

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Eva Holakovská

**Vzorce maskulinity a femininity u ledních
hokejistek
(případová studie českého hokejového
týmu)**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Kateřina Kolářová, Ph.D.**

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 28.června 2012

Bc. Eva Holakovská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Kateřině Kolářové, Ph.D., za vedení diplomové práce, cenné připomínky a věnovaný čas.

Obsah

1. Úvod	8
2. Sport jako sociokulturní fenomén	9
2.1. Gender jako analytická kategorie	9
2.2. Dynamika vztahu genderu a sportu	11
2.3. Sport a reprodukce genderovaného těla	14
2.4. Lední hokej jako maskulinní sport	16
3. Metodologie	21
3.1. Případová studie	21
3.2. Pozicionalita a lokace.....	21
3.3. Etické aspekty výzkumu.....	22
3.3.1. Reflexivita	23
3.3.2. Informovaný souhlas	23
3.3.3. Anonymizování údajů.....	23
3.3.4. Emocionální újma	24
3.3.5. Strategie získávání komunikačních partnerek a sběr dat.....	24
3.4. Metody	25
3.4.1. Polostrukturované rozhovory	25
3.4.2. Pozorování	26
3.5. Analýza	26
3.5.1. Field notes a transkripce rozhovorů	27
3.5.2. Kódování a analýza.....	27
3.6. Medailonky komunikačních partnerek	28
4. Vzorce maskulinity a femininity ve formálním ustanovení ledního hokeje	29
4.1. Hierarchické struktury.....	29
4.2. Genderovanost pravidel	30
5. Hokejistky a sociokulturní kontext	35

5.1.	Medializace a její vliv	35
5.2.	Socializace a faktory ovlivňující výběr sportu	40
5.3.	Mužský lední hokej jako norma	42
5.4.	Profesionalismus a amatérismus v ledním hokeji.....	45
5.5.	Bariéry bránící působení žen v ledním hokeji.....	48
5.5.1.	Finanční bariéry.....	48
5.5.2.	Harmonizace se zaměstnáním.....	49
5.5.3.	Stereotypní postoje	50
5.5.4.	Partnerský vztah a mateřství.....	51
6.	Dynamika vztahů v týmu a týmové identity.....	55
6.1.	Genderové pozice v rámci týmové identity.....	55
6.2.	Vztah trenér – hráčka.....	60
7.	Zdatné tělo v kontextu vzorců maskulinity a femininity.....	65
7.1.	Somatizace genderového řádu	65
7.2.	Femininita jako omezení zdatného těla	69
7.3.	Formování hokejového těla.....	71
7.4.	Tlak na genderovou konformitu vzhledu	73
8.	Závěr	78
9.	Literatura	82
10.	Přílohy.....	86

Abstrakt

Tato studie se zabývá způsoby, jak se vzorce maskulinity a femininity konstruují v genderovaných praxích ledního hokeje, v tělech ledních hokejistek a jejich genderových identifikacích a jak hráčky konstruují své genderové performance. Úvodní sekce popisuje gender jako analytickou kategorii ve sportu jako mužské doméně, v níž jsou reprodukovány a zdůrazňovány prvky tradiční maskulinity jako je fyzická síla a dominance, které jsou stavěny do protikladu vůči atributům tradiční femininity jako je zranitelnost a pasivita. Je nastíněn způsob, jak se konstituuje gender ve sportu obecně i v ledním hokeji jako maskulinním sportu, a jak se skrze ně reprodukuje normativy maskulinity a femininity. Je rozpracována dynamika vztahu genderu a ledního hokeje v rámci případové studie jednoho českého ženského hokejového týmu. Studie pojednává o způsobu konstituce genderových pozic hokejistek tohoto týmu v rámci týmové dynamiky, působení normativní femininity na konstrukce tělesných performancí, pojetí tělesné zdatnosti pro hokej a genderové konformity vzhledu. Nastihuje také genderovanost formálního ukotvení ženského hokeje prostřednictvím pravidel a hierarchických struktur, a vliv medializace a segregace sportů na ženské a mužské.

Abstract

This study discusses ways how patterns of masculinity and femininity construct themselves in gendered practices of ice hockey, in the bodies of female ice hockey players and their gender identifications and how the players construct their gender performances. Opening section describes gender as an analytical category in the sport as a male domain where there are reproduced and emphasized elements of traditional masculinity as physical strength and dominance that are contrasted to the attributes of traditional femininity such as vulnerability and passivity. It outlines how gender is constituted in the sport in general and in ice hockey as a masculine sport, and how the norms of masculinity and femininity are reproduced through them. The dynamics of relationship between gender and ice hockey team is treated within the case study of a Czech women hockey team. The study discusses how gender positions of female hockey players of this team are constituted within the team dynamics, the effect of normative femininity to the constructions of physical performances, the concept of physical fitness for hockey and gender conformity appearance. It also outlines the gendered formal grounding of the women hockey through the rules and

hierarchical structures and the influence of media coverage and the segregation of male and female sport.

Klíčová slova

femininita

gender

lední hokej

maskulinita

performativita

sport

tělo

1. Úvod

Ve své práci se zaměřuji na konstrukce genderových identifikací ledních hokejistek vzhledem k hegemonním vzorcům maskulinity a femininity. Poukážu na to, jak tyto normativy působí na genderované praxe ledního hokeje, těla hokejistek a jejich genderové performance a na to, jak hokejistky s těmito normativy zacházejí a konstruují své genderové identifikace.

Práce je členěna do několika sekcí. V úvodní části tematizují vztah genderu a sportu, nastiňují ústřední teoretické koncepce pro moji studii a způsob produkce a reprodukce vzorců femininity a maskulinity ve sportu obecně a konkrétně v ledním hokeji. Vycházím zejména z teorie performativity Judith Butler, práce Judith Halberstam a Iris Marion Young. Čerpám také z publikací a esejů Nancy Theberge, která se věnuje dynamice vztahu genderu a ledního hokeje. Ve své práci dále využívám jak zahraniční, tak i českou literaturu. V rámci českého kontextu čerpám mimo jiné ze dvou knih Aleše Sekota, nicméně v některých pasážích se od jeho textů vymezuji, jelikož se přiklání k naturalistickým vysvětlením některých fenoménů a reprodukuje hegemonní schémata femininity a maskulinity.

V metodologické části definuji zakotvení svého projektu jako případové studie českého ženského hokejového týmu, představuji použité metody výzkumu, svoji pozicionalitu i etické implikace mé studie. V následných kapitolách jsou rozpracovány odpovědi na výzkumné otázky na základě empirických dat z rozhovorů s hráčkami tohoto týmu.

Mé výzkumné otázky se ptají na vliv hraní hokeje na konstrukci genderových identifikací hokejistek a jejich vztah ke kategoriím femininity a maskulinity. Zajímá mě, jakým způsobem jsou vzorce dominantní femininity přítomny v ustanovení tohoto sportu, například v pravidlech, a jak k nim hráčky přistupují. Tedy jaké genderové performance lední hokejistky rozvíjejí a jak pojmají a konstruují své tělo vzhledem k normativům zdatnosti a také femininity.

2. Sport jako sociokulturní fenomén

2.1. Gender jako analytická kategorie

V této části práce se zaměřím na zakotvení genderu, teoretických pojmů a přístupů, které budu využívat ve své diplomní práci. Z důvodu omezeného rozsahu práce není možné detailně pojednat o různých přístupech k genderu, genderovému řádu, maskulinitě a feminitě, ale představím gender jako analytickou kategorii ve vztahu ke sportu. Zaměřím se způsoby, jak se gender v oblasti sportu odehrává, jak se produkuje a reprodukuje, a jaká je dynamika vztahu těchto dvou kategorií.

Connell definuje gender jako „strukturu sociálních vztahů, které se soustředí na reprodukční arénu a soubor praxí (řízených touto strukturou), které vnášejí reprodukční odlišnosti mezi těly do sociálních procesů.“ (Connell, 2002, s. 10.). Dle Connella gender zahrnuje veškeré aspekty lidské činnosti – sociální ztělesnění jednotlivců, chování skupiny i řízení institucí. Gender se odvolává na tělesnou stavbu lidských těl, které prezentuje jako „přirozený“ základ sociální genderové diference ve smyslu modelu dvou kategorií „žen“ a „mužů“, jež konstruuje jako dvě odlišné entity s dichotomickými povahovými vlastnostmi a místem v rámci sociokulturního řádu (Connell, 2002, s. 48). Jak zdůrazňuje Šmausová, v tzv. západním světě existuje silná tendence vnímat a popisovat svět ve dvou protikladných dichotomických kategoriích vážících se buď k mužskému, nebo ženskému principu. Zdůrazňování biologické diference mezi muži a ženami má však společenskou a ne biologickou funkci (Šmausová, 2002, s. 16 – 17). Sociálně diferencované tělo a existence dvou dichotomických kategorií vznikají jako výsledek diakritické, zároveň teoretické a praktické práce, která ženám a mužům připisuje vzájemně protikladné charakteristiky jak tělesné, tak mentální a osobnostní. „Mužství“ je konstruováno jako protiklad „ženství“ (Bourdieu, 2000, s. 25 a 47 – 49), čemuž odpovídá přiřazování dichotomních atributů. Dle Connella jsou ženám přisouzeny charakteristiky jako pečovatelské sklony, ovlivnitelnost, upovídánost, emocionalita, intuitivnost a sexuální věrnost. Mužům naopak agresivita, zarytost, mlčenlivost, racionalita, analytičnost a promiskuita (Connell, 2002, s. 40). „Mužské“ a „ženské“ atributy ovšem nejsou chápány jako komplementární, ale jak zmiňuje Šmausová, jde o hierarchicky uspořádané kategorie. Výsledkem mocenských praktik je dominance „mužského – kulturního“ principu nad „ženským – přirozeným“ principem (Šmausová,

2002, s. 18). Genderový řád předkládá dominantní kategorie maskulinity a femininity jako ustálené a jediné „přirozené“ formy genderové identity. Dominantní maskulinita se ovšem prosazuje prostřednictvím neustálého podřizování alternativních maskulinit (Halberstam, 1998, s. 1 a Seymour, 1998, s. 30), ale také podřizováním všech femininit, včetně dominantní. Femininity se nevztahují a nekonstruují vzhledem k dominantní femininitě, ale ve vztahu k celkové podřízenosti žen mužům (Seymour, 1998, a. 30). Dle Connella dominantní – neboli „zdůrazňovaná“ femininita, je zaměřená na vyhovění zájmům a tužeb mužů (Connell, 2002 s. 183). Orientace na vyhovění a přizpůsobení hegemonické maskulinitě se pak projevuje v charakteristikách, které si tato femininita přivlastnila – sociabilitě, sexuální pasivitě, převzetí rodinného života a mateřství a také důrazu na vzhled a přitažlivosti pro muže (Seymour, 1998, s. 30 – 32).

Konstruování maskulinity a femininity a utváření genderové identity vysvětluje Butler jako soustavnou sociální performanci, jež je ustanovuje jako součást hegemonické genderové strategie (Butler, 2003, s. 191 – 193). Její teorie performativity je ústředním konceptem genderu pro zakotvení mé práce a způsobu rozkrytí této konstruovanosti. Dle Butler je gender identitou, která je konstituovaná v čase a instruovaná ve vnějším prostoru prostřednictvím stylizovaného opakování aktů. Účinek genderu se tvoří stylizací těla, je tedy potřeba ho chápat jako běžný způsob, jak rozmanitá tělesná gesta, pohyby a styl vytvářejí iluzi pevného, genderově určeného Já. Konání genderu je tedy opakovanou performancí. Toto opakování je zároveň opětovným nařízením a opětovným zakoušením souboru významů, které už byly sociálně etablované. Jedná se o každodenní a ritualizovanou podobu jejich legitimizování a způsob, jak gender ustavičně skrývá svůj původ. Usazování genderových norem produkuje obraz „skutečné ženy“ a množství dalších rozšířených a vnucených sociálních fikcí. Tato sedimentace v průběhu času vytvořila soubor tělesných stylů, jevící se jako přirozené konfigurace těl v „pohlavích“ existujících v binárním vztahu. Performativita je tedy ovlivněná strategickým cílem udržení genderu v jeho binárním rámci (Butler, 2003, s. 192). Dle tohoto přístupu jsou nedostatečné všechny teorie genderu, které tělo chápou pouze jako povrch pro vpisování genderu a nikoli jako aktivního činitele v konstrukci genderu. Kriticky se tak staví například k Foucaultovu pojetí těla jako scény kulturního zápisu, který je poznačen historií (Butler, 2003, s. 179). Butler naopak vyvrací pojetí těla jako pasivního pevného základu, které přijímá vnějškové označení skrze zápis z kulturního zdroje. Teorie zahrnující rozlišení mezi pohlavím a genderem předpokládají existenci těla předtím, než získá svůj pohlavím

určený význam – než se na něj zapíše gender a systém povinné sexuality. Dle Butler je naopak tělo formované prostřednictvím politických sil, jejichž strategickým zájmem je udržet ho konstituované skrze znaky „pohlaví“ (Butler, 2003, s. 178). Tělo nemá bez rozmanitých aktů, konstituujících jeho realitu, žádný ontologický status – je performativně genderově určené. Tato realita, která je vytvářena jako vnitřní podstata, je důsledkem a funkcí veřejného a sociálního diskursu, veřejnou regulací fantazie prostřednictvím politiky povrchu těla, kontroly genderové hranice, která odděluje a rozlišuje vnitřní od vnějšího, a tak nastoluje „integritu“ subjektu. Tělo není „bytí“, ale proměnlivá hranice, povrch, jehož proniknutelnost je politicky regulovaná. Dle Butler se na povrchu těla skrze hru označujících nepřítomností činů a gest vytváří efekt vnitřní podstaty. Tyto činy a gesta jsou nařizeny performativně v tom smyslu, že podstata nebo identita, kterou chtějí vyjádřit, je produktem, který vznikl a je udržovaný tělesnými znaky a jinými diskursivními prostředky (Butler, 2003, s. 190).

2.2. Dynamika vztahu genderu a sportu

Sport je definován jako soutěživá činnost dvou soupeřů/soupeřek v jednotném prostoru a čase, kteří/teré dle institucionálně schválených pravidel usilují o prokázání vlastní převahy lepším ovládním společného předmětu (Sekot, 2006, s. 10 a 25), ale také jako sociálně konstruovaný fenomén, který byl formován v rámci kulturně podmíněných sociálních vztahů a je s ním úzce propojen (Sekot, 2006, s. 10 a 25 a McDonald a Pappano, 2008, s. 154). Jak poukazují McDonald a Pappano, kromě úspěchu v politice a businessu je také úspěch ve sportu součástí definice toho, co v naší společnosti znamená být „mužem“. Všechny tyto oblasti poskytují fórum pro veřejné projevy maskulinity, které vyzdvihují mužskou sílu a ženskou slabost jako definici genderové identity (McDonald a Pappano, 2008, s. 2 – 3). Není tedy náhodou, že Bourdieu řadí sporty mezi takzvané hry násilí, jichž by se měl „pravý muž“ účastnit a projevovat v nich své úsilí o slávu a významné postavení ve veřejné sféře a osvědčovat takzvané mužské vlastnosti (Bourdieu, 2000, s. 48). Zejména v soutěživých, výkonnostních sportech jsou zdůrazňovány tyto vlastnosti, kodifikované jako atributy tradiční maskulinity – schopnosti, síla, rychlost, fyzická převaha a neomezené využití prostoru a pohybu. Důsledkem toho jsou limitovány svobodné možnosti žen ve sportu (Halberstam, 1998, s. 272), jelikož jak zmiňuje Sekot „použití síly, agrese či dominance žen ve sportu nekoresponduje s vžitými představami o ženskosti.“ (Sekot, 2006, s. 317). Tyto kulturní ideje se projevují například

označením pohybových aktivit, které obsahuje současně jejich hodnocení ve spojení s genderem – například špatně hozený míč je u dítěte komentován negativně zabarveným hodnocením „hraje jako holka“ (Sekot, 2008, s. 12 a Sekot, 2006, s. 15 – 16). McDonald a Pappano poukazují na to, že právě dokud úsloví „hraješ jako holka“ zůstává urážkou, ženské schopnosti nejsou nikdy doceňované (McDonald a Pappano, 2008, s. 6). Tyto výroky vypovídají o mužské hegemonii, která se stala podstatnou charakteristikou sportu. Sport je silně genderovanou institucí, která se stala specifickou mužskou doménou. McDonald a Pappano zdůrazňují, že mužský organizovaný sport je oslavován jako renomovaná, chvályhodná a význačná instituce s dlouhou tradicí, zatímco ženský organizovaný sport je líčen jako pokus nebo jako dočasný počín, podpořený shovívavostí „velkorysých mužů“ (McDonald a Pappano, 2008, s. 238).

Podobně také Sekot, který se věnuje sociologii českého sportu, identifikuje androcentrické zakotvení sportu, v němž byla v průběhu jeho vývoje zdůrazňována zejména síla, rychlost a postřeh. Sport se stal nástrojem ospravedlnění adorace maskulinity a mužské dominance (Sekot, 2006, s. 317). Sekotovo pojetí sportu je ovšem poněkud zplošťující, jelikož odkazuje pouze na roli sportu jako média přenášejícího a zobrazujícího již utvořené mocenské struktury. Z perspektivy performativity, v níž je má práce ukotvena, je tento přístup statický, jelikož nereflexuje performativní charakter sportu a jeho úlohu jako aktéra, který tuto dominanci reprodukuje. Sport není pouhým zrcadlem, které by odráželo společenské struktury, ale je také aktivní činitelem, jež se významným způsobem podílí na jejich utváření. Tuto funkci sportu zdůrazňuje Seymour, která sport popisuje jako klíčový prostředek pro konstrukci a rekonstrukci maskulinní hegemonie. Nejenže sport slouží dominantním zájmům posilováním podřízenosti žen a jejich aktivit, ale podporou mužských tělesných schopností potvrzuje agresi, sílu a násilí jako projevy mužskosti. Sport chápe jako vlivnou instituci, skrze niž je konstruována a rekonstruována mužská hegemonie (Seymour, 1998, s. 86 – 88).

Jakým způsobem se utvářela vzájemná provázanost sportu, společenských hodnot a normativů o těle v českém kontextu, ukáží na případech dvou českých autorů/autorek. Oates-Indruchová poukazuje na to, že český systém tělesné a sportovní výchovy díky svému působení v rámci totalitní ideologie upřednostňoval binaritu dle os dobro (reprezentované socialismem) versus zlo (představované kapitalismem) namísto binarity maskulinního a femininního. Oates-Indruchová ovšem poukazuje na rozpor mezi tímto teoretickým

ideálem a praxí v institucích tělesné výchovy, která zahrnovala prvky působení tradičního genderového řádu jako je například jejich ovládnutí muži (Oates-Indruchová, 2003, s. 53 – 62). Dle Roubala naopak tvořil gender klíčovou kategorií pro utváření rituálu jak v sokolských sletech, tak i následně v komunistických spartakiádách. V sokolských cvičeních plnila obnažená mužská těla kromě ztělesnění síly také význam monopolizace symbolického potenciálu lidského těla do *mužského* těla. V modelu sokolských hromadných vystoupení symbolizovala vystoupení mužů sílu a odhodlání bránit zemi proti nepříteli, zatímco vystoupení žen měla ztělesňovat spojení s mateřskou zemí a estetická hlediska. Podobně také levicová tělovýchovná hnutí jako byly Spartakiády navzdory svému odporu k hodnotám Sokola uplatňovala stejný model, v němž muži a ženy symbolizovali jiné prvky – muži sílu dělnické třídy a ženy krásu (Roubal, 2005, s. 10 - 14). Jak zmiňuje Sekot, odděleny byly také sporty a kodifikovány jako tzv. ženské nebo mužské. V důsledku historicky zakotveného ideového a hodnotového soudu o pohybových dovednostech a sportovní zdatnosti byli a jsou mužům zpravidla přisuzovány výkonově náročné sporty, které jsou naopak pro „opravdové“ ženy shledávány jako „nepřirozené“ či nevhodné (Sekot, 2006, s. 15 – 16 a Sekot, 2008, s. 12). Praktickou ukázkou tohoto dělení je dobová publikace „Encyklopedie mladé ženy“ (Matějů, 1978), jež je příručkou vzniklou v 70. letech 20. století, která radí dívkám, jak se rozvinout ve „správnou ženu“. Publikace mimo jiné zdůrazňuje omezené fyzické schopnosti žen, které limitují jejich účast v určitých sportech, a předem stanovuje slabý výkon femininního těla: „Žena může provádět jen takovou tělesnou výchovu a sporty, na které stačí svými ženskými schopnostmi. Ty jsou dány jejími vlastnostmi a zvláštnostmi (...) Je vybavena pro mateřství. Právě toto vybavení určuje, jakou tělesnou výchovu a sporty může dělat a hlavně jakým způsobem je může dělat.“ (Matějů, 1978, s. 56 – 57). Lední hokej je definován jako sport nevhodný pro ženy, jelikož jsou v něm vystaveny otřesům, nárazům a úderům. Jako naopak vhodné sporty identifikuje plavání, výrazový tanec či gymnastiku, jelikož v nich lze využít „ženských vlastností“ jako je zručnost, obratnost, uvolňování, smyslu pro rytmus a ladnost a plynulost pohybů (Matějů, 1978). Naturalistická argumentace v této knize reprodukuje tradiční představy o feminitě a konstruuje ženské tělo jako omezené a méně zdatné.

Detailní pohled na způsob genderové segregace sportů, jež se objevuje ve výše uvedené publikaci od Matějů, popisují McDonald a Pappano. Identifikují šest způsobů této segregace, v níž je nejostřejším rozlišením právě toto přisuzování některých sportů ženám a jiných mužům. Participace osoby „příslušného pohlaví“ v daném sportu je společností

pozitivně hodnocena, zatímco účast osoby „opačného pohlaví“ je spíše sankcionována. Tento postoj se projevuje například tím, že školy nabízejí dívkám gymnastiku a chlapcům zápas. V těch sportech, kde není přítomna tato segregace již v samotné možnosti vstupu do něj, existuje vnitřní rozlišení forem pro muže a ženy. Může se jednat o genderové segregování sportovních týmů, pravidel (např. odlišná náradí a odlišné způsoby hodnocení, jiné vzdálenosti), genderově-typizovaných stylů nebo úloh ve sportu (např. při krasobruslení v párech) či struktuře (např. rozdělení sportovní události do dvou závodů – zvlášť pro ženy a pro muže). Všechny tyto strategie slouží k podpoře a zdůraznění stereotypně „mužských“ nebo „ženských“ atributů, konstruování odlišnosti, a tedy artikulování statusu toho, co myslíme mužským a ženským ve sportovním i veřejném životě (McDonald a Pappano, 2008, s. 10 – 15). Toto rozlišení sportů do genderově příslušných kategorií kriticky zhodnocuje také Theberge. Akcentuje zejména skutečnost, že v těch sportech, jichž se účastní muži i ženy, byly přijaty alternativy mužských sportů jako modely od nich odvozené a přizpůsobené pro ženy. V jejich pravidlech a praktikách se projevují aspekty tohoto genderování, jako je například zmenšení fyzičnosti, čímž tyto přizpůsobené modely minimalizovaly zpochybnění historického spojení sportu, fyzičnosti a genderu prostřednictvím participace žen. Nevyhnutelným následkem toho však je skutečnost, že ženský sport je chápán jako méně kvalitní verze „skutečného“ sportu“ (Theberge, 2000, s. 135).

2.3. Sport a reprodukce genderovaného těla

Sport je zásadním prostředkem reprodukce maskulinity, tradičního maskulinního tělesného vzhledu (Seymour, 1998, s. 32) a prosazování společenských praktik, které produkují ideologie kategorických odlišností mezi muži a ženami (Messner, 2002, s. 171). Connell identifikuje rozdílné cvičební režimy pro muže a ženy a disciplinární praktiky soutěživých sportů jako původce produkování genderovaných těl. Uvádí, že prvky ovlivňující způsob růstu a fungování těl jsou strukturovány genderem a sociální genderová uspořádání nevyplývají tudíž z povahy těl, ale předcházejí jim – utvářejí podmínky, v nichž se těla rozvíjejí a fungují (Connell, 2002, s. 31 – 32 a 38). Podobně také přístup Seymour je založen na Connellově pojetí, v němž zdůrazňuje, že skrze neustálé cvičení prováděné chlapci a sociální omezování, která zabraňují dívkám v podobných aktivitách, se tato tvrzení vrývají do těl, nejen v duševních tělesných obrazech, ale také v pocitu a stavbě těla, jeho držení, svalových napětích a zevnějšku. Účast ve sportu tak mění tělo – chlapci

se učí užívat své tělo jiným způsobem, než jak se to učí dívky. Tyto představy se převádějí do těla, a to do jeho substance i jeho pohybů (Connell in Seymour, 1998, s. 33 a 87). Způsob, jak gender působí v rámci pohybových a sportovních aktivit na odlišné praxe využívání a držení těla, nabízí Iris Marion Young. Identifikuje tendence femininního těla zůstat při fyzické aktivitě částečně nepohyblivým a omezovat své tělesné možnosti. Young vysvětluje, že většině dívek a žen není dána příležitost plně využívat své tělesné schopnosti ve svobodném a otevřeném zapojení do světa. Nejsou jako chlapci povzbuzováni k rozvíjení svých tělesných schopností a provádění úkolů vyžadujících fyzické úsilí a sílu například právě ve sportu. Následkem toho ženy nepoužívají celé své tělo a maximum svých tělesných sil (Young, 2005, s. 39 – 44).

Stále však existují přístupy, které tělo chápou jako pevný, přirozený základ odlišností. Například Sekot tvrdí, že „muži jsou v průměru vyšší, silnější a těžší než ženy, mají širší ramena, užší boky a výše uložené gravitační centrum. Mají vyšší objem svalové hmoty, větší objem plic, větší srdce, a tudíž i vyšší schopnost okysličování krve – tedy předpokladů nutných pro vysoký sportovní výkon. Muži-sportovci jsou vzhledem k ženským protějškům obvykle silnější, rychlejší, skáčí výše a hází dále. Ženy mají naopak srovnatelně menší objem svalové hmoty, větší objem tuku, menší objem plic, drobnější kostru, jsou v průměru živější a flexibilnější, ale i pomalejší a slabší než muži.“ (Sekot, 2006, s. 347). McDonald a Pappano argumentují, že muži jako skupina mají sice v průměru více svalové hmoty a méně tělesného tuku než ženy jako skupina, ovšem zároveň upozorňují, že některé ženy jsou silnější, rychlejší, koordinovanější nebo mrštnější než muži a mají méně tělesného tuku. Variabilita daná individuální tělesnou skladbou, stravou, trénováním a udržováním kondice, činí irelevantní přesvědčení o „přirozených“ charakteristikách mužského a ženského těla. McDonald a Pappano dále poukazují na to, že těla sportovců a sportovkyň funkčně a strukturálně adaptují své kosterní svalstvo na sport, na nějž jsou trénována. Na odlišnosti ve vývoji kosterní hmoty mají význam společenské konvence, které upřednostňují u žen štíhlost, což vede k tomu, že jsou u nich oproti mužům méně běžná dynamická cvičení se závažími, která vytvářejí kosterní a svalovou hmotu (McDonald a Pappano, 2008, s. 64 – 67). Obdobně Seymour vysvětluje, že mužské kosti a svaly jsou silné, protože muži jsou vedeni k tomu, aby svá těla užívali. Během historie byli povzbuzováni k tomu, aby sami sebe určitým způsobem nahlíželi, internalizovali určitá sociální sdělení a očekávání o mužském těle. Tato sdělení podněcovala míšní nervy, aby aktivovaly příčně pruhované svaly k

pohybu kloubů a kostí specifickým způsobem. Činnost svalů zvyšovala proud krve, který dodává kyslík a živiny kostem, což stimulovalo jejich růst a sílu. Muži byli povzbuzováni k tomu, aby v boji, zemědělství, různých kláních a soupeřeních zvyšovali možnosti svých těl, a tak představy o maskulinitě povzbuzovaly ty druhy aktivit, které budují muskuloskeletární systém. Síla a velikost mužských muskuloskeletárních systémů povzbuzuje domněnky o těch druzích aktivit, které by muži měli dělat. Tento kruh zaručuje reprodukci jak představ, tak i ztělesnění a především zajišťuje pokračování genderového řádu a jím udržovaných nerovností (Seymour, 1998, s. 33).

2.4. Lední hokej jako maskulinní sport

Oddělení mužského a ženského sportu a vyšší společenská hodnota připisovaná mužskému sportu je ještě zesílena ve sportech, které jsou chápány jako mužské. Mezi ty patří právě lední hokej (Sekot, 2006, s. 210 a 315, Theberge, 1995, s. 38, Messner, 2002, s. 143 a 146). Stále působící myšlenkové konstrukty o ledním hokeji jako mužském sportu jsou zřejmé z výzkumu popisovaném Heywood a Dworkin. Skupině dívek a chlapců byl předložen obrázek hokejové hráčky¹. Dívky a zejména chlapci reagovali tak, že lední hokej je pro dívky nevhodný, nebezpečný a „příliš drsný“. Nikdo z účastníků/účastnic skupinové diskuse však nevedl/a, že by mohl být hokej příliš nebezpečný také pro chlapce. To dle Heywood a Dworkin znovu posiluje ideologie o genderové odlišnosti a ukazuje na ustanovení protekcionistického diskursu k podpoře bezpodmínečné mužské tělesné převahy a ženské tělesné podřadnosti, jež udržuje dívky mimo sport (Heywood a Dworkin, 2003, s. 143 – 147).

Tím, že lední hokej patří mezi maskulinní sporty, je prosazování dominance a výsadního postavení mužů v něm oproti jiným sportům ještě zesíleno. Vstup žen do ledního hokeje vyvolává dle Theberge snahu znovu potvrzovat maskulinní nadřazenost a prezentovat mužský hokej jako jedinou legitimní formu. Toto prosazování maskulinity je spojeno s přisuzováním menší hodnoty sportovním úspěchům žen, univerzalizací mužských forem sportu a konfrontací s naturalistickými argumentacemi (Theberge, 1995, s. 37 – 38). Mužská forma ledního hokeje je vnímána jako norma, což pro ženskou verzi znamená riziko získání statusu odvozené a méně hodnotné formy. Tato mnohdy neuvědomovaná tendence přijímat „mužské“ jako ideál se však

¹ Obrázek hokejistky předložený respondentům a respondentkám skupinové diskuse Heywood a Dworkin přikládám v příloze č. 1.

objevuje i při snaze o zrovnoprávnění a úsilí ženských forem těchto sportů o získání legitimacy. V praxi se tyto tendence projevují tím, že schopnosti sportovkyň jsou do velké míry poměřovány vůči standardům určených muži. Ženy jsou považovány za „skutečné“ sportovkyně pouze když jsou schopné soupeřit na stejné úrovni jako muži. Porovnatelnost s muži tak reprezentuje vrchol ženského sportovního úspěchu. Toto úsilí dosáhnout určité úrovně na základě standardů stanovených muži ovšem podporuje chápání tohoto sportu jako mužského, což vede k opětovnému potvrzení maskulinní hegemonie ve sportu (Theberge, 1995, s. 41). Mary Jo Kane upozorňuje, že ačkoli feminismus vytvořil působivou kritiku vyzdvihující podíl sportu na udržení genderového řádu, je tato práce poznamenána nezáměrným posilováním naturalistických konstrukcí genderu, dle nichž všichni lidé svojí podstatou spadají do jednoznačných, bipolárních kategorií ženského a mužského (Kane in Theberge, 2000, s. 140). Mezi tendencemi posilování opoziční binarity mužů a žen feministickými analýzami sportu, na něž Kane upozorňuje, jsou pro hokej významné především ty, které se proti privilegování maskulinních sportů snaží bojovat rozšířením definice sportu na širší škálu aktivit a povýšením statusu sportů tradičně asociovaných s ženami. Takové strategie však nechávají nedotčenou konstrukci některých sportů jako „mužských“ a jiných jako „ženských“ (Kane in Theberge, 2000, s. 140).

Kane se ovšem také přiklání k tomu, že účinkování žen v týmově orientovaných konfrontačních sportech jako je lední hokej, nese významný potenciál zpochybňovat konstrukci sportu v rámci opoziční binarity, která „přirozeně“ reprodukuje genderová dělení (Kane in Theberge, 2000, s. 140). Jelikož historické spojování sportu a maskulinity bylo nejsilněji oslavováno ve sportech, které obsahují napínavé předvádění síly a moci, představuje dle Theberge vzrůstající zapojení žen v kontaktních sportech jako je lední hokej obzvláště důležité zpochybnění tohoto spojování. Proniknutí žen do sportu, tradičně chápaného jako mužský, umožňuje destabilizaci tradičního uspořádání a obvyklého chápání maskulinity a femininity, a proto lední hokej nabízí prostor pro „sportovní emancipaci“ (Theberge, 1999, s. 146). Dle Messnera je hlavním ideologickým výsledkem velké viditelnosti těchto maskulinních sportů jejich schopnost poskytovat ideologický „důkaz“ přirozené fyzické převahy všech mužů nad všemi ženami. Messner zdůrazňuje narušení tohoto přesvědčení právě v případě, když hokejistka pokryje agresivní bodyček od hokejisty-muže, vstane a pokračuje dále ve hře. Zároveň ovšem konstatuje, že společnost má bohužel málokdy příležitost být svědkem takového jevu, protože sport byl organizován

jako oddělený a nerovný. Pokud však budou dívkám a ženám poskytnuty příležitosti hrát sporty společně s chlapci a muži, odhalí se odlišná pravda: muži a ženy nejsou kategoricky odlišní. Všichni existují v „kontinuu difference“, v němž jsou některé ženy vyšší, silnější, rychlejší a lepší sportovkyně než někteří muži (Messner, 2002, s. 143). Tuto premisu dokládají také McDonald a Pappano, které poukazují na úspěch ledních hokejistek a ženských hokejových týmů jako doklad měnící se genderové dynamiky v soutěživých sportech: tým Mission Betty, který se v roce 2002 stal prvním ženským týmem hrajícím v mezinárodním hokejovém turnaji Pee Wee v Quebecu, první gól v mužské profesionální hře kanadské hokejistky Hayley Wickenreisen z roku 2002 či první hokejistku Angelu Ruggiero hrající v roce 2005 v mužském profesionální týmu na jiné než brankářské pozici (McDonald a Pappano, 2008, s. 73). Význam hraní hokeje ženami vyzdvihují také Heywood a Dworkin, které ho chápou jako jeden z prvků, působících na destrukci opozic mezi lesbismem a femininitou, ženskou maskulinitou a heterosexuální (Heywood a Dworkin, 2003, s. 164). Podobně jako tyto autoři a autorky také Sekot vidí v rozvoji soutěživých týmových sportů jako je ženský lední hokej silící snahu emancipovat se zejména vzhledem k tradičně pojímaným mužským sportům a odmítání žen věnovat se tradičně přisuzovaným sportovním aktivitám (Sekot, 2006, s. 347). Sekot však podporuje binární genderová schémata ohledně vlastností mužů a žen, když uvádí, že trend žen zmírnit výkonnostní aspekty dokládá skutečnost, že v situacích, kdy ženy hrají v tradičních „sportech tvrdých mužů“, jako je lední hokej, fotbal či ragby, zdůrazňují soutěžní otevřenost a podporu spoluhráčům a protihráčům tak, jak je to v mužském sportu nevídané. Proklamuje, že ženy preferují sportovní aktivity, které přinášejí nikoli osobní souboje, ale radost ze hry (Sekot, 2008, s. 64 a Sekot, 2006, s. 379). Tímto tvrzením reprodukuje genderově stereotypní představu o orientaci žen na vztahy a upřednostňování zájmů ostatních nad vlastními (tedy podporu protihráčů/protihráček, která odporuje Sekotově charakteristice sportu jako soutěživé činnosti, v níž chce sportovec/sportovkyně ukázat svoji převahu oproti soupeře/soupeři) a upozornění zájmu žen o jejich sportovní výkon, účast v soubojích a využití svých schopností.

Jak jsem poukázala výše, sport je sociokulturním fenoménem, neoddělitelným od širších společenských struktur, a proto emancipace žen ve sportu má vliv také na tyto struktury. Také z tohoto důvodu význam sportu jako důležité oblasti s potenciálem rozrušit toto tradiční vnímání maskulinity a feminity vyzdvihuje řada autorů a autorek, kteří/které poukazují na případech některých sportovkyň na možnosti překročit binární kategorie

mužského a ženského a jim přisuzovaným charakteristikám ohledně síly a výkonnosti. Dle McDonald a Pappano sport představuje „genderové bojiště“, jelikož ženský sport má konotace k širšímu boji za rovnost žen. Každým svým výkonem a výhrou žena posunuje společenské hranice a upravuje představu ženského společenského statusu. Zpochybňuje tím předpoklad, že sport je výhradně mužskou arénou pro definování maskulinity co se týče fyzické, ale i duševní a emocionální nadřazenosti mužů nad ženami (McDonald a Pappano, 2008, s. 31). McDonald a Pappano zdůrazňují zejména performativní roli sportů pro produkci a reprodukci genderových schémat. Uvádějí, že sporty reflektují, podporují a konstruují význam genderových odlišností ve společnosti. Mohou být tedy také transformativním nástrojem pro dekonstrukci stávajících společenských norem (McDonald a Pappano, 2008, s. 191).

Jedním z prostředků této dekonstrukce je rozvinutí alternativních maskulinit a femininit ve sportu. Sportovní svoboda žen dle Halberstam vyžaduje, aby se určité atributy, které byly dlouho definované jako maskulinní – schopnosti, síla, rychlost, fyzická převaha, užití prostoru a pohybu bez zábrán – staly obecně lidskými vlastnostmi a ne pouze charakteristikami určitého genderu. Halberstam definuje jako vhodnou cestu k genderové rovnosti právě rozvíjení ženské maskulinity, jelikož dvojznačné gendery, minoritní maskulinity a femininity destabilizují binární genderové systémy (Halberstam, 1998, s. 29 a 272). Ženská maskulinita je jasně vymezena jako odlišná od obecné kategorie maskulinity, která je stále artikulována podle vyjádření mužskosti. Je de facto definována jako její pravý opak (Halberstam, 1998, s. 49) a poskytuje možnost nahlédnout do způsobu, jak je maskulinita konstruována. Ženské maskulinity jsou rámovány jako odmítané části dominantní maskulinity tak, aby se mužská maskulinita mohla jevit jako skutečná. Avšak Halberstam identifikuje, že to, co chápeme jako heroickou maskulinitu, je produkováno jak mužskými i ženskými těly (Halberstam, 1998, s. 1 – 2). Jak však Halberstam dále upozorňuje, genderová dvojznačnost, která se vymyká striktně bipolárním kategoriím maskulinního a femininního, je ignorována, zneviditelňována či společensky sankcionována. Zdůrazňuje, že stále žijeme ve věku genderové konformity a heteronormativity a předpokládáme existenci pouze dvou genderů (Halberstam, 1998, s. 118). Jak poukazují také další autorky, společnost trestá ty, kteří/teré nevykonávají svůj gender „správně“, jelikož gender působí v rámci povinných systémů, je performancí s kárnými důsledky (Butler, 2003, s. 191). Na ničem netrvá společnost tak rozhodně jako na tom, že jednotlivci musí mít a představovat jedno „pohlaví“, a sice to, které mají

zapsáno v rodném listu a později v občanském průkazu (Šmausová, 2002, s. 20). Halberstam dává ignorování ženské maskulinity do souvislosti s ideologickými motivacemi a udržováním komplexních sociálních struktur, které pevně spojují mužskost s mocí a dominancí. Ženská maskulinita je obecně vnímána jako patologický znak nevhodné identifikace a nepřizpůsobivosti, jako touha být a mít moc, která byla vždy nedosažitelná. Neustávající odmítání uznat dvojznačně genderová těla do funkčních sociálních vztahů v západní společnosti je udržováno obecným konzervativním a protekcionistickým přístupem mužů k maskulinitě (Halberstam, 1998, s. 2, 9 a 15).

3. Metodologie

3.1. Případová studie

Má práce je vedena jako kvalitativní případová studie, jež je metodou studování sociálního fenoménu skrze důkladnou analýzu jednotlivého případu, jímž může být osoba, skupina, proces, komunita nebo jiná část sociálního života (Reinharz, 1992, s. 164). V mém případě se jedná o jeden český ženský hokejový tým, na jehož případě bych chtěla poukázat na některé fenomény na základě mých výzkumných otázek. Jak zmiňuje Reinharz, případová studie sbírá a organizuje všechna data relevantní pro daný případ a spočívá v předpokladu, že studovaný případ je typickým případem určitého typu, a tak skrze intenzivní analýzu mohou být učiněny generalizace, které budou aplikovatelné na jiné případy stejného typu (Reinharz, 1992, s. 164).

3.2. Pozicionalita a lokace

Kvalitativní výzkum zdůrazňuje společensky konstruovanou podstatu reality, hodnotově zatíženou podstatu bádání a úzký vztah mezi výzkumníkem/nicí a tím, co je studováno (Denzin a Lincoln, s.d., s. 4 a Flick, 1999, s. 16). Sociální a politické postavení a osobní hodnoty se odráží ve výzkumných zájmech, metodách, teoretickém rámci výzkumu, výběru účastníků/nic a pokládaných ale i nevyslovených otázkách, analýze, interpretaci a dalších preferovaných nebo odmítaných aspektech. Z tohoto důvodu je nutná reflexe výzkumníka/nice a vlivu jeho/jejího pozicionality a lokace na studii (Harding in Guillemin a Gillam, 2004, s. 25). Z tohoto důvodu níže v krátkosti nastíním moji pozicionalitu a lokaci a jejich implikace pro moji práci.

Pro mou pozicionalitu jako výzkumnice je podstatný můj status studentky genderových studií a zakotvení mého výzkumu v této perspektivě. Zásadní pro pojetí genderu v mé práci je zejména teorie performativity Judith Butler, která genderovou identitu pojímá jako konstituovanou v čase, prostřednictvím stylizovaného opakování aktů a soustavné sociální performance, jež se ustanovuje jako součást hegemonické genderové strategie (Butler, 2003, s. 191 – 193). V této souvislosti narážíme na metodologický problém, jak uchopit „ženu“ jako genderovou identitu a „ženy“ jako skupinu. Ve své studii sice používám pojmy jako „ženy“ a „muži“, „hokejistky“ a „hokejisti“, „hráčky“ a „hráči“, nicméně jsem si vědoma, že používání těchto kategorií v kontrapozicích může implikovat reprodukování společenského schématu dle binárního dělení a příklon k esencializaci, jemuž se chci vyhnout. Esencialistický přístup k ženám jako k homogenní skupině založené na obecně sdílených

charakteristikách, dispozicích či hodnotách může dle Uhde ústit v mytizaci ženskosti, biologický determinismus nebo ignorování variability a odlišnosti žen a jejich individuálních identit (Uhde, 2004, s. 2). Termíny „hráčky“ nebo „hokejistky“ budu používat jako pojmy zachycující jejich administrativní přináležení k ženskému hokeji, ačkoli jsem si vědoma, že dělení na „hráčky“ a „hráče“ je limitující a koresponduje se společenským tlakem na dualizaci, který je v oblasti sportu silně akcentován.

Pro mou lokaci v tomto výzkumu jsou také podstatné atributy jako je můj věk, gender a aspekty spjaté se socioekonomickým statusem. Domnívám se, že jako *ženě* podobného věku a socioekonomického statusu jako byla část mých komunikačních partnerek mi byl terén ženského hokeje relativně přístupný. Kdybych byla *muž*, pravděpodobně by můj přístup do ženské šatny byl více problematický a hráčky by v rozhovorech byly méně otevřené například v tématech jako je těhotenství, vztahování se ke svému tělu či genderové vztahy v týmu. Další součástí mé lokace je skutečnost, že mezi mými známými je několik hráčů mužského ledního hokeje. Určité jejich rysy bych mohla nevědomě předpokládat či hledat také u hokejistek – anebo naopak se snažit je konfrontovat a vytvářet mezi nimi opozice, které se ve skutečnosti vůbec vyskytovat nemusejí. Můj postoj k obsahu projektu a osobám, které v něm budou figurovat, může být ovlivněn některými nevyslovenými předpoklady a kulturními konstrukty, které utvářejí určitý obraz genderu hokejistů a hokejistek. Konfrontace s ním například prostřednictvím médií znamená riziko, že do svého výzkumu nevědomky promítnu svůj dojem, který mám za pomoci těchto konstruktů vytvořený. V mé práci by se mohl odrazit například v neuvědomovaném používání určitých kategorií či představ, ke kterým se samotné hokejistky například vůbec nemusejí vztahovat. Proto je nutná reflexe v průběhu projektu, především co se týče uvědomování si (a zamezení) některých předpokladů nebo souvislostí.

3.3. Etické aspekty výzkumu

Základní kritéria etice výzkumu nastavují etické kódy, které regulují vztahy výzkumníka/nice k lidem či prostředí, které chce studovat. Jejich podstatnou součástí je nutnost vyvarovat se poškození účastníků/nic zahrnutých ve studii respektováním jejich potřeb a zájmů (Flick, 1999, s. 36). Dle Murphyho a Dingwalla by etická teorie měla zahrnovat nepoškozování (zamezení ubližování účastníků/nic), dobročinnost (produkce pozitivního, rozpoznatelného benefitu), autonomii nebo sebeurčení (respektování hodnot a

rozhodnutí účastníků/nic výzkumu) a spravedlnost (se všemi lidmi by se mělo jednat stejně) (Murphy a Dingwall in Flick, 1999, s. 46). Northway upozorňuje na to, že všechny aspekty výzkumného procesu od rozhodnutí se pro dané téma přes identifikování vzorku, organizace výzkumu a šíření závěrů, mají etické implikace (Northway in Flick, 1999, s. 49).

3.3.1. Reflexivita

Dle Guillemin a Gillam reflexivita umožňuje být citlivý/á v rozpoznání a správném jednání při eticky důležitých okamžicích a rozvažování každého kroku výzkumu a jeho etických důsledků. Reflexivita je v tomto pojetí procesem procházejícím všemi fázemi výzkumu, je kritickým odstupem vůči výzkumným metodám, datům, ale i roli výzkumníka/nice, účastníků/nic výzkumu a dalších souvislostí (Guillemin a Gillam, 2004, s. 24 – 28). V průběhu svého výzkumného projektu jsem se snažila zvažovat jednotlivé kroky ve výzkumu a přemýšlet nad dopadem, jaký by mohl mít na mé komunikační partnerky i na závěry mé studie. Abych případný negativní efekt eliminovala, snažila jsem se nejen postupovat reflexivně ve svých krocích a přístupu k participantkám a případně svůj postup revidovat.

3.3.2. Informovaný souhlas

Podmínkou eticky vedeného výzkumu je informovaný souhlas, vyžadovaný etickým kodexem. Jím účastníci/nice souhlasí s participací na základě informací od výzkumníka/nice (Flick, 1999, s. 46). Svě komunikační partnerky jsem před započítím rozhovoru seznámila s účelem a motivací mého výzkumu, způsobu použití výstupů z rozhovoru a jeho předpokládanou délkou. Jak zmiňuje Allmark, informovaný souhlas měl vyhovovat kritériím dobrovolnosti, měl by být předán účastníkovi/nici výzkumu kompetentní osobou spolu s adekvátními informacemi (Allmark in Flick, 1999, s. 41). Nastínila jsem hráčkám hlavní oblasti, které mě budou zajímat a upozornila jsem, že pokud by pro ně nějaké téma bylo nepříjemné, mají možnost kdykoli mě na toto upozornit a nebudeme jej dále rozebírat. Následně jsem je požádala o podepsání informovaného souhlasu k tomuto projektu.

3.3.3. Anonymizování údajů

Z důvodu ochrany komunikačních partnerek jsou název jejich týmu i jejich jména anonymizovány a nahrazeny pseudonymy. Dle Flicka existuje v kvalitativním výzkumu

zvýšené riziko odhalení identity jeho účastníků/nic, jelikož produkuje mnoho kontextuálních informací. Zvláštní důraz na anonymitu informací pak musí být kladen v případě výzkumu s několika členy/členkami specifického prostředí. V takovém případě je potřeba zajistit utajení nejen vůči veřejnému vnějšmu světu, ale i v rámci studovaného prostředí. Je třeba zabezpečit, aby nebylo možné rozpoznat organizaci či osoby účastníci se výzkumu žádnou z těchto stran (Flick, 1999, s. 50). Jelikož v mé studii figuruje tým hráček a jedná se o komunitu, jejíž členky a členové se vzájemně velmi dobře znají, snažila jsem se minimalizovat riziko, aby se hráčky mezi sebou dle svých výpovědí rozpoznaly. Flick v této souvislosti upozorňuje, že při studiu jednoho či omezeného počtu případů v jasně definovaných oblastech a užití výňatků z životních historií ve vytvořených textech je mnohem jednodušší identifikovat skutečnou osobu z kontextových informací zahrnutých v takové citaci (Flick, 1999, s. 50). Proto jsem anonymizovala i subtilní informace, které by mohly vést k identifikaci jednotlivých hráček v rámci týmu a z tohoto důvodu nepřikládám k diplomní práci ani transkripty rozhovorů.

3.3.4. Emocionální újma

Je nutné se také snažit vyvarovat emocionální újmě způsobené vyobrazením účastníka/nice ve výsledném textu. Mezi hlavní zásady etického kvalitativního výzkumu patří zakotvení interpretací v datech a pravdivé zobrazení účastníků/nic (Flick, 1999, s. 41). Ke svým komunikačním partnerkám jsem chtěla přistupovat transparentně v tom smyslu, že je seznámím se záměrem této práce a budu se snažit vytvořit adekvátní vztah mezi mnou jakožto výzkumníci a jimi jakožto mými komunikačními partnerkami, který je v přátelské rovině, ale obě strany mají na zřeteli vědeckou motivaci rozhovoru.

3.3.5. Strategie získávání komunikačních partnerek a sběr dat

Na výzkum může mít dopad také vstup výzkumníka/nice do terénu a strategie získávání komunikačních partnerek. Při mém vstupu do tohoto týmu mi byla velmi nápomocná jedna z hráček, kterou jsem oslovila přes našeho společného známého a která se stala mojí „gatekeeperkou“ a uvedla mě do týmu. Při návštěvě zápasu jsem také hovořila s vedoucí týmu, které jsem v krátkosti představila sebe i svůj projekt a ujistila se, zda moje přítomnost u týmu není nežádoucí. Z žádné strany jsem se nesečkala s negativní reakcí, spíše s podivem, že se danému tématu a jejich týmu takto badatelsky někdo věnuje.

Sběr dat proběhl ve dvou fázích. První tři rozhovory proběhly v průběhu herní sezóny 2010/2011 a krátce po jejím skončení. Výběr a oslovení hráček na rozhovory byl

v tomto případě formou osobní dohody při mé účasti na zápasech tohoto týmu (kromě prvního rozhovoru s gatekeeperkou, který předcházela mé účasti na zápasech). Po skončení herní sezony neprobíhaly tréninky ani zápasy, nebylo možné se s hokejistkami osobně setkat a požádat je o rozhovor. Kontaktovala jsem tedy hráčky, které mi již poskytly interview, s prosbou o poskytnutí telefonních kontaktů na jejich spoluhráčky a domluva na další rozhovory již proběhla tímto způsobem. Druhá část rozhovorů proběhla v následující herní sezóně 2011/2012.

Rozhovory jsem prováděla s komunikačními partnerkami sama, stejně jako jejich transkripty a následnou analýzu. Rozhovory byly uskutečněny dle individuální domluvy s komunikačními partnerkami s tím, že výběr lokality a prostředí pro rozhovor jsem přenechala na jejich volbě, aby se cítily při rozhovoru co možná nejlépe. Jako prostředí rozhovoru všechny komunikační partnerky preferovaly restauraci či kavárnu.

3.4. Metody

3.4.1. Polostrukturované rozhovory

Kvalitativní výzkum neimplikuje využití konkrétní metody, ale je souborem interpretačních postupů, který umožňuje výzkumníkovi/nici vybrat a použít perspektivu a metodu, která se mu/jí bude jevit jako nejvhodnější pro daný projekt (Denzin a Lincoln, s.d., s. 3). Pro účel svého výzkumu jsem zvolila metodu polostrukturovaných rozhovorů, které umožňují otevřenou interakci mezi výzkumníkem/nicí a komunikační/m partnerem/kou. Dle Reinharz tato metoda umožňuje poznat názory, představy, myšlenky a zkušenosti žen, které byly ignorovány a marginalizovány. Použití otevřených otázek také umožňuje blíže vyjasňovat a vytvářet významy při komunikaci a diskusi a aktivně začleňovat komunikační partnerky do produkce informací (Reinharz, 1992, s. 19).

Dle Flicka je v rozhovoru s otevřeným designem perspektiva komunikačních partnerů/rek vyjádřena lépe než ve standardizovaném rozhovoru nebo dotazníku (Flick, 1999, s. 150). Otevřenost polostrukturovaného rozhovoru by ovšem mohla na druhé straně vést k nepřehlednosti, a je tedy usměrněna pomocí scénáře rozhovoru, dle něž jsou rozhovory vedeny. Dle Flicka scénář rozhovoru zvyšuje kompatibilitu získaných dat a ve výsledku jejich strukturovanost a doporučuje jeho strukturaci do několika tematických oblastí (Flick, 1999, s.172). Můj scénář rozhovoru je roztríděn do několika hlavních oblastí, které zahrnují jednotlivá témata a podtémata. K těmto konkrétním tématům jsem si také předpřipravila vhodné formulace otázek, abych napomohla plynulosti rozhovoru a

případnou nevhodnou formulací neovlivnila odpověď komunikačních partnerek (vyhnutí se návodným otázkám, apod.)². Flick upozorňuje na vysoké nároky na soustředění a citlivost při rozhovoru s komunikačními partnery/kami. Výzkumník/nice musí být při rozhovoru senzitivní vůči projevu své/ho komunikační/ho partnerky/ra a zároveň mít na mysli relevanci vůči výzkumným otázkám a záměru práce a tedy povědomí o tom, co již řečeno bylo. Musí se během rozhovoru rozhodovat kdy a v jaké sekvenci pokládat otázky, kdy podrobně zkoumat tvrzení komunikační/ho partnerky/a i když se vzdálil/a od tématu, anebo se naopak vrátit k interview guide (Flick, 1999, s. 171 – 172).

3.4.2. Pozorování

Druhou, doplňkovou metodou použitou v mém výzkumu je pozorování. Flick jej charakterizuje jako metodu, která umožňuje výzkumníkovi/nici zjistit jak něco fakticky funguje či se vyskytuje (Flick, 1999, 215). Flick podotýká, že před vstupem do terénu je třeba určit vhodný způsob pozorování pro konkrétní výzkumný projekt. Rozlišuje pozorování na nezúčastněné, při němž sledované události pokračují nenarušené přítomností výzkumníka/nice, od zúčastněného, kde se výzkumník/nice stává účastníkem/nicí daného prostředí či jevu (Flick, 1999, s. 216 - 225). Má pozice pozorovatelky není v tomto výzkumu zcela vyhraněná, jelikož se jedná jen o doplňkovou metodu, která mi napomohla k detailnějšímu vhledu a pochopení studovaného terénu. Na jednu stranu s mojí přítomností v kabině a na stadionu byly účastnice studie seznámené, ale průběh událostí, jevů a situací jsem se nesnažila aktivně ovlivňovat. Svou účast na několika zápasech hodnotím jako velmi přínosnou, jelikož při telefonickém kontaktování hráček s prosbou o rozhovor si mě vybavovaly a nebyla jsem pro ně zcela neznámou osobou a mám za to, že domluvení rozhovorů bylo v tomto případě jednodušší. Při rozhovorech jsme také hovořily o některých konkrétních situacích či hráčkách a informace tak nebyly pouze všeobecné.

3.5. Analýza

Závěry z mého výzkumu byly produkovány na základě analýzy zejména výstupů z rozhovorů s komunikačními partnerkami, ale také pozorování a využití poznámek z terénu.

² Scénář rozhovoru je obsažen v příloze č. 2.

3.5.1. Field notes a transkripce rozhovorů

Dle Flicka jsou poznámky z terénu součástí interpretace (Flick, 1999, s. 16) a dalším nezbytným krokem v analýze je transkripce rozhovorů s komunikačními partnerkami (Flick, 1999, s. 288). Nahrávání dat, vytváření poznámek a přepis audiozáznamu dle Flicka přeměňuje skutečnosti z terénu do nové konstrukce reality, která je posléze jediným zdrojem pro výzkumníka/nici během následných interpretací (Flick, 1999, s. 292 – 293). Audiozáznamy rozhovorů s komunikačními partnerkami jsem doslovně přepsala (pouze s vynecháním přeřknutí a podobných jevů) s využitím vybraných transkripčních symbolů³.

3.5.2. Kódování a analýza

Dalším krokem při analýze textu je organizace sesbíraných dat formou kódování textu. Kódování je proces umožňující výzkumníkovi/výzkumnici identifikovat smysluplná data a připravit půdu pro interpretaci a vyvození závěrů. Při kódování dochází k rekontextualizaci dat a zhuštění jejich velkého objemu do analyzovatelných celků vytvořením kategorií, které mají společnou povahu nebo vztah k určitému tématu (Coffey, 1996, s. 26 – 27 a 45).⁴ Text jsem nejprve rozkategorizovala do obecnějších kódů, posléze jsem přiřazovala detailnější kódy a subkategorie, a zjišťovala jejich vztahy - překrývání, navazování či kontrapozice. Při kódování jsem použila jak sociologicky konstruované kódy, tak i některé in vivo kódy, pocházející z výrazů komunikačních partnerek v rozhovorech (Strauss in Coffey, 1996, s. 32 a Flick, 1999, s. 299), jako jsou například kódy „holka od hokeje“ nebo „matka od rodiny“.

Následuje systematické přezkoumání dat k vytvoření významu a jejich příprava tak, aby byla data snadno čitelná – organizovaná pod určitým kódem na stejném místě, například formou mapy kódů (Coffey, 1996, s. 46 – 47). Proto jsem text pro analýzu rozčlenila dle jednotlivých kódů a kategorií, užitečné bylo také vytvoření mapy kódů, která

³ Seznam použitých transkripčních symbolů je obsažen v příloze č. 3.

⁴ Flick popisuje tři úrovně kódování – otevřené, axiální a selektivní. Při otevřeném kódování jsou data nejprve segmentována, jsou opatřena poznámkami a kódy. Kódy jsou kategorizovány vzhledem k jevům podstatným pro výzkumné otázky a je vytvořen seznam kódů a kategorií připojených k textu. Při axiálním kódování jsou vybrány kategorie vhodné pro další rozpracování a jsou rozpracovány jejich vztahy k jiným kategoriím a subkategoriím a selektivním je dosažena vyšší úroveň abstrakce, kdy jsou kódy rozpracovávány a porovnávány s dalšími skupinami. Následná analýza a rozvinutí teorií se zaměřují na odhalení určitých modelů v datech, jakož i podmínek, jichž se týkají (Flick, 1999, s. 297 - 302).

napovídala, jak spolu které kódy souvisejí. Při interpretaci jsem se také věnovala podrobné práci s těmito kódy a kategoriemi, přemýšlení o jejich vztazích a modelech, které tvoří.

3.6. Medailonky komunikačních partnerek

Mými komunikačními partnerkami v tomto projektu bylo šest hráček jednoho týmu ženského ledního hokeje. Z důvodu lepšího vzhledu do rozhovorů níže uvádím krátké medailonky mých komunikačních partnerek:

Ivana je obránkyně a v době rozhovoru jí bylo 26 let, pracovala na plný úvazek, svobodná a bezdětná, v partnerském vztahu s přítelem.

Transsexuální hráčka Zuzana začala hokej hrát již v dětském věku jako chlapec. Po změně pohlaví na ženu začala hrát hokej v tomto týmu. Zuzaně bylo v době rozhovoru 41 let a působila na postu útočnice.

V podobném věku jako Zuzana je Markéta, které bylo v době rozhovoru 40 let. „Služebně“ je ovšem z mých komunikačních partnerek nejmladší, v týmu byla v době rozhovoru pouze jeden rok. Markéta v době rozhovoru působila na postu útočnice, byla vdaná a momentálně na mateřské dovolené.

Na mateřské dovolené byla v době rozhovoru také Veronika, která hrála na postu útočnice. V době rozhovoru jí bylo 32 let.

Barbora je útočnice a ostatními komunikačními partnerkami byla vnímána jako jedna z nejlepších hráček týmu. V době rozhovoru pracovala na plný úvazek, byla svobodná, bezdětná a žila v partnerské vztahu s přítelem.

Pavlína je také útočnice, v době rozhovoru studovala a současně pracovala na tříčtvrtinový úvazek. Označila se za heterosexuální.

4. Vzorce maskulinity a femininity ve formálním ustanovení ledního hokeje

V této kapitole nastíním některé podstatné souvislosti a fakta, které mají vliv na genderovanost ledního hokeje. Poukážu na mocenský aspekt přítomný v hierarchických strukturách a genderující specifika v pravidlech, platných pro ženskou hokejovou ligu v České republice v období vzniku mé diplomní práce (tj. v hokejových sezónách 2010/2011 a 2011/2012)⁵. Tato ustanovení ovlivňují podmínky a působení hráček v ledním hokeji a některými aspekty reprodukuje vzorce normativní maskulinity a femininity. Proto nabídnu nejen tyto základní údaje, ale také komentáře hráček k těmto tématům, které ukazují, jak je hokejistky vnímají a jak vyjednávají svoji genderovou pozici směrem k těmto ustanovením.

4.1. Hierarchické struktury

Sport není jen pohybovou a herní aktivitou, ale je třeba ho vnímat i jako sociokulturní fenomén, který je provázaný s příslušným sociálním a kulturním kontextem, odráží a vyjadřuje tento kontext (Sekot, 2006, s. 8). Sport odráží myšlenkové konstrukty společnosti, které formují její strukturu a vytvářejí mocenské hierarchizace (a dále tyto konstrukty také reprodukuje). V kontextu hokeje můžeme hovořit o hierarchizování v rámci struktury klubu, kde jsou vrchními mocenskými pozicemi manažerské a trenérské pozice. Jak níže doložím, obdobně jako je tomu v jiných institucích, také ve sportovních klubech zaujímají vysoké posty v mocenské hierarchii výhradně muži.

Každé sportovní družstvo má skupinu činovníků/činovnic, která zajišťuje podmínky pro jeho provoz. V čele realizačního týmu figuruje trenér/trenérka, jež/jenž je odpovědný/á za formu práce s týmem, jeho řád a plnění vytyčených zásad. Měl/a by vyhodnotit úroveň hráčů/hráček v týmu, vypracovat herní systém a základní normy fungování družstva, dbát na jeho společenské vystupování a interpersonální vztahy (Sekot, 2006, s. 65). Také v této oblasti ovšem působí tradiční genderová schémata, která ženám a mužům přisuzují rozdílné vlastnosti. „Běžný předpoklad, že muži mají lepší manažerské a rozhodovací schopnosti než ženy, zatímco ženy se lépe osvědčují v ‚podpurných činnostech‘, neboť jsou prý ‚přirozeně‘ expresivní, kooperativní a pečující, se na půdě sportu využívá jako argument pro zdůvodňování dominující převahy mužů v mocenských pozicích oproti spíše podřízeným pozicím žen. Toto schéma je v podstatě bází opakujícího

⁵ V příloze č. 4 nabízím stručný přehled historie a vývoje ženského ledního hokeje ve světě a v České republice.

se vzorce fungujícího v širším společenském kontextu, organizace sportu nevyjímaje.“ (Sekot, 2008, s. 73). Tato stereotypní přesvědčení můžeme vysledovat například v rozhovoru s někdejší hokejovým trenérem Luděkem Bukačem, který na otázku, zda se hokejovým trenérem může stát žena, reaguje tím, že „prostředí profesionálního hokeje, vyznačující se určitou tvrdostí, by pro ženu bylo dosti obtížné a drsné. Trenér musí kontrolovat hráče plné emocí v šatně a někdy je i přitisknout ke zdi.“ Dále rozvádí, že pro ženy není trenérská profese v hokeji vhodnou oblastí působnosti. „Ženy pracují jako rozhodčí nebo hrají hokej, ale většinou mají mužské trenéry.“ (Rychetský, Bukač, s.d.). Dle Theberge představuje organizační struktura ženského hokejového týmu, v níž muži drží veškeré mocenské pozice, opětovné prosazování genderového řádu (Theberge, 2000, s. 157). Tato nerovnost je dle Sekota zřejmá například v tom, že na nižších stupních řízení sportovních organizací sice působí 50 % žen, na vyšších pozicích ovšem jejich zastoupení klesá pod 10 % (Sekot, 2006, s. 320 – 321). V České republice zastávají ženy mezi všemi profesionálními trenéry/trenérkami pouze 11 % (Sekot, 2008, s. 74), což reflektuje tradiční genderové dělení, v němž mocenské pozice zastávají muži.

V sezóně 2010/2011 jsem si udělala rychlý průzkum zaměřený na genderové hledisko organizační struktury ženských týmů. Jako zdroj mi sloužily webové stránky týmů zapojených do ženského hokejové ligy v této sezóně, které měly tyto informace na internetových stránkách dostupné (N = 12). Hlavním zjištěním je skutečnost, že ve všech 12 ženských týmech ledního hokeje byly hlavní pozice v rámci mocenské struktury obsazeny muži. Na pozici hlavního trenéra a jeho asistentů se ve všech případech nacházeli muži, ženy působily jen na postu vedoucí týmu, a to ve 4 případech⁶.

4.2. Genderovanost pravidel

Jak jsem zmínila v úvodu této kapitoly, ženský lední hokej v některých svých ustanoveních konstituuje genderovanost tohoto sportu. Z důvodu omezeného rozsahu práce se nebudu detailně zabývat kompletními pravidly ženského ledního hokeje, ale zaměřím se na ta pravidla, v nichž se reprodukuje segregace hokeje pro muže a ženy a jim přisouzené normativy.

Dostupný seznam pravidel informuje, že se „hraje dle pravidel ledního hokeje s doplněním“ a pod tímto textem následuje vyjmenování konkrétních bodů, které

⁶ Přehled organizační struktury týmů ženské ligy ledního hokeje v sezóně 2010/2011 viz příloha č.5.

specifikují pravidla ženského ledního hokeje oproti mužskému (Herní, s.d.). Tuto poznámku můžeme interpretovat v rámci celkového statusu ženského hokeje. Lední hokej je považován za maskulinní sport (Sekot, 2006, s. 347, Theberge, 2000, s. 158, Theberge, 1995, s. 37, Messner, 2002, s. 143 a 146) a ženský hokej „pouze“ jako odvozená forma ledního hokeje hraného muži. O této skutečnosti vypovídá právě tento způsob informování o jeho pravidlech, jelikož neposkytuje komplexní soupis pravidel jako separátního, svébytného sportu, ale odvolává se na pravidla mužského ledního hokeje a stanovuje několik výjimek a specifikací. Dokonce ani není konkretizováno, že se jedná o mužský lední hokej (je uvedeno pouze „lední hokej“), což vypovídá o nevyřčeném předpokladu, že lední hokej v podstatě znamená mužský lední hokej. Toto odkazuje na chápání mužské formy jako normy či ideálu.

Zásadním pravidlem, které odlišuje ženský hokej od mužského, je formální zákaz tělesného kontaktu v ženském hokeji: pravidlo „541 – Hra tělem v ženském hokeji“ nařizuje, že „hráče, která provede přímý bodyček, se uloží dle uvážení hlavního rozhodčího buď menší trest (2 minuty) nebo větší trest + automaticky osobní trest do konce utkání (5 minut + do konce utkání)“ (Asociace, s.d., s. 83). Anglický pojem „body checking“ (do českého jazyka převedený jako bodyčekování) označuje záměrnou snahu zasáhnout nebo zabránit ve hře protihráči/čce ramenem, bokem nebo trupem. U mužů je tento zákrok povolený (výjimkou je bodyček, kdy hráč nedrží puk nebo je bodyček směřován na hlavu nebo záda protihráče, který je otočen směrem k mantinelu) (Fitzpatrick, s.d.) a tvoří standardní součást hry, dokonce mnohdy i ceněnou jakožto efektní a efektivní zákrok.⁷ U žen je naopak zakázán jakožto nedovolená hra tělem: „*Bodyček je u nás zakázaný. U chlapů bodyček máš jako klasickéj zákrok.*“ (Barbora) Některé z textů o pravidlech ženského ledního hokeje hovoří o tom, že v počátcích mezinárodního ženského ledního hokeje byla hra tělem dovolena a odstraněna byla až na základě velkého rozdílu v kvalitě hry a tělesných proporcí hráček (College, s. d.). Díky tomuto zakotvení se ženský lední hokej liší od fullkontaktní hry mužského hokeje tím, že se zde nevyskytují efektní střetnutí, která jsou definujícím rysem mužského hokeje (Theberge, 2002).

⁷ Jak naznačuje citace z článku „Pořádný bodyček už se dneska nevidí, lituje mistr tvrdé hry Oldřich Machač“: „*Jeho specialitou byly bodyčky. Na soupeře si počkal a poté ho nádherně ve vzduchu přetočil na záda. Bohužel, pořádný bodyček už se dneska nevidí. Je to škoda. Tvrdost k hokeji patří.*“ (Jáchim, 2007).

Theberge toto pravidlo považuje za hlavní bod konstrukce ženského hokeje, která ho diferencuje od mužské hry. Poukazuje na to, že pravidla ženského hokeje zakazují záměrnou hru tělem (tzv. bodyčekování), to znamená záměrné úsilí zasáhnout protihráčku (Theberge, 2000, s. 116). Theberge dále vysvětluje, že pravidla a praxe obklopující užití hry tělem jsou ústřední pro konstrukci hokeje a širší boj ohledně genderování sportu, jelikož hra tělem je obzvláště dramatickým projevem fyzičnosti v ledním hokeji. Historicky byl tento boj vyřešen konstruováním ženského sportu jako alternativy k mužskému, tedy rozlišením sportů do genderově příslušných kategorií. Obvyklým rysem adaptovaného modelu pro ženy byla rekonstrukce sportu snížením fyzičnosti, aby bylo minimalizováno zpochybnění tradičního spojení sportu, fyzičnosti a genderových binarit. Nevyhnutelným následkem bylo to, že ženský sport byl chápán jako podřadná alternativa „skutečné“ verze (Theberge, 2000, s. 134 – 135). Genderovanost v pojetí fyzického kontaktu a její důsledky pro tento sport je možné vysledovat také v definicích sportu Sekota, který tělesný kontakt vymezuje jako jeden ze zásadních rysů ledního hokeje: „Je zřejmé, že jednotlivé dílčí kategorie sportu mají své vysoce specifické relativizované vlastnosti a jsou dále vymezovány pravidly, která vznikala a upravovala se po celou dobu vlastního historického vývoje. I povaha soutěživosti má svá jedinečná specifika (...) v boxu, zápase, rugby či ledním hokeji však borci (*sic!*) stojí proti sobě v bezprostředním kontaktním styku.“ (Sekot, 2006, s. 27). Tím je však ženský hokej, v němž je tělesný kontakt pravidly do velké míry omezen, odchýlen od této definice. Navíc i Sekot v tomto případě, když používá pojem „borci“ sám reprodukuje specifický obraz maskulinního sportovce.

Takto definovaná pravidla opětovně potvrzují ženskou pasivitu, která se přímo odráží v tom, jak pravidla ženského hokeje hráčkám nařizují, aby přistupovaly ke kontaktní hře: „*Ty se můžeš tomu protihráči postavit, ty nesmíš udělat ten krok dopředu. Jo, to je ten rozdíl oproti tomu, co je faul, co není faul.*“ (Barbora) Hráčky jsou pravidly směřovány k tomu, aby náraz pasivně přijaly, ale aktivně mu nezabránily a nesnažily se útočící hráčce postavit na odpor – mohou zaujmout obranný, stabilní postoj, aby ustály nájezd protihráčky, ale nesmějí vyvinout aktivitu směrem k ní. Je možné tedy vyvodit, že tato pravidla v hráčkách potvrzují realizaci femininní existence jako nesmělé, omezující svůj pohyb a lokalizované v ohraničeném prostoru, která je jim vpisována do těl a jejich pohybového projevu patriarchální společností skrze herní pravidla (Young, 2005, s. 42). Například Kim McCullough, která ve svém článku rozlišuje mezi hokejem s „hlavou

nahoře“ a hokejem s bodyčekováním, se přiklání k praktikování první varianty. Umožnění bodyčekování by dle jejího názoru hru posunulo spíše k zaměření na sílu a přežití, a méně na rychlost a schopnosti – hra dívek je dle jeho názoru odlišná a pravidla by měla být také. Proto je pro hráčky dostatečné, aby byly učeny hrát s „hlavou nahoře“ a tedy byly si vědomy možnosti, že náraz může přijít, ale aktivně do něj nevstupovaly (McCullough, 2008). Opětovně se tak i v tomto textu promítá působení mužského řádu, připisujícího ženám pasivitu v zapojení do střetů a soubojů.

Ačkoli by dle pravidel měl být ženský lední hokej bezkontaktním sportem, v praxi je hra tělem přítomna: „*Stejně se faulujem.*“ (Pavčina) Jak dokazují nejen výpovědi mých komunikačních partnerek, ale i zkušenost ze studie Nancy Theberge, formální zakotvení bezkontaktnosti neznamená, že ke kontaktu nedochází (Theberge, 2000, s. 123). Toto dokládá také Ivana: „*Byť prostě by to mělo bejt nekonfliktní, zažily jsme zápasy, který byly fakt vyhroceny, od nadávek počínaje, přes rvačky, a přes vyloučení do konce utkání.*“ V praxi ženského hokeje se vyskytuje významné užití těla a tělesného kontaktu, a to jak záměrného, tak nezáměrného (dle hokejové terminologie náhodného). Při hře diváci a divačky vidí snahu hráček vyvrátit nad svou protivnicí, formou slovní agrese, zastrašování, odvety, strkání, vražení na hrazení, užití vysoké hole, úderů a dalších střetů (Theberge, 2000, s. 126). Hráčky praktikují hru tělem dle svých slov v situacích, kdy pocítují, že jejich schopnosti nejsou dostatečné pro zvládnutí aktuálního stavu hry. To obvykle znamená situace, kdy potřebují zastavit protihráčku, ale nezvládají tak učinit dle pravidel a tudíž k jejímu zastavení či odebrání puku použijí zakázanou hru tělem: „*Fauluješ, když na toho člověka nemáš. Když víš, že ho toho puku nezavíš jako nějak oficiálně – podle pravidel, prostě já nevím – ho třeba podrazíš.*“ (Pavčina) Hráčky uvádějí, že kontakt užívají ze „zoufalství“, kdy nevidí jinou možnost jak situaci vyřešit ve svůj prospěch: „*Já ho většinou dělám ve chvíli, kdy mi nic jiného nezbejvá (...)* *Bud'to nestačím fyzicky jo a nebo jsem někde zaspala.*“ (Barbora) Hráčky dle svých slov obvykle neužívají kontakt se záměrným úmyslem protihráčce ublížit, ale výjimkou jsou situace, kdy jde o odplatu. „*Mstím se teda sama za sebe, jako když mě fakt někdo naštvě.*“ (Pavčina) Jedná se zaprvé o odvetu za útoky na vlastní osobu, kdy hráčka oplácí protihráčce za slovní či fyzické inzultování nebo se snaží provokující protihráčce ukázat svoji sílu a odradit ji od dalšího napadání. Tím, že hráčky užívají tělesný kontakt, rozrušují stereotypní představy o ženě jako pasivní a křehké bytosti, jež není schopná plně užívat své tělesné schopnosti a sílu pro dosažení svých záměrů. Hraní kontaktu a jeho učení umožňuje hráčkám rozvoj jejich

tělesných schopností a narušení genderových identifikací spojených s ženským tělem a jeho pohybem, jak o něm pojednala Young – ženy omezují svůj pohyb a používání svého těla, nevyužívají prostor, který je mu dostupný a limitují svou tělesnost (Young in Crossley, 2001, s. 157). Dle Theberge se při hraní kontaktu hráčky učí dávat na sebe pozor, rozšiřovat svůj postoj a zacházet s ním (Theberge, 2000, s. 143).

Vzhledem k tomu, že zákaz hry tělem omezuje pohyb hráček a jejich možnosti uplatnění a rozvoje jejich herních dovedností, některé hráčky ho vnímají jako faktor snižující úroveň hry a omezující zážitek z ní, jiné hráčky ho naopak hodnotí pozitivně a jako nutnou součást tohoto sportu. Tato diskuse, oscilující mezi těmito dvěma protichůdnými názory, odráží hlubší společenské struktury konstruující femininitu. Hlavní linie argumentace, proč by toto pravidlo mělo být zachováno, je spojena s nutností ochrany ženy. Jeden z důvodů, proč je třeba hráčky chránit před hrou tělem a z ní plynoucích zranění, je odvozován od nedostatečných hokejových dovedností hráček: *„Já si myslím, v podstatě že ten fyzické kontakt je možná zakázanější právě proto, že my to nehrajeme na takové úrovni.“* (Pavčina). Ačkoli se zde projevuje bagatelizace vlastních schopností, nepřičítají to hokejistky „ženské podstatě“, ale nedostatečnému zautomatizování a zafixování základních hokejových schopností, kterým jsou od dětství při hokejových trénincích učeni chlapci, zatímco dívky vzhledem k pozdějšímu zapojení do tohoto sportu si adekvátně některé techniky zafixují. Tím hokejistky ve svých vyjádřeních rozrušují pasivní femininní identifikaci jako neměnnou a zakotvenou ve fyziologických danostech. Hráčky popisují, že ve hře se nedostatečná praxe promítá například do omezeného přehledu o hře, tzn. o rozmístění spoluhráček a protihráček, jelikož pozornost hráčky se soustředí na její vlastní dovednosti a techniku (např. držení puku na hokejce), namísto toho, aby je měla dlouhodobým tréninkem zautomatizované a byla schopná kontrolovat dění hře: *„Zprvė nejsme na tom technicky tak dobře, tak jako nemáš ani ten přehled na tom ledě, takže prostě nevíš jako kdo na tebe zezadu jede a když ten faul prostě nečekáš, tak je vždycky horší, než když ho čekáš.“* (Pavčina) Z tohoto důvodu, úzce propojeného s ochranou ženy, Pavčina vyjadřuje souhlas s pravidlem zákazu hry tělem: *„Takže tam si myslím, že jako nějak by to asi omezený bejt mělo. Že si myslím, že to je jako v zájmu těch ženských prostě.“* Zrušení tohoto pravidla je podmíněno chápáním bodyčkování jako naučené dovednosti, které má dle Theberge přímou souvislost se zvyšující se bezpečností, přicházející s vyzrálostí a rozvojem schopností (Theberge, 2000, s. 144). Hráčky se přiklánějí k tomu, že s lépe zvládnutou technikou budou schopné hrát na vyšší úrovni a hru

tělem praktikovat. Theberge se domnívá, že problém spojený s bočkováním je založen na skutečnosti, že hráčky nejsou učeny ho přijímat a rozdávat. Tím došlo k zanedbání učení hráček dovednosti, která je pokládána za podstatnou pro praktikování tohoto sportu. Theberge dále argumentuje, že oproti době, kdy bylo bodyčkování z ženského hokeje vyřazeno, jsou v současnosti hráčky větší, silnější a zručnější, čímž posunují limity pravidel ohledně kontaktu. Pravidla by tedy měla být přezkoumána a přepsána, aby lépe odrážela a odpovídala rozvinutým schopnostem hráček a jejich hře (Theberge, 2000, s. 122).

5. Hokejistky a sociokulturní kontext

5.1. Medializace a její vliv

Prosazování genderového řádu a jeho konstrukcí o maskulinitě a feminitě se kromě hierarchických struktur a pravidel projevuje a reprodukuje také v mediální prezentaci hokejistek a ženského ledního hokeje. Stejně jako sport, jsou i sportovní média sociálně konstruovaným fenoménem. Sport v médiích přímo či zprostředkovaně ovlivňuje svět hodnot, „spojenectví sportu a masových médií svými hodnotovými důrazy sehrává důležitou úlohu v souboru procesů přetváření soudobé výkonově zakotvené kultury a společnosti.“ (Sekot, 2006, s. 199 – 200). McDonald a Pappano upozorňují na nedostatečné vnímání vlivu médií na konstrukci společenských norem a hodnot. Mnoho lidí chápe sporty jako statický systém reflektující společenské a genderové skutečnosti spíše než jako že je konstruují. Média ustavičně zdůrazňují, že sportovkyně nejsou tak dobré jako sportovci, ženské sporty jsou méně zajímavé, a ženské sportovní události nestojí za propagací nebo veřejným zájmem (McDonald a Pappano, 2008, s. 3).

Ženské sportovní disciplíny mají obecně oproti mužským menší publicitu. Dle McDonald a Pappano je snížený zájem médií o ženské sporty je úzce spjat se statusem mužské hry, která je vnímaná jako hodnotnější (McDonald a Pappano, 2008, s. 240). Důsledkem toho je přetrvávající nedostatečná mediální a komerční podpora ženského hokeje a nízký zájem médií o zápasy a události ženského hokeje (Theberge, 2000, s. 79 a 163). Tyto premisy potvrzují také mé komunikační partnerky, které se shodují v tom, že úroveň medializace ženského ledního hokeje je velmi nízká, což vztahují jak na mezinárodní, tak i na regionální úroveň, resp. na kontext České republiky. Jako jeden z ojedinělých případů prezentování ženského ledního hokeje v médiích hráčky označují přenosy ze zimních olympiád, kde je ženský hokej zahrnut mezi olympijské sporty. Avšak

i ty chápou jako nedostatečné. Informace o ligových zápasech v rámci regionálního zpravodajství také příliš neregistrují. Jak jedna z hráček říká: „*Medializace není skoro žádná, že jo. Kolikrát akorát když je olympiáda, tak to občas dávali, jinak skoro vůbec v tom nemluvej v televizi. Jestli v novinách ti něco napíšou, možná v regionálních nějakých možná jakžtakž.*“ (Zuzana) Vyjádření hráček korespondují se Sekotovými poznatky, který poukazuje na to, že navzdory rostoucímu počtu žen v různých sportovních disciplínách je zájem médií o ženský sport nízký. „Stránky sportovních příloh novin a časopisů a zejména televizní obrazovka je zaplňována převážně mužskými sporty jako je fotbal, lední hokej či motorismus.“ (Sekot, 2006, s. 210) (zde si můžeme povšimnout, že Sekot přímo jmenuje lední hokej jakožto mužský sport a dává ho do opozice vůči ženským sportům). Absence pozornosti médií se zdá být fenoménem nejen v českém kontextu, ale také v kanadsko-americkém, kde má ženský lední hokej oproti České republice delší tradici (Pellarová, 2009b). Theberge poznamenává, že ženský hokej stále trpí absencí veřejného uznání a pozornosti médií. Mediální zpravodajství se téměř výhradně zaměřují na mužský hokej (Theberge, 1995, s. 37 - 38). Jako elitní sporty jsou chápány mužské sporty, které k sobě váží také největší pozornost médií. Sekot vyvozuje, že „ženský lední hokej či fotbal (nebo dokonce americký fotbal) mohou již svými fyzickými dispozicemi a následně i akčním průběhem stěží zaujmout diváky do té míry, jak všeobecně uznávané a i prezentované klání mužských protějšků.“ (Sekot, 2006, s. 44). Ačkoli stejně jako Theberge také Sekot kriticky poukazuje na nižší mediální zájem o ženské sporty, při reflektování těchto skutečností má mnohdy tendence je vnímat jako dané a popisovat je s použitím naturalizujících argumentací, a proto vůči některým jeho formulacím považují za nutné se vymezit. Když zdůvodňuje nízký zájem médií o ženský hokej fyzickými dispozicemi ženských těl a omezeným způsobem jejich využití ve hře, které mohou „stěží zaujmout diváky“, reprodukuje tím binární schémata genderového řádu o konstrukci mužského a ženského těla.

Důraz na výkon spolu s dalšími charakteristikami jako je vítězství, úspěch, či maximální nasazení spojené s překonáváním bolesti, identifikuje Sekot jako zásadní aspekty, které poutají pozornost médií a zejména televize. Tyto aspekty jsou připisovány elitním profesionálním sportům a jsou často také chápány jako „mužské“ charakteristiky. Také z tohoto důvodu je mediální sport převážně mužskou záležitostí, jelikož ženy jsou vnímány a zobrazovány mnohem „méně asertivně“ (Sekot, 2006, s. 267). Zatímco u mužů je kladen důraz zejména na maximalizování sportovního výkonu, u žen je mediálně

oceňováno spíše jejich vzezření: „Masová kultura prezentuje jako hlavního akčního hrdinu muže nadlidských kvalit, schopností, a tedy i výkonů. Žena jako akční objekt je spíše nezastupitelný, leč ‚pouze‘ jen doplňkový objekt jeho sexuálních zájmů.“ (Sekot, 2006, s. 44). Tím dochází k posilování ideálů tradiční femininity a maskulinity, přičemž právě ideály maskulinity jako je síla, neoblomnost a útočnost jsou médií oslavovány a protěžovány. Toto je zjevné zejména v případě kontaktních sportů jako je lední hokej, v němž je atraktivita zesilována projevy agresivity a násilí. Tento typ „ritualizované agrese“ se dle Sekota stává vizuálním výrazem hodnotového světa mediálně prezentované maskulinity. Média charakterizují tělo sportovce jako mocnou zbraň a nástroj destrukce a dominance, symbolizující jak mentální, tak fyzickou sílu. Tím vytvářejí a posilují mediální představy maskulinity. Na druhé straně se mediální prezentace žen zaměřuje spíše na estetický apel než sportovní stránku a média zpravidla upřednostňují prezentaci těch sportovkyň, které splňují dominující ideály krásy, půvabu a elegance. Tento zájem o sportovkyně je veden spíše heterosexuální atraktivností žen, čímž jsou upevňovány vžité ideály a hodnoty heterosexuální ženské krásy, která je mnohdy hlavní motivací mediální prezentace sportovkyň spíše než jejich sportovní výkon (Sekot, 2006, s. 210 – 211). Dle Young se ženy stávají objekty nechtěné pozornosti a vnímání. Jejich těla jsou v patriarchální kultuře objektivizována, což způsobuje, že v nich ženy nemohou být spokojené stejně jako muži, cítí se zajaty v pohledu jiného a nemohou tedy užívat stejný stupeň svobody jako muži (Young in Crossley, 2001, s. 158). Sportovkyně jsou dle McDonald a Pappano stále posuzovány podle jejich sex-appealu, nikoli podle jejich sportovního úsilí a výkonu. V případech, když jsou ženy oceňovány pro svůj sportovní talent, je však jejich fyzický zjev stále tematizován. Dokonce i nejlepší sportovkyně jsou nahlíženy nejprve skrze perspektivu genderu a až v druhé řadě jako sportovkyně. Působí na ně tlak, aby jejich zjev, včetně sportovního oděvu – dresu, odpovídal a zachovával patriční femininní prezentaci (McDonald a Pappano, 2008, s. 170 a 172). Význam sportovního oděvu jako prvku zdůraznění a reprodukce feminity je zřejmý například v případě Lingerie Football League, ligy ženského amerického fotbalu, která – jak už název napovídá⁸ - je hrána pouze ve spodním prádle. Vybavení hráček sice zahrnuje například hokejovou helmu, ale zároveň je tato liga charakteristická sportovním dresem

⁸ Překlad z anglického jazyka: „Lingerie“ – „spodní prádlo“.

hráček, jež do velké míry odhaluje jejich tělo, čímž je zvyšována atraktivita tohoto sportu.⁹ Vybavení a dres hráček ledního hokeje naopak do velké míry zakrývá jejich tělesné proporce a na první pohled dokonce ani neodhaluje, zda jde o hráče nebo hráčku a tedy zastírá binaritu femininity a maskulinity. Jak zmiňuje Sekot, sportovkyně, které tělesnou konstitucí a svojí prezentací asociují maskulinitu, jsou vystaveny mediálnímu nezájmu či dokonce hanlivým, zlehčujícím a ponižujícím komentářům (Sekot, 2006, s. 211). Dle Seymour je tradiční femininita je substancí masových médií, reklamy a televize, jejichž rozsáhlá propagace zakrývá či dehonestuje jiné formy femininity (Seymour, 1998, s. 30). Doklad, jakým způsobem média vyvíjejí tlak na udržování tradiční femininity a marginalizaci jiných femininit, nabízejí Heywood a Dworkin. Výkony sportovkyň, které poskytují významné zpochybnění předpokladů ženské fyzické podřadnosti oproti mužům, zároveň vyvolávají negativní mediální znázorňování. Tenistka Helen Willis, působící ve 20. letech 20. století, která byla nejprve obdivovaná pro své ladné údery na tenisovém kurtu, byla po velmi dlouhé po řadě výher zobrazována jako „nemilosrdná“ a „nepřívětivá“, podobně jako později další tenistky Martina Navrátilová nebo Venus Williams. Zdá se, že sportovkyně jsou zbožňovány jen pokud jejich úspěch není „příliš velký“. Do jisté míry stále působí konvenční binarity – zatímco „nemilosrdnost“ a nepřetržitá řada výher je u sportovců-mužů známkou odhodlání a úspěchu, u sportovkyň naopak představuje určitou „deviací“, která implikuje společenské zavržení (Heywood a Dworkin, 2003, s. xx - xxi).

Nízký zájem médií má dle hokejistek vliv na malý zájem sponzorů a tedy špatné finanční zázemí týmu. Uvádějí, že sponzoři se jim shánějí velmi těžko a nemají téměř žádného. Barbora absenci sponzorů přímo spojuje s nedostatečnou medializací: „*Radši prostě ty peníze narvou tam, kde je to prostě vidět, v televizi, nebo prostě sport, kterej je něčím zvláštní, ale ten ženskej hokej pro ně není.*“ Tato skutečnost se jeví být podstatnou, když vezmeme v úvahu, že finanční náročnost tohoto sportu představuje pro hráčky jednu z překážek provozování tohoto sportu¹⁰. Sponzoring může být velkým finančním přínosem pro daný sportovní klub, Sekot uvádí, že na přelomu tisíciletí se v mezinárodním měřítku finanční objem v rámci sponzoringu dostal na 30 miliard dolarů a představuje specifickou

⁹ V příloze č. 6 přikládám pro srovnání zobrazení hráček Lingerie Football League, hráček ligy českého ženského hokeje a také zamýšlenou Bikini Hockey League – tedy ženský lední či inline hokej v plavkách.

¹⁰ Více o finančních a dalších bariérách v podkapitole Bariéry bránící působení žen v ledním hokeji.

formu kulturní ekonomie (Sekot, 2008, s. 179). Jak dokladují Etue a Williams, problém se sponzoringem ženského ledního hokeje je odvozen od historického pojetí sportu jako mužského (Etue a Williams in Theberge, 2000, s. 136).

Hráčky ovšem mají tendence nízkou úroveň medializace ženského ledního hokeje omlouvat a odůvodňovat ho horší kvalitou výkonů v ženském hokeji. Sebekritika a zlehčování vlastních výkonů, vkládané do problematiky medializace ženského ledního hokeje je patrná například u Barbory: *„Já si neumím představit, že by se ženskéj hokej dával v televizi. Protože já bych tu televizi vzala a vyhodila z okna.“* Ve svých výkonech nachází mnoho chyb a rozšiřuje toto pojetí o nedokonalosti a „neprezentovatelnosti“ celkově na ženský hokej. Podobnou sebekritiku ženských výkonů v ledním hokeji a jejich efekt v podobě minimální medializace ženského ledního hokeje zmiňuje také Pavlína, která jej porovnává s mužským ledním hokejem: *„Když se na to podíváš, tak ono to není tak zajímavý, nemá to takovej náboj, nemá to tu šťávu, protože prostě je to pomalejší a není to tak přesný, ty přihrávky, všechno. A je to větší nuda no. Takže to si myslím, že jako těžko to do těch médií prosadit.“* Hokejistky v těchto svých vyjádřeních, bagatelizujících jejich schopnosti, reprodukují představu o nízké kvalitě a prestiži ženského sportu, čímž de facto také nízkou úroveň medializace omlouvají a ospravedlňují. Jak detailně pojednám níže, vstupuje zde aspekt chápání mužského sportu jako normy. Na základě skutečnosti, že lední hokej je řazen mezi maskulinní sporty (Sekot, 2006, s. 210 a s. 315, Theberge, 1995, s. 38), se ženský hokej neslučuje s dominantní představou „skutečného“ sportu, protože jako jediná legitimní forma je vnímána ta mužská.

Medializaci považují hráčky za obzvláště důležitou nejen kvůli zlepšení finančních podmínek v tomto sportu a zvýšení jeho prestiže, ale také v souvislosti s dalším vývojem ženského ledního hokeje. Medializace je dle mých komunikačních partnerek podstatná pro to, aby existovalo společenské povědomí o existenci ženského hokeje v České republice a možnosti hrát ženský hokej. Markéta tuto premisu dokládá svou vlastní zkušeností, jelikož pozdní začátek svého zapojení do hokeje (v 39 letech) odvozuje od absence informací o ženském ledním hokeji: *„No říkám, člověk to nikde neviděl, neslyšel o tom, možná to existovalo, možná ne.“* Medializace ženského ledního hokeje by dle jejich názoru napomohla tomu, aby byla narušena monopolní legitimita mužského ledního hokeje a dívky se zapojovaly do hokeje v mladším věku – či pro ně tento sport vybírali rodiče, jak tomu bývá u mužského hokeje. Ve výběru sportu hrají média podstatnou roli: *„Mnoho rodičů povzbuzuje své děti, zejména syny, aby se identifikovali s populárními*

profesionálními atlety a s vrcholovými sportovci v těch sportech, který je věnována významná pozornost masových médií.“ (Sekot, 2006, s. 122). První kontakt dětí se sportem bývá právě prostřednictvím rodiny a to podle oddělených forem sportování. Můžeme tedy hovořit o existenci povědomí o rozdělení sportů chápaných jako „vhodné či méně vhodné podle mnohdy zjednodušujících kritérií skupin podle pohlaví, rasové příslušnosti, kulturní zakotvenosti či tradičně předpokládaných tělesných dispozic.“ (Sekot, 2006, s. 136).

Některé hráčky nabízejí konkrétní příklady, v nichž pozornost médií věnovaná ženskému lednímu hokeji v médiích měla přímý dopad na zvýšení počtu nových hráček. Markéta a Veronika uvádějí obdobnou zkušenost v souvislosti s přenosy ženského ledního hokeje z olympijských her: „*Já jsem zažila v devadesátém osmém děsnej boom, protože v devadesátém osmém byly na Naganu poprvý první holky. Takže prostě ty holčiny se navalily a to bylo super.*“ (Veronika) Veronika dokonce vyzdvihla přenosy z mistrovství světa jako hlavní důvod svého vlastního zapojení se do tohoto sportu: „*Mě k tomu připoutalo mistrovství světa ve Vídni. To jsem začala jako v tu chvíli, ten impuls, že bych do toho šla.*“ (Veronika)

5.2. Socializace a faktory ovlivňující výběr sportu

Jak jsem poukázala výše, vymezení ledního hokeje jako maskulinního sportu se odehrává v kontextu oddělení sportů na mužské a ženské, což ovlivňuje individuální strategie výběru sportu. Proto v krátkosti nastíním, jakým způsobem dominantní myšlenkové konstrukty ohledně tzv. mužských a ženských sportů působí při jejich určování jako vhodných pro chlapce/muž a dívky/ženy a jak se tyto hegemonické koncepce promítají v praxi v preferenci sportů na základě tohoto určení.

McDonald a Pappano zdůrazňují, že organizace sportů je založena na principu nátlakové genderové segregace a spočívá výhradně v kategorizaci mužů a žen, a tedy nereflexuje sportovní schopnosti či talent konkrétního jednotlivce (McDonald a Pappano, 2008, s. 7 – 8). Seymour zdůrazňuje, že sport byl a mnoha ohledech stále je významným prostředkem genderu, jehož prostřednictvím chlapci rozvíjejí své představy o svém těle, které jsou významně odlišné od představ, které o svém těle rozvíjejí dívky. Tyto představy jsou rozvíjeny rodiči a později také učiteli/učitelkami, kteří/které u chlapců a dívek podporují určitá chování a odrazují je od jiného (Bryson in Seymour, 1998, s. 86 – 87). Nezastupitelnou úlohu v tomto procesu stanovování a přisuzování „genderově vhodného“

sportu má socializace. Sekot definuje socializaci jako komplexní proces, v jehož průběhu se člověk prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými stává sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti (Sekot, 2006, s. 47 a Sekot, 2008, s. 19 – 21). Dle Connella socializace působí skrze obrovský počet drobných interakcí a sděluje dívkám a chlapcům jaké jsou společenské normy a očekávání od jejího či jeho chování. Většina dětí se tak při vyrůstání učí genderově „vhodné“ chování a povahové rysy, které společnost chápe jako příslušné pro ženy či pro muže, a které postupně přijmou za vlastní a zautomatizují si je (Connell, 2002, s. 77). „Mladí lidé se učí jak se vypořádat s genderovým řádem. Učí se jak přijmout určitou genderovou identitu a vytvořit určitou genderovou performanci.“ (Connell, 2002, s. 81).

Již samotný výběr sportu je silně genderován. Genderový řád rozlišuje sporty „vhodné“ pro dívky a jiné „vhodné“ pro chlapce, a ovlivňuje rozhodovací mechanismy určující jejich výběr. Zásadním činitelem ve výběru sportu je zejména rodina, která „zpravidla orientuje své děti vzhledem ke sportu s ohledem na odlišnost hochů a dívek.“ (Sekot, 2006, s. 123). Dichotomizaci aktivit vhodných pro dívky a pro chlapce můžeme ilustrovat na případě dvou českých recentních knih *Hry a úkoly pro správné kluky* (Šíchová, 2009b) a *Hry a úkoly pro správné holky* (Šíchová, 2009a) od stejné autorky, které již samotnou existencí v duální formě toto rozdělení reprodukuje. Témata nabízených her pro dívky jsou oproti chlapcům různorodější – zvířata, rostliny, hudební nástroje, pohádkové postavy a další. Motiv sportu se vyskytuje pouze jednou v podobě rozeznání a pojmenování sportovních potřeb (Šíchová, 2009a). Na rozdíl od této knihy je publikace určená pro chlapce zaměřena úzce pouze na sport, konkrétně na fotbal a lední hokej. Obsahuje opakující se motivy pohárů, hokejistů-mužů a hokejové výstroje (Šíchová, 2009b). Jak poukazují mnozí autoři a autorky a jak je ukázáno i na příkladě těchto publikací, chlapci bývají na rozdíl od dívek směřováni a povzbuzováni k soutěživým a kontaktním sportům (Connell, 2002, s. 3, Sekot, 2006, s. 136 a. 317). Jak vyplývá z nedávného výzkumu zachycujícího tendence mateřské a otcovské výchovy dcer a synů, sport je stále aktivitou, k němuž jsou rodiči vedeni více chlapci než dívky. Sport patří mezi výchovné cíle, na které je matkami i otci kladen důraz více u synů než u dcer. U dívek je naopak oproti chlapcům více rodiči akcentován důraz na zvládání domácích prací, výchovu k péči o děti a o svůj vzhled (Rašticová, 2004, s. 14 a 15). V porovnání s chlapci jsou sportovní aktivity dívek více kontrolovány a regulovány (Sekot, 2008, s. 22), je jim dána menší příležitost plně využívat své tělesné schopnosti, například ve formě her, a

nepožaduje se po nich, aby prováděly úkoly vyžadující fyzické úsilí a sílu. To vede k omezování schopností jejich vlastního těla a jeho fyzické moci (Young, 2005, s. 43 a Young in Crossley, 2001, s. 157). Obdobně také Seymour zdůrazňuje, že genderová socializace vede chlapce a dívky k tomu, aby přemýšleli o svých tělech odlišnými způsoby od velmi nízkého věku. U dívek je oceňováno „stydlivé“ držení těla a péče o tělo, zdvořilé chování, strojené pózy, ladné pohyby a hry, v nichž není třeba velkého úsilí. Dívky jsou tudíž směřovány do sportovních aktivit jako je balet či gymnastika. Chlapci jsou vedeni zcela jinak. Zatímco dívky se učí pečovat o své tělo, chlapci naopak mají být svému tělu lhostejní. Skrze nárazy, pády a fyzicky náročné aktivity chlapci rozvíjejí důvěru ve své tělo. Hry zahrnující běh, skok a souboj připravují chlapce na to, aby v různých situacích uměli automaticky reagovat. Naopak většina žen, která k těmto aktivitám není v dětství povzbuzována, postrádá později při těchto činnostech odvahu (Seymour, 1998, s. 87).

Tyto tendence „přidělení“ sportů je potvrzují také v případě, jak se mé komunikační partnerky dostaly k tomuto sportu. Mají společnou zkušenost v tom, že začaly hokej hrát „až v pozdním věku“, jak jej samy charakterizovaly – tedy nikoli jako děti, ale až v adolescenci či dospělosti – dvě v 17 letech, další v 18 letech, 20 letech a ve 39 letech. Transsexuální hráčka Zuzana se začala jako jediná z mých komunikačních partnerek hokeji věnovat v dětském věku - v 9 letech (ještě jako chlapec). S věkem, v němž se začaly hrát hokej, je také spojen způsob, jak se k němu dostaly. Hráčky nebyly k hokeji přivedeny svými rodiči – jak tomu často bývá u chlapců, jak popisuje např. Sekot, který poukazuje na prioritní postavení otce v procesu sportovní motivace (Sekot, 2006, s. 120 a 126), což ilustruje také případ Zuzany, kterou k hokeji jako chlapce přivedl právě její otec. Mé komunikační partnerky si ovšem hokej jako svou volnočasovou aktivitu vybraly na základě vlastního uvážení. Mezi hlavními podněty zapojení se do tohoto sportu se mezi hráčkami relativně často objevovalo ovlivnění sourozencem, který tento sport provozoval (ve dvou případech bratr, v jednom sestra). Pro další dvě byl motivací pohyb na bruslích – jedna hledala příležitost a společnost při bruslení (původně na in-line bruslích) a druhá v podstatě ze zvědavosti či fascinace tímto sportem „*proto, že jsem chtěla vědět jaký to je navlíct se do té výstroje a hejbat se na ledě.*“ (Markéta)

5.3. Mužský lední hokej jako norma

Ačkoli má mužský a ženský hokej počátky ve stejném časovém období, tedy na konci devatenáctého století (Pellarová, 2009a), jak jsem již nastínila, je mužský hokej

chápan jako jeho jediná a legitimní forma. Ženský hokej není vnímán jako „skutečný“ sport, ale pouze jako jeho odvozená, druhořadá forma. Jak ukazuje Theberge, v kanadském kontextu se lední hokej od svého počátku na konci 19. století vyvíjel jako jeden z klíčových signifikantů maskulinity (Theberge, 2002). Historické spojování sportu a maskulinity bylo nejsilněji oslavováno ve sportech, které zahrnují napínavé projevy síly a moci, jako je tomu v ledním hokeji. Proto vzrůstající zapojení žen v kontaktních sportech jako je právě tento sport představuje obzvláště významné zpochybnění tohoto spojování (Theberge, 1999, s. 146 a Messner, 2002, s. 143). Vstup žen do sportů, které zdůrazňují tvrdost a fyzickou sílu, vyprovokoval negativní reakci a podnítil snahu znovu potvrdit maskulinní nadřazenost. K tomu dochází prostřednictvím přiřazení méně hodnotného statusu ženským sportovním úspěchům a univerzalizace mužského sportu a jeho zakotvení jako jediné legitimní formy (Theberge, 1995, s. 37). Jak ukázalo mnoho autorů a autorek (např. Sekot, 2006, s. 319 a Theberge, 1995, s. 38), lední hokej se vyvinul v maskulinní doménu a z tohoto důvodu je podstatným dějištěm zpochybnění genderované scény sportu (Theberge, 2002). Proniknutí žen do sportu chápaného tradičně jako mužská doména má potenciál stát se místem pro „sportovní emancipaci“ žen a destabilizaci tradičního uspořádání a chápání maskulinity a femininity. Rizikovým pro tento proces ovšem může být převládající chápání mužského hokeje jako normy, k níž má ženský hokej (a jeho hráčky a funkcionáři/řky) tendence se upínat jako k ideálu. Úspěšnost sportovkyně, jak Theberge ukazuje na případě kanadské hokejové brankářky Manon Rheame, první hokejistky, která v Severní Americe podepsala smlouvu s profesionálním mužským týmem pro hru v profesionální lize, je hodnocena do velké míry dle standardů určených muži. Pouze pokud jsou hokejistky schopné soupeřit na stejné úrovni jako muži, jsou chápány jako „skutečné“ či věrohodné sportovkyně (Theberge, 1995, s. 38). Případ Manon Rheame podporuje dominantní interpretaci o maskulinním sportu jako normě („mužský hokej je ten „skutečný“ sport“), ke které jsou ženy a jejich výkony vztahovány. Tvzení, že „ženy mohou dělat všechno jako muži“ ve sférách, které ženám umožňují odporovat dominantním kódům femininity a kulturně konstruovaným, omezujícím postojů vůči ženám, je však rizikové. Toto prohlášení totiž inklinuje k tomu, aby neproblematicky přijímalo konstrukci mužského jako normy (Newbery, 2004). K vyjednávání místa žen ve tradičně maskulinní doméně se váže problematika poměrování žen měřítky mužského sportu, které degraduje výkony žen a opětovně je upíná k pravidlům genderového řádu. Tyto tendence vztahovat se k mužskému hokeji jako normě se vyskytují v různých

aspektech účinkování žen v ledním hokeji, objevily se tedy také v mnohých tématech a pasážích rozhovorů s mými komunikačními partnerkami. A to jednak jako strukturálně zakotvené (například v pravidlech ženského ledního hokeje), tak i v individuálních přístupech a názorech hráček (například vzhledem k vlastním hokejovým schopnostem a výkonu). Níže poukážu na některé zásadní aspekty, v nichž je akcentován mužský hokej jako norma, na detailní případy výskytu těchto tendencí upozorním v rámci jednotlivých kapitol analytické části.

Normativita mužského hokeje je přítomna ve strukturálním zakotvení tohoto sportu, což se projevuje zejména v pravidlech stanovených pro ženský lední hokej. Ta jsou přejímána z mužského hokeje a zahrnují několik specifík pro ženský hokej. Pravidla doslova uvádějí, že se „hraje dle pravidel ledního hokeje s doplněním“ (Český, s.d.), což poukazuje na odvození pravidel ženského hokeje od mužského. Jak jsem zmínila, není ani specifikováno, že se hraje dle pravidel *mužského* ledního hokeje. Hráčky toto hledisko obvykle nezpochybňují a k pravidlům přistupují jako k danostem, která mají být dodržována: „*Co schvalujou u kluků, pak musej schválit i u nás. Protože vlastně když třeba pískaj, nám třeba pískaj rozhodčí z chlapský ligy, nebo prostě ty co se učej, a oni se musej učit jednotný pravidla.*“ (Ivana) Kromě již tematizovaného zákazu hry tělem je dalším aspektem strukturálního zakotvení mužského hokeje jako normy pro ženský lední hokej vybavení a výstroj. Ta je téměř totožná s vybavením hráčů mužského ledního hokeje, což v praxi znamená, že je pro ženský hokej přejatá. Zajímavé v této souvislosti je zejména použití určitého typu bruslí. Zimní brusle byly historicky konstruovány také v rámci genderové bipolarizace, tedy na brusle mužské a ženské¹¹. Mužský i ženský lední hokej je hrán takřka výhradně v bruslích, které se nazývají „kanady“ a které jsou původně bruslemi mužskými. Jak popisovaly hráčky v rámci svých hokejových začátků, brusle přejímají a půjčují si od hráčů mužského ledního hokeje (kamarádů či sourozenců, kteří se tomuto sportu věnují): „*Když jsem vyrostla z bráchovejch bruslí a už jsem neměla po kom dědit, bráchovi vyrostla noha moc, tak jsem neměla po kom dědit brusle a po sestře – a ta měla dámský. A do toho se mi nikdy moc nechtělo.*“ (Veronika) Jak také dokladuje tento Veroničin výrok, použití klasických dámských bruslí pro hokej není pro hráčky přijatelné a ustanovený konsensus nařizuje použití typu bruslí „kanad“. Naznačuje však i určitou

¹¹ Vyobrazení zimních mužských a ženských bruslí viz příloha č. 7.

rezistenci hráček vůči přijetí tradičních kódů femininního vzhledu, které pro ně dámské brusle představují.

Druhým aspektem, kde se důležitým způsobem projevuje chápání mužského jako normy, je porovnávání vlastních výkonů hráček s výkony v mužském hokeji, k němuž se upínají jako k ideálu. Hráčky mají tendence poměřovat své výkony, schopnosti a způsob hry vůči výkonům a schopnostem mužů. Při tom zdůrazňují fyzické rozdíly mezi muži a ženami, zejména rychlost, sílu a tvrdost střely jako nedosažitelné aspekty fyzičnosti, v nichž je ženské tělo limitováno už ze své „přirozené biologické podstaty“: „*Nevystřelím tak prudce jako chlap – jo, to je jasný. Jo, nemám tak rychle start jako chlap.*“ (Barbora). Tato naturalizace ženských a mužských schopností se často vyskytuje při popisování a zdůvodňování odlišné hry v ženském ledním hokeji nikoli pouze v českém kontextu, ale také v kanadském, kde je ženský lední hokej rozvinutější. Také zde hráčky zdůrazňují význam přirozených odlišností. Tvrdí, že muži jsou silnější a následkem toho „lepší“ (Theberge, 2000, s. 151). Mužské tělo je chápou jako „přirozeně“ kompetentnější pro lední hokej než ženské tělo a tedy jako určitou normu: „*Ta ženská, nevím, sice asi jsme mrštný nebo jsme pohyblivý, to je určitě fajn, ale nikdy se z tebe chlap nestane.*“ (Ivana) Hráčky tuto tzv. svalovou diferenci kompenzují tréninkovými a posilovacími technikami a také zdůrazněním nabývání hokejových dovedností (jako je například technika bruslení) v dětském věku. Hokejistky, které se tomuto sportu věnují již od dětství, si tyto schopnosti mohou zafixovat a dosáhnout vysoké úrovně hraní hokeje. Opět však je tato úroveň mnohdy představovaná mužským hokejem (výjimečně se ovšem také vyskytuje přirovnávání ke kanadským hokejistkám) a opět se jedná o snahu přiblížit se pohybům mužským, které jsou vnímány jako vzor: „*Ten styl není tak ladnej, tak elegantní, tak přirozenej.*“ (Veronika). I taková vyjádření, která zmenšují „přirozenou“ diferenci mezi mužskými a ženskými sportovními dovednostmi díky zautomatizování techniky, pohybů a schopností těla, a vyjadřují určitý potenciál eliminace genderových rozdílů v konstrukci tohoto sportu a jeho herní praxi, jsou stále v zajetí vztahování se k mužskému jako normě, jelikož ideál nejvyšší úrovně je reprezentován mužským hokejem.

5.4. Profesionalismus a amatérismus v ledním hokeji

Z rozhovorů s mými komunikačními partnerkami vyplynulo, že nepopiratelný vliv na fungování týmu má stupeň jeho profesionality. Lokalizování týmu na škále mezi profesionalitou a amatérstvím ovlivňuje podmínky, v nichž hráčky tento sport provozují

(například materiální bariéry znesnadňující fungování ženského hokejového týmu či nároky kladené na fyzické výkony hokejistek a jejich tělo), a objevuje se tudíž jako podstatný faktor v některých tématech mé analýzy. Proto zde nabízím stručné nastínění podmínek týmu mých komunikačních partnerek v kontextu profesionalismu a amatérismu v české ženské hokejové lize a identifikaci důsledků, které pro tým představují.

Sekot rozlišuje sport na profesionální (vrcholový, výkonnostní) a neprofesionální (amatérský, rekreační). Tyto dvě formy sportu jsou výsledkem historického procesu jeho modernizace, která začala vyžadovat distinkci statusu profesionálů/lek, jejichž sportovní aktivita byla spojena s finanční odměnou, od amatérů/rek, pro něž sport představoval především zdroj potěšení, nikoli financí (Sekot, 2008, s. 170 – 171). Profesionální sport vytváří a udržuje hierarchické autoritativní struktury, antagonistický přístup k soupeřům a privilejuje fyzicky nejzdatnější, zatímco zájmový rekreační (amatérský) sport je naopak definován důrazem kladeným zejména na prožitek a chápání tělesné aktivity jako činnosti přinášející radost (Sekot, 2006, s. 57 - 58).

Mé komunikační partnerky nemají profesionální smlouvu, ale jako hráčky musejí být registrované: „*Máme tam nějakou smlouvu o tom, že budeme chodit na tréninky, zápasy dodržíme, pokud samozřejmě nebude práce nebo takhle, ale není to profesionální smlouva.*“ (Ivana) Tým mých komunikačních partnerek je zařazen jako amatérský tým. Oproti klubům, které se více blíží profesionálnímu týmu, shledávají množství rozdílů. Jedním z nich jsou nároky, kladené na hokejistky v poloprofesionálním týmu, které Veronika charakterizovala jako „*desetkrát náročnější, možná vícrát.*“ Pro některé mé komunikační partnerky se staly neúnosnými a byly jedním z hlavních důvodů opuštění tohoto poloprofesionálního týmu. Barbora popisuje každodenní praxi v poloprofesionálním týmu: „*Tam se z toho sportu stala opravdu šílená dřina. Neznala jsem nic jinýho, než ráno vstát, jít do práce, odpoledne jet na trénink. My jsme měly třeba tréninky třikrát tejdně plus ještě víkendy zápasy a jezdily jsme do [--], takže to bylo i časově strašně náročný. A najednou mě to přestalo bavit.(...) Bud'to jim musí nabídnout takový podmínky, při kterejch ony nebudou muset pracovat, nebo musej brát ohled na to, že se musej něčím žít.*“ Nároky, o kterých Barbora hovoří, jsou nastaveny v rámci primární orientace na podání maximálního, profesionálního výkonu – ovšem bez formálního statusu profesionálky, který by hráčce zaručoval finanční odměnu za její výkony, aby se mohla plně věnovat pouze této aktivitě. Jako neadekvátní tyto nároky vnímá zejména Ivana, která je definuje jako neúměrně vysoké vzhledem k poloprofesionálnímu statusu týmu, který však vyžaduje

splnění podmínek vlastních profesionálnímu týmu. Vyzdvihuje dva aspekty disciplíny vyžadované od hokejistek, které se vážou k „ideálnímu“ tělesnému typu a kondici hráček, a tedy disciplinování jejich těl. V prvním případě jde o dohled nad životosprávou hokejistek: *„Ty holky třeba opravdu nesměj kouřit, dodržujou životosprávu. Je to hlídáný, protože oni maj ty lékařský prohlídky prostě než začne sezona.“* Druhým aspektem, na který Ivana upozorňuje, je oblast reprodukce a mateřství: *„Oni nesmí otěhotnět.“* Hokejový klub si jakožto instituce činí právo na kontrolu „ženského“ těla ve smyslu jeho jednostranného zaměření na maximalizaci výkonu. Otěhotnění hráčky pro hokejový klub znamená její absenci minimálně na část ligové sezóny a tedy oslabení týmu na dané období, tudíž si jako součást disciplinace těl hráček tedy kromě životosprávy, posilování a formování těla nárokuje také „dohled“ nad její reprodukcí – ve smyslu jejího omezení. Tento aspekt vyjednávání reprodukce a snahy o její sladění se sportovní kariérou se ukazuje jako specifický pro ženský sport, kde založení rodiny znamená přerušování kariéry (a někdy i její konec), zatímco na kariéru sportovce-muže nemívá prakticky žádný vliv¹². Mé komunikační partnerky přičítají samy sobě status amatérek v některých případech právě z důvodu rezignace na tato striktní ustavení, která hráčky limitují v rozhodování a fungování v jejich životě mimo hokej. Nicméně ačkoli jsou podle mých komunikačních partnerek hokejistky poloprofesionálního týmu nuceny tato pravidla dodržovat jako profesionálky, nejsou pravými profesionálkami ve smyslu, že by za tuto svoji činnost dostávaly plat (nebo tomu alespoň tak nebylo v době jejich působení v tomto týmu). Tyto poloprofesionální hokejistky ovšem požívají určitých materiálních výhod – výstroj a potřebné vybavení od svého klubu dostávají, zatímco mé komunikační partnerky si toto vše musí zajišťovat a hradit samy: *„Plat za to nedostávají. Oni za to dostávají výhody, že třeba maj ledy zdarma, dostanou komplet celou výstroj, když potřebujou hokejky, tak dostanou hokejky, ale co se týče platově, tak tam nemaj nic.“* (Ivana).

Skutečnost, že hokejový klub mým komunikačním partnerkám nezajišťuje výstroj, organizaci tréninků, soustředění a dalších týmových aktivit, zakládá také prostor pro rozvoj rozhodovacích pravomocí hráček o fungování týmu. Rozdíl v přístupu k těmto prvkům mezi profesionálním a amatérským týmem je možné ilustrovat na příkladě hokejového vybavení. Zatímco u profesionálního hokejového týmu existuje důraz na týmovou image, který se projevuje sladěním jednotlivých prvků výstroje do klubových barev (např.

¹² Detailně se tomuto tématu věnuji v podkapitole Bariéry bránící působení žen v ledním hokeji.

jednotná barva helem či hokejových kalhot) a představuje významný znak profesionalismu (Theberge, 2000, s. 18 – 19), podobné dokonalé „sladění“ výstroje do *dress-codu* není z finančních důvodů u týmu mých komunikačních partnerek možné. Jediným jednotícím prvkem jsou tak stejné týmové dresy, odlišující týmy na ledě a vyjadřující jejich týmovou identitu. Ostatní části výstroje (helmy, rukavice, brusle) si hráčky vybírají a hradí samy.

5.5. Bariéry bránící působení žen v ledním hokeji

V této části poukážu na faktory, které dle hráček negativně působí na možnost jejich participace v tomto sportu. Zaměřím se na ty činitele, které hráčky vnímají jako bariéry působící proti jejich účasti v ledním hokeji, jak tyto překážky souvisejí s konstrukcí femininity a maskulinity a jakým způsobem s nimi hokejistky zacházejí.

5.5.1. Finanční bariéry

Nedostatečné finanční prostředky představují pro mé komunikační partnerky jednu z nejpodstatnějších bariér, která jim brání věnovat se tomuto sportu. Jak poukazuje Sekot, omezené finanční zdroje a limitace v zařízení pro sportování žen představují reálný doklad diskriminace žen ve sportu (Sekot, 2006, s. 320 – 321). Důležitým prvkem, který toto znevýhodnění zakládá, je skutečnost, že finanční stránka sportu je úzce spojena s nízkým zájmem veřejnosti, médií a sponzorů, a přetrvávající nedostatečnou mediální a komerční podporou ženského ledního hokeje (Theberge, 2000, s. 163). Hráčky se díky minimální finanční podpoře sponzorů ocitají v situaci, kdy si hradí téměř všechny náklady s tímto sportem spojené. Pro lepší představu o nákladnosti tohoto sportu uvedu jednotlivé položky, které hráčky v této souvislosti jmenovaly. Jedná se zejména o částky za pronájem hrací plochy a šatny na stadionu, využívání technického zázemí na stadionu, účast rozhodčích na zápasech a doprava na tréninky a zápasy. Nezanedbatelnou položkou je také hokejová výstroj: „*To si kupujeme my samy, takže vlastně ta sezona, když by sis chtěla pořídít všechno nový, vyjde hodně draho.*“ (Barbora) Výstroj zahrnuje helmu, dres, rukavice, kalhoty, štulpny, brusle a chrániče na různé části těla (ramen, loktů, kolen a další). Celkově se cena výstroje pohybuje obvykle kolem 10 000 Kč, ovšem s rostoucí kvalitou roste i jeho cena (10 000 Kč mohou stát i samotné brusle). Hráčky na tuto situaci aktivně reagují a snaží se finanční bariéru minimalizovat. Účinnou strategií ušetření za jednotlivé komponenty výstroje, kterou hráčky spontánně uváděly, je půjčování a přenechávání starší výstroje spoluhráčkám. Markéta toto popisuje z perspektivy nové hráčky, již byla výstroj takto poskytnuta: „*Na ty začátky, holky jsou takový, že když tam přijdeš a něco ti chybí, tak*

ti nějaký součásti výstroje i půjčej do začátku.“ (Markéta) Tato strategie je uskutečnitelná pravděpodobně díky přátelskému a „rodinnému prostředí“, jak hráčky charakterizovaly týmovou dynamiku vztahů, které zakládá reciprocitu mezi hráčkami. Předáváním odložené výstroje novým hráčkám jsou minimalizovány jejich okamžité vstupní investice do základní výstroje: *„Když si někdo třeba koupí nový kalhoty, tak ty starý vodloží takhle dozadu. Když přijde někdo nový, tak si vlastně tyhle ty starý věci nafasuje. Jo, že se to nevyhazuje, neschovává si to každá doma, ale opravdu si to dáváme takhle do toho prostoru, aby si to tam každé mohl pořídít na ty svoje začátky.*“ (Barbora) Tato strategie vypovídá o absenci rivality komunity týmu vůči nově přichozím hráčkám a naopak o solidaritě a vstřícném přístupu. Tuto skutečnost také můžeme chápat v souvislosti se silným vnímáním týmové identity, jež se zde promítá zakládáním kolektivního zdroje pro nové hráčky. Mé komunikační partnerky, které byly ve věku mezi 25 a 41 lety, samy sebe vnímaly jako „starší generaci“ a z jejich výpovědí vyplývala silná orientace na snahu o zlepšení podmínek pro budoucí hráčky, ať v materiální podpoře, která se projevuje právě zajištěním výstroje, tak i v nemateriální, například jejich povzbuzováním při zápasech nebo předáváním vlastních zkušeností.

5.5.2. Harmonizace se zaměstnáním

Zaměstnání jako bariéra a následně nutnost harmonizace sportovní kariéry s profesní je do velké míry spojena s amatérským statutem týmu mých komunikačních partnerek. Jak jsem již poukázala výše, amatérismus s sebou nese charakteristiku volnočasové aktivity, která není spojena s finanční odměnou. Jelikož za tuto svoji aktivitu mé komunikační partnerky nedostávají peněžní náhradu, zaměstnání je tedy pro ně vzhledem k jejich socioekonomickému statusu nutností. Veronika popisuje časovou náročnost ledního hokeje: *„Když jedeš na nějaké trénink, jsou to tři hodiny zabítý. Když jedeš na zápas, tak máš zabít celý víkend nebo jeden celý den z víkendu.*“¹³ Vzhledem k této časové náročnosti jejich sportu hráčky usilují o maximálně efektivní sladění s jejich zaměstnáním:

¹³ Tato časová bariéra je přítomna v průběhu celé ligové sezony, jejíž základní část se odehrává v období mezi říjnem a březnem (tj. část, kdy všechny ligové týmy hrají vzájemné zápasy dle předem určeného harmonogramu) a dále sezona trvá dle výkonu týmu v dané sezoně (nejlepší týmy z čela ligové tabulky postupují do tzv. nadstavbové části, neboli play-off, v níž hrají vyřazovacím způsobem). Mimo ligovou sezonu se také hráčky účastní tzv. letní (či suché) přípravy, která probíhá v letních měsících (obvykle srpen – září) a zahrnuje přípravu na nastávající sezonu (jedná se o regeneraci a přípravu těla ve formě posilování a kondičních cvičení). V ligové sezoně 2010/2011, kdy jsem byla přítomna u zápasů a kdy byla uskutečněna první část rozhovorů, hráčky každý týden absolvovaly dva tréninky a jeden zápas.

„Jako snažím se to samozřejmě skloubit vždycky tak, aby mi to vyšlo, ale hlavně my si ty tréninky snažíme napsat takovým způsobem, aby všichni měli tu možnost, i když mají tu odpolední nebo delší směnu v práci.“ (Barbora) Skutečnost, že si hokejistky mohly tento čas stanovit dle svých preferencí, což tvoří důležitou strategii jejich sladování, ovšem není běžným jevem. Ženské týmy bývají obvykle závislé na času, který jim je přidělen či na nabídce již omezeného časového prostoru. Hráčky jsou si této skutečnosti vědomy a vyzdvihují vstřícný přístup provozovatele stadionu, kterým jim poskytl možnost neomezeného výběru času rezervace ledu pro jejich potřeby: *„My jako musíme být vděčný za to, že prostě hrajeme v těch [--], kde nám prostě vycházejí strašlivě vstříc, protože my dostáváme nejprodávanější čas na ledě že jo u nich.“ (Barbora)* Vyzdvihování vstřícného přístupu provozovatele a snahu vyhovět časovým možnostem hráček nevnímají jako běžnou praxi, ale jako něco jedinečného, za co by měly být „vděčné“. To opět odkazuje k vnímání ženského ledního hokeje jeho hráčkami jako marginalizovaného sportu. Jak uvádí Theberge, boj o získání času na ledě můžeme vnímat nejen jako materiální bariéru, ale také jako metaforu pro širší boj žen narušit genderovaný prostor sportu. Stadiony jsou genderovanými prostředím, která představují „kulturní centra mužů“. V těchto prostředích je oslavována tradiční maskulinita a dívky a ženy se obvykle nacházejí roli jen jako podpora mužů – svých bratrů, synů či manželů (Theberge, 2002).

5.5.3. Stereotypní postoje

Výše uvedené chápání stadionu jako genderovaného prostředí oslavujícího tradiční maskulinitu se váže k dalšímu aspektu, který negativně ovlivňuje možnost působení žen v ledním hokeji, a na který bych zde chtěla upozornit. Tato bariéra vyplývá z myšlenkových konstrukcí produkovaných genderovým řádem. Sport se formoval v souladu s logikou vztahů mezi pohlavími a jejich lokací a rolí v rámci společnosti (Sekot, 2006, s. 15-16 a Sekot, 2008, s. 12) a zůstává stále mužskou doménou (Theberge, 1995, s. 38). Vzrůstající množství žen působících v tradičně maskulinním sportu jako je lední hokej, tyto genderové konstrukce rozrušuje (Theberge, 2002 a Theberge, 1999, s. 146, Messner, 2002, s. 143). Tím ovšem vyvolává odmítavé reakce společnosti a podněcuje genderový řád k opětovnému upevnění jeho tradičních schémat. Tyto tendence upevňovat tradiční maskulinní řád ve sportu se projevují negativními či nepřátelskými reakcemi vůči hráčkám. Hokejistky se s těmito negativními reakcemi nejčastěji setkaly v prostředí mužského ledního hokeje, konkrétně hráčky nezávisle na sobě reprodukovaly

výrok jednoho mediálně známého hokejového trenéra. Citovaly ho spontánně Veronika a Zuzana: „Ženská? Místo hokejky vařečku a naflákal bych vám jako. Jo, prostě bych vzal tu hokejku a přerazil bych ji vo vás, ať stojíte támhle u plotny.“ (Veronika) „Říká, že ženská patří do kuchyně, s vařečkou a ne že má dělat něco na ledě.“ (Zuzana) Tento výrok lokalizuje ženy do domácnosti, čímž reprodukuje tradiční genderové rozdělení veřejné sféry, do níž se řadí sport, jako prostředí mužů, od soukromé sféry jako prostředí žen, která je zde reprezentována prostředím kuchyně. Hráčky ovšem uvádějí, že se zmenšuje frekvence těchto konfrontací a vnímají je již jako částečně překonané: „Prostě takovýhle staromódní kecy, s prominutím. A je fakt, že teď za posledních 10, 12 let fakt jako žádná negativní reakce.“ (Veronika) Vidí tedy určitou perspektivu ke zlepšení statusu a prestiže ženského ledního hokeje, které může přispět ke snížení bariér vůči participaci žen v ledním hokeji.

5.5.4. Partnerský vztah a mateřství

Další faktor, který mé komunikační partnerky vnímají jako bariéru, se váže k výše nastíněným stereotypním postojům vůči ženskému hokeji, a je jím odmítavý postoj (zejména mužského) partnera vůči tomu, aby se věnovaly lednímu hokeji. Tento aspekt je opět možné interpretovat v souvislosti s amatérským statutem ženského ledního hokeje, který je na tomto základě kodifikován jako volnočasová či zájmová aktivita. Je pravděpodobné, že právě tím se partnerovi/partnerce hráčky otevírá prostor pro jeho/její zasahování. O takovou konfliktní zkušenost mezi hokejem a partnerem se se mnou podělila Barbora. Její někdejší přítel byl ostře proti tomu, aby hrála hokej a vstupoval do rozhodování o její volnočasové aktivitě. Toto napětí vyústilo v ukončení vztahu: „Když jsem hrála, tak vlastně jsem hokeji obětovala i vztah – protože jsem měla přítele bejvalýho, kterej hokej neměl rád.“ (Barbora) Barbora tuto situaci vnímala jako zásah do vlastní svobody a seberealizace: „Furt mě tak jako uzurpoval, uzurpoval, furt mi ten čas na ten hokej zkracoval.“ (Barbora) Tento stav můžeme vnímat jako balancování mezi seberealizací a dosažením svých ambicí na jedné straně, které bývá tradičně přisuzováno mužům, a zaměřením na vztahy a emocionalitu, které bývá naopak tradičně připisováno ženám, na straně druhé. Podobnou, ovšem ne tolik vyhrocenou zkušeností, popisovala také Veronika. Také její přítel zaujal vůči její participaci v ledním hokeji negativní postoj, ovšem v tomto případě byl přístup partnera méně radikální a vztahový „trojúhelník“ hokej – hokejistka – partner se zharmonizoval a Veronika ve své hokejové kariéře dále

pokračuje: „*On asi vycítil, že to potřebuju a že mě fakt jako nechal, že mě podpořil úplně suprovým způsobem na to, jak proti tomu hokeji u mě zbrojí.*“ (Veronika) Tento způsob podpory spočívá v „povolení“, aby se Veronika mohla dále věnovat hokeji, a převzetí činností spojených s péčí o jejich dceru v době, kdy se Veronika věnuje hokeji. V těchto citacích můžeme vidět některé náznaky, které vypovídají o tom, že za touto situací probíhá vyjednávání moci – termíny jako „uzurpování“ nebo „zbrojení“ s sebou nesou významy spojené s bojem a mocenskými strukturami. Jejich působení se projevuje také v dalším Veroniky výroku: „*Takže mi teda dovolil hrát, což jsem byla ráda, protože jsem zažila třeba s Barborou kdysi dávno přítele, že ona musela říct, že je v práci, aby mohla jít na zápas. Že prostě fakt ji nechtěl pouštět vůbec.*“ (Veronika) Zde právě termín „pustil mě“ nebo „dovolil mi“ poukazují na přetrvávající mocenský aspekt v rámci partnerského vztahu, kde muž prokazuje svoji dominanci nad ženou při prosazování své vůle v jejích osobních volnočasových aktivitách. Tento přístup partnerů ovšem nelze generalizovat a vztáhnout obecně na vztahy všech hráček. Markéta popisuje opačný přístup, který však může být do velké míry ovlivněn tím, že její partner se hokeji již předtím věnoval, a provozují ho tedy jako společnou aktivitu: „*Tím, že jsem teď třeba našla tréninky, tak tam začal chodit se mnou.*“ (Markéta) Obecně však tato problematika úzce souvisí s reprodukováním struktur genderového řádu, které ženu lokalizují do soukromé sféry a domácnosti, zatímco muže do veřejné sféry, jejíž součástí je také sport. Jelikož je ženě přisouzena primární zodpovědnost za vedení domácnosti a starost o rodinu, hraní hokeje představuje odporování těmto arbitrárně přiděleným rámcům působnosti. To vyvolává společenské napětí a negativní reakce, které se snaží zdůrazňovat „nevhodnost“ takového jednání pro ženy. Vynořuje se tak zde širší problematika ženy chápané jako osoby primárně zodpovědné za chod domácnosti a rodinu. Rodina pro hráčky představuje závazek, který je pro ně osobně velmi důležitý, ale který zároveň omezuje jejich zapojení do ledního hokeje. Tento typ bariéry je skryt za mottem „normální máma od rodiny“, pomocí něhož hráčky vyjadřovaly toto svoje omezení. Zuzana jej použila v odpovědi na můj dotaz, zda jejich tým jezdí na nějaká týdenní soustředění, kde by se připravovaly na hokejovou sezonu: „*Tohlento jsou některý i mámy vod rodin, takže to nedaj dohromady.*“, nebo také Markéta v odpovědi na náročnost posilování a formování těla: „*Jsem normální matka od rodiny, takže je to těžký no. Bejt svobodná tak se tím asi zabývám víc.*“ Koncept „normální matky od rodiny“ zde můžeme vztáhnout k výše uvedeným schémátům přiřazujícím ženy do oblasti soukromé sféry a osoby primárně zodpovědné za péči o

domácnost (Connell in Seymour, 1998, s. 30), jež z tohoto lokalizování vyplývají, a tedy konceptům, kterým by „normální matka“ měla naplňovat. Silné tendence vymanit se z této kategorie „máma od rodiny“ byly patrné u Veroniky. Veronika byla v době rozhovoru na mateřské, cítila potřebu věnovat se dále hokeji, který pro ni představuje prostředek odpočinku od „domácích povinností“ a načerpání sil: „*Potřebuju se nějakým způsobem vybit fyzicky a psychicky se uvolnit a nabrat prostě znova sílu, abych mohla být s nima doma a prát jim, žehlit jim a prostě takový ty klasický domácí povinnosti (...) Takže opravdu abych žila i sama svůj život.*“ Ve Veroniky tvrzení nalézáme tendence emancipovat se od schémat, které ženu směřují do pasivní role. Veronika se obává tohoto zpasivnění, vnímá ho jako ztrátu své vlastní svobody, osobnostní integrity a „svého života“ ve prospěch rodiny a svého dítěte. Vnímá své mateřství jako status, který s sebou váže omezení jejích aktivit – tedy „matka od rodiny“ zde vystupuje v ostrém konfliktu vůči konceptu „ženská od hokeje“, které s sebou nesou zcela odlišné významy.

Zde narážíme na mateřství jako další činitel, který hokejistky vnímají jako faktor, který omezuje jejich zapojení do sportu. Těhotenství znamená automatické přerušení a v některých případech i ukončení hokejové kariéry hráčky: „*My jsme prostě vyrůstaly hokejově v tom, že z tréninku omlouvá prostě úmrtní list a těhotenský průkaz.*“ (Veronika) Těhotenství je genderově specifickým faktorem, který vstupuje do ženského sportu a ovlivňuje kariéru sportovkyň. Na rozdíl od sportovců, u nichž k přerušení kariéry z důvodu omezené zdatnosti těla dochází prakticky výhradně z důvodu zranění či nemoci – a tedy nedobrovolného přerušení kariéry, u sportovkyň můžeme mezi tyto „tělesné indispozice“ zařadit také těhotenství a chápat ho jako dobrovolné přerušení kariéry. Hráčky se podobně jako v případě ostatních faktorů, které vnímají jako bránění jejich participace v ledním hokeji, snaží také vzhledem ke svému těhotenství nalézt a používat strategie, jak jeho dopad na svoji hokejovou kariéru minimalizovat. Hráčky nejčastěji v této souvislosti hovořily o tendencích zkracovat období své absence ve hře: „*Jsou holky, který prostě hrajou až já nevím, do čtvrtýho měsíce, že jo. A pak po šestineděli jdou zase na led.*“ (Pavčina) Konkrétně se tyto strategie snížení dopadu těhotenství na hokejovou kariéru projevují „načasováním“ těhotenství: „*Ženská od hokeje přemýšlí i o tom, jak si naplánovat to těhotenství, aby zameškala co nejmíň z tý sezóny.*“ (Barbora) Také při těchto strategiích sladování hokejové kariéry s mateřstvím se ve výpovědích hráček dají nalézt prvky, které vypovídají o pojetí této situace jako střetu či boje proti „zpasivnění“ hráčky jako matky. Barbora poukazuje na tento konflikt hokejové kariéry a mateřství na případě

své spoluhráčky Veroniky: „*Myslím si, že první, co jí asi prolítlo hlavou, když zjistila, že je těhotná, nebude moct hrát hokej, jo.*“ Sama Veronika také tuto situaci vnímá jako omezení svého působení v ledním hokeji a uvažovala o ukončení hokejové kariéry kvůli mateřství: „*Já sama jsem říkala, že skončím až otěhotním, ale nedokážu to (...) Rozhodně jsem uvažovala, ale nemam na to sílu. Chci se vrátit.*“ Když Veronika říká, že na ukončení kariéry nemá sílu, můžeme v tomto tvrzení rozpoznat vnitřní souboj mezi těmito dvěma jejími prioritami, které spolu stojí v konfliktu a mají tendenci vzájemně se vylučovat. Jak jsem poukázala výše, tento konflikt a „nevhodnost“ harmonizovat identitu „matky“ s týmovou identitou hokejistky je ovšem spíše vykonstruován vnějšími podmínkami. Hráčky ovšem toto nucení do pasivní role matky překonávají a relativně brzo po porodu se snaží zapojit nejen do fungování týmu, ale i do rutiny tréninků a zápasů: „*Neznám nikoho, kdo by skončil jenom proto, že má rodinu. Většinou odroděj a jdou zpátky na led.*“ (Barbora) S tím souvisí strategie, které hráčky využívají ke skloubení aktivity spojených s jejich mateřstvím a aktivit spojených s hokejem. Kromě načasování těhotenství uvedeného výše mezi tyto strategie sladování patří také přesunutí starosti o dítě na otce. Často se stává, že hráčky své děti berou s sebou při tréninku či zápasu na stadion a zde zajišťují jejich hlídání, a to buď otcem nebo momentálně nehrajícími spoluhráčkami či okruhem známých. „*Přijela, prcka nakrmila během přestávky, usnul tam na střídače a jelo se dál. Takže prostě fakt holky jsou do toho někdy fakt úplně blázni.*“ (Ivana) Pojem „blázni“ zde odkazuje k enormnímu zaujetí hráček pro tento sport, které překonává tradiční společenské představy o primární orientaci ženy na její rodinu (Rašticová, 2004, s. 14 a 15, Connell in Seymour, 1998, s. 30) a pouze okrajovém zájmu o sportovní výkony.

Tyto výroky vypovídají o důležitosti ledního hokeje pro hráčky, které aktivně usilují o jeho skloubení s dalšími činnostmi, ať ve veřejné sféře (se zaměstnáním nebo studiem) či soukromé (s rodinou a partnerským vztahem). V některých případech se jedná nejen o harmonizaci těchto aspektů životního směřování hráček, ale – jak jsem poukázala na případě Barbory, která uvádí, že hokeji dala přednost před svým partnerem – dokonce i o jejich podřizování ve prospěch ledního hokeje. Tato zjištění můžeme interpretovat jako snahu o emancipaci od dominantních vzorců femininity.

6. Dynamika vztahů v týmu a týmové identity

V této kapitole se zaměřím na to, jakým způsobem týmová dynamika působí na genderové pozice hokejistek, jak individuální vzorce mužskosti/ženskosti souvisejí s představou, že jsou součástí týmu a jak spolu tyto aspekty interagují. Jaké genderové metafory hrají roli v představách o týmu? Jak se konstruuje týmová identita?

6.1. Genderové pozice v rámci týmové identity

Týmová identita se odehrává jako neustálé potvrzování a prohlubování koheze týmu. Dle Theberge je tato identita tvořena jak přímo na ledě, tak mimo něj – při společenských událostech a aktivit kolem týmu (Theberge, 2000, s. 40). Jak se ukázalo v rozhovorech s mými komunikačními partnery, i v jejich týmu je týmová identita konstruována skrze oba tyto „kanály“, ovšem v každém z nich odlišným způsobem. Ačkoli je tým jako sportovní družstvo formován zejména svou orientací na výkon podaný při sportovní aktivitě, je konstrukce hokejové komunity „mimo led“ význačným aspektem týmové identity. Týmová jednota na ledě se úzce váže k soudržnosti také mimo led, v šatně i v „mimohokejovém“ životě (hráčky spolu oslavují narozeniny, tráví dovolené, apod.). Některé z mých komunikačních partnerek dokonce jako svůj nejlepší „hokejový“ zážitek označily událost, jež se vůbec nestala při hře, ale při jiné aktivitě se spoluhráčkami. Ukazuje se, že pro hráčky je týmová dynamika mimo led velice důležitým faktorem jejich participace v hokeji. Kolektiv jejich týmu jmenovaly jako důležitý důvod, proč se hokeji věnují: *„Jsou pro mě víc než hokej (...). Tam je to prostě moje rodina. Jo a nevím jak je to v jinejch týmech, ale my jsme si myslím prostě taková rodina, kde vyřeším svoje problémy, popovídám si o problémech jinejch.“* (Barbora) Jak naznačila Barbora, tuto týmovou dynamiku nelze generalizovat a vztáhnout na veškeré ženské týmy. Ačkoli Theberge při svém výzkumu u hokejového týmu Blades popisuje množství rozvinutých přátelství a vedlejších aktivit, které hráčky spolu provozují, jejich týmová dynamika je konstruována zejména na ledě a společenský život není prioritou týmu, ale spíše doprovodným jevem (Theberge, 2000, s. 40). Část mých komunikačních partnerek ovšem vztahy mezi hráčkami vnímá jako podstatný aspekt pro utváření týmu a jeho fungování. Mezi hráčkami se utváří silné osobní vztahy, které mé Barbora charakterizovala jako „rodinu“. Stejně jako ona takto o týmu hovoří také Ivana (*„My jsme de facto jedna velká rodina.“*). Tato představa o komunitě týmu jako „rodině“ konotuje další metafory vztahů: sesterství – jak se k němu vztahuje Veronika (*„Je to jak sourozenecká láska.“*), která akcentuje blízkost, osobní

vztah a ochranu („*Nenávidíš se, nebo prostě válčíš mezi sebou, doma se mlátíš, nadáváš si, ale vyjdeš ven na ten led a prostě seš můj sourozenec a na tu nesáhneš, to je moje ségra.*“), nebo také vztah matka – dcera, jak jej charakterizuje Pavlína („*Mateřský přístup od některých.*“). Dynamika vztahů ve smyslu „mateřství“ zdůrazňuje ochranu mladších hráček – těch, které jsou v pozici „dcer“ – ale také prvky evokující výchovu, jak můžeme vidět například na vztahu Veroniky k mladším spoluhráčkám: „*Ten vztah je pro mě opravdu takovej ochraňovatelskej a rozhodně mi nedělá problém ty holčiny něco naučit.*“ (Veronika). Tento generační aspekt, který je současně genderovaný jako „mateřský“, má podstatné konsekvence pro týmovou dynamiku, jelikož tím, že hráčky „vychovávají“ a „učí“ své mladší spoluhráčky, chápou je jako další generaci, důležitou pro další budoucnost a rozvoj ženského hokeje. Zejména v metafoře či kódu „matka/dcera“ jsou zahrnuty aspekty tradiční femininity, rozvíjející u žen jejich inklinování k péči o děti (např. Rašticová, 2004, s. 14 a 15, Connell in Seymour, 1998, s. 30).¹⁴

Tyto osobní vztahy se do velké míry konstruují v hokejové šatně, která je – jak poukazuje také Theberge – zásadním místem pro dynamiku týmu a utváření vztahů mezi hráčkami. Většinu času je tento prostor výhradní doménou hráček, které zde tráví mnoho času před i po zápasech a trénincích (Theberge, 2000, s. 60). Theberge představuje hokejovou šatnu jako „vysostné“ území hokejistek. Stejně jako mé komunikační partnerky si tyto hráčky stanovují striktní hranice a pravidla pro vstup jiných osob, které nepatří do „jejich rodiny“. Ačkoli jsou trenéři součástí týmu a do kabiny vstupují poměrně často, vstup probíhá za jasně definovaných okolností, kdy muži před vstupem klepají na dveře a některá z hráček zkontroluje, zda jsou všechny hráčky oblečené, a teprve pak vyzve ke vstupu (Theberge, 2000, s. 83 a 102). Podobná opatření jsou praktikována také v týmu mých komunikačních partnerek a jsou prezentována zejména jako ochrana tělesné intimity hráček, jelikož součástí přípravy před zápasem a tréninkem je převlékání do výstroje a zpátky z ní. Tento „protokol vstupu“ spočívá v omezeném přístupu mužů do kabiny, do níž mohou vstoupit po vyzvání, např. zaklepaní či ujištění se, že mohou vstoupit: „*Ty trenéři, třeba Jirka klepal a otevřel dveře a ‚Můžu?‘.*“ (Veronika) Tento ustanovený protokol platí kromě trenéra také pro další muže, kteří se u týmu vyskytují, například partnery hráček.

¹⁴ „Mateřský“ vztah se objevuje nejen v konstrukci týmové dynamiky, ale promítá se také do vztahu k protihráčkám: „*A taky jsme přišly na to, že máme mateřskej pud. Když proti nám nastoupí nějaká holčička, která je opravdu hodně malinká, já nevím – 12, 13 let, tak to je hrozný. Jo, to se bojíš jako: ‚Neupadla jsi? A fakt na ní dáváme pozor.‘*“ (Barbora)

Tím se potvrzuje produkování femininní identity v hokejové šatně a konstruuje ji jako „genderovaný“ prostor. Hráčky vyžadují zachování určitých pravidel pro ochranu jejich intimity jakožto žen vůči k mužům: *„My chceme, aby ty chlapi k nám tu úctu měli (...) Jsme ženský, takže by měl tohle tolerovat.“* (Barbora) Hráčky zde prosazují segregaci prostoru pro muže a ženy, performují a zdůrazňují svoji femininitu tím, že šatnu pojmají jako „ženský“ prostor a konstruují tak opozice mezi muži a ženami. Odlišná dynamika vztahů mužů a žen se odehrává v případě smíšených týmů, v nichž hrají muži i ženy společně. Za těchto okolností muži nejenže vstupují do šatny žen, ale dokonce se o ni s nimi dělí. Můžeme tedy opět použít metaforu rodiny, do níž jsou muži – jako spoluhráči a součást týmu – v tomto případě zahrnuti, což jim umožňuje vstup do šaty. Obvykle nejsou při zápasech smíšených týmů k dispozici šatny zvlášť pro ženy a zvlášť pro muže, a prostor pro převlékání i osobní hygienu je tudíž společný. Šatny a umývárny na hokejovém stadionu v tomto ohledu tedy překračují tradiční dělení dle „pohlaví“, protože rozlišení je konstruováno na dva odlišné týmy, nikoli na dvě odlišná „pohlaví“. V praxi ovšem tento prostor není zcela degenderován. Hráčky a hráči utvářejí strategie, jak svoji tělesnou intimitu ochránit. Jedním z nich je střídání se mužů a žen v šatně: *„Třeba mi dali čas, abych se oblíkla, pak jsem jim já zase dala čas aby se oblíkli a pak už jsme se do výstroje oblíkli už všichni dohromady.“* (Barbora) Druhou strategií minimalizace narušení intimity je převlékání spodních vrstev prádla v jiných prostorách: *„Tak já se chodím převlíknout třeba ze spodního prádla že jo na toaletu a potom do sprchy jdu poslední až se všichni chlapi osprchou, aby nějak ne to.“* (Markéta) V tomto vyjádření Markéty můžeme zaznamenat obavu z nahlížení ženského těla muži či dokonce jeho ohrožení. Young tyto obavy přičítá sexuální objektivizaci ženského těla, která se projevuje ve způsobu, jak žena prožívá své tělo a všímá si svého okolí. Tím reflektuje potřebu chránit se předem před mužským sexuálním narušením, ať už vizuálním či fyzickým kontaktem (Young in Crossley, 2001, s. 157). Z tohoto důvodu jsou toalety, umývárny a sociální zařízení oddělené dle pohlaví, jelikož slouží stále jako nezbytná ochrana žen proti „kořistění“ mužů. Současně ovšem toto rozdělení také reprodukuje představu rozkolu mezi mužskou a ženskou společností (Halberstam, 1998, s. 24).

Tato segregace je však rozvíjena pouze směrem k mužům a zdůvodňována možným narušením intimity. Tyto strategie ovšem nejsou konstruovány vůči transsexuálním, bisexuálním či lesbickým hráčkám v týmu, jak dokladuje výrok transsexuální, lesbické hráčky Zuzany, heterosexuální hráčky nedefinují žádné bariéry pro neheterosexuální

hráčky ve smyslu omezování jejich volného vstupu do šatny při převlékání a při osobní hygieně ve sprchách: „*Viděly mě tam nahatou, já je vidím nahatý, jako to je v pohodě všechno.*“ Dle Theberge poskytuje šatna prostředí, v němž jsou lesbické hráčky nejotevřenější ohledně své sexuality a svých vztahů. Jmenuje dva aspekty tohoto místa, které toto zapřičiňují: 1. Soukromí šatny poskytuje určitou míru bezpečí, kde lesby mohly otevřeně hovořit a vtípkovat o těchto věcech. 2. V rámci prostředí šatny byly rozdílnosti mezi ženami v týmu do velké míry potlačeny tím, co je spojovalo – jejich oddaností hokeji (Theberge, 2000, s. 110). Tuto skutečnost, že hráčky nedefinují tyto hranice pro neheterosexuální hráčky a necítí z nich „ohrožení“ své identity jako je to ze strany mužů, je možné ovšem interpretovat vzhledem k dynamice týmových vztahů konstruované jako „rodina“. Metafora rodiny asociuje bezpečí a sourozenecké či mateřské vztahy, a proto se hráčky se necítí „ohroženy“. Naopak mají tendence obhajovat jejich genderovou identifikaci a bránit je před homofobními názory: „*Jsou to pro mě lidi, který jsou mi prostě hodně blízky a za který se prostě rvát budu.*“ (Barbora) Transsexuální hráčka Zuzana se setkala s mnoha negativními reakcemi na svou participaci v ženském ledním hokeji, ale vždy od týmu protihráček a jejich fanoušků či fanynek, nikoli od spoluhráček: „*Tady na holky nedám dopustit, vůbec.*“ (Zuzana) Absence konstrukce omezení vůči neheterosexuálním hráčkám prohlubuje metaforu týmové dynamiky jako rodiny, kde není vnímáno sexuální napětí: „*Kdyby byly lesby, který by na mě útočily nějakým způsobem, tak že bych k nim měla taky jiné vztah.*“ (Barbora) Veronika popsala sebelimitující vystupování lesbické spoluhráčky, která se kvůli své sexualitě po tréninku nesprchovala s ostatními hráčkami. Zpočátku to zdůvodňovala jinými příčinami, ale po určité době se hráčkám svěřila, že „*nechtěla nás obtěžovat tím, že ona je lesba, tak abysme si nemyslely, že po nás pokukuje.*“ (Veronika) Dle Halberstam užití toalet či umýváren rozdělených pro muže a ženy můžeme chápat jako pokračující odmítání západní společnosti vpustit dvojnásobně genderovaná těla do funkčních sociálních vztahů, a jako omezování genderové identifikace, které zároveň vypovídá o vzdálenosti mezi binárním genderovým schématem a žitými mnohonásobnými genderovanými zkušenostmi (Halberstam, 1998, s. 15, 22 a 23). Jak shrnuje Ivana, týmová dynamika je konstruována kolem vztahů v rámci metaforu rodiny, jež asociuje blízké vztahy, sounáležitost a desexualizovanost těchto vztahů mezi hráčkami: „*Nikdo se tam navzájem neodsuzuje. Jestliže oni dvě choděj spolu, maj spolu krásnej vztah, jestliže on se nechal předělat, vlítne na ten led a hrajem jako jeden tým.*“ (Ivana)

Ačkoli je pro hráčky na jednu stranu důležitá tato dynamika vztahů na osobní (přátelské či rodinné) úrovni, na druhé straně se k ní staví negativně vzhledem k svému zaujetí pro výkon týmu. Diskutování soukromých témat obecně hráčky oceňují, v některých případech ovšem vyjadřují, že takovou diskusi vnímají jako projev neprofesionality – zejména když k ní dochází v přestávkách mezi jednotlivými herními třetinami nebo bezprostředně před začátkem utkání. Představuje pro ně ztrátu soustředění na výkon a rozptylování se tématy, která se neváží k hlavnímu cíli – výhře a dosažení maximálního výkonu. „*Půlka se bavila o tom, co budou dělat k večeri, co dělaly s přítelem, a druhá půlka jenom pozorovala, seděla a našťvaně, že chtěly probírat hru, taktiku.*“ (Veronika) Tato snaha nerozptylovat se osobními tématy vypovídá o snaze o profesionalitu a zaměření se na výkon, které Theberge charakterizuje jako významné zpochybnění historických konstrukcí žen ve sportu (Theberge, 2000, s. 82). Když se hráčky přiklánějí k zarytosti pro výhru, dekonstruuji tím tradiční schémata femininity, jelikož tato vlastnost představuje jednu ze základních charakteristik tradiční maskulinity. Femininitě je naopak kromě jiných přisuzována emocionálnost a upovídánost (Connell, 2002, s. 40). Tu se hráčky snaží eliminovat a vnímají je právě v kontextu femininity, kterou se v tomto případě snaží omezit a přejímají dehonestující označení. Odklon od soustředění na daný zápas a taktických témat k tématům soukromým konotují s „typicky ženským chováním“. Barbora ho nazývá „slepičárnou“: „*normální slepičárna (...) Jak budu mít nalakovaný nehty, jestli byla u holiče, že bude mít novou barvu... jo to jsou všechno věci, který my si musíme říct.*“ (Barbora) Femininita se tak staví do opozice vůči „profesionalitě“. Tyto tendence ovšem také poukazují na dvě odlišné strategie konstrukce týmové dynamiky: první se rozvíjí „mimo led“, tedy v situacích, které se přímo netýkají výkonu na ledě, kdy hráčky rozvíjejí svoji genderovou identitu jako femininní. Druhá strategie se odehrává „na ledě“ a v kontextech souvisejících s hrou (např. stanovení taktiky), je spojena se zaměřením na výkon a konstruuje „profesionalizované“ vztahy, v nichž jsou jakékoli atributy a komunikace, které nejsou užitečné pro výkon, považovány za zbytečné a nedůležité. Právě ve výroku Barbory je vidět konstrukce těchto dvou strategií. Pro Barboru jsou osobní a „rodinné“ vztahy v týmu velmi důležité, ale jejich projevy v kontextu, kde očekává rozvíjení „profesionality“, hodnotí negativně: „*Když mám hodně špatnej den a třeba nám to nejde a hrajeme na prd, a slyším tam tohleto, tak to začnu křičet. Že bysme si měly uvědomit, že furt ještě hrajeme tenhleto zápas.*“ Při zápase, tréninku na ledové ploše nebo v situacích úzce s nimi spojených hráčky konstruuji své

pozice jako hokejistek, čímž se distancují od genderových performancí normativní feminity.

6.2. Vztah trenér – hráčka

Tyto dvě strategie se prosazují nejen v konstrukci týmové dynamiky mezi hráčkami, ale také v dynamice vztahu s trenéry. Ten tvoří nedílnou součást sportovního týmu, „je hlavní osobou zodpovědnou za formu práce s týmem, za určitý řád a plnění vytyčených zásad.“ (Sekot, 2006, s. 65). Vztah trenérů a hráček se odehrává v rámci prolínání dvou vztahů: zaprvé genderový vztah *žena – muž* a zadruhé profesionalizovaný vztah *hráčka – trenér*. To, v jakém ohledu hráčky vystupování trenérů směrem ke své osobě vnímají, je individuální a záleží na místě protnutí těchto dvou vztahů a míře důležitosti, kterou daná hráčka přikládá oběma vztahům. Tato přikládaná důležitost vypovídá nejen o individualitě hráček, ale můžeme ji chápat jako strategie sebe-konstruování svých komunikačních partnerek a jejich genderových performancí. U některých hráček převažuje vnímání vztahu v perspektivě *žena – muž*, v němž se vynořují některé aspekty tradičních společenských vazeb a myšlenkových struktur, u některých pojetí *hráčka – trenér*, v němž je zdůrazňována orientace na výkon a úspěch.

Tyto strategie sebe-konstrukce se nejzřetelněji ukazují v tom, jak hráčky vnímají způsob komunikace trenérů, zejména v případě její vyhocené formy – křičení. Tento tým měl v sezóně 2010/2011 dva trenéry - Františka a Jirku. Dle vyjádření hráček, i jak jsem měla možnost je při zápasech a v kabině pozorovat, jsou mezi Františkem a Jirkou rozdíly v pojetí vedení týmu a komunikace s ním. Ivana shrnuje Františkův ostřejší způsob komunikace: „*Máme trenéra, kterej opravdu třeba pro sprostý slovo nezajde daleko.*“ Některé hráčky jsou citlivější na agresivnější projev a vnímají ho perspektivou genderového vztahu *žena – muž*: „*Je fakt, že třeba některým holkám se to třeba nelíbí, ono přeci jenom, je ti 25, 26. Nejsi zvyklá na to, že ti někdo zařve uprostřed zápasu, že jsi kráva nebo že jsi ještě něco horšího (...) Se ti to svým způsobem přičí. Protože si říkáš, ‚Tak jsem ženská, přece tady na mě ten chlap nebude rvát, že jo.‘“ (Ivana) I Markéta uvádí, že zpočátku byla drsným přístupem překvapena: „*Přišlo mi, že na to, že to jsou holky, který si to platěj samy a trenér na ně zvedne hlas, tak docela dost, tak jsem si říkala: ‚ty jo na to, že tady jsou dospělý ženský, tak si to nechaj líbit jako docela dost, docela hodně, ale pak člověk zjistí, že von takovej je, že to jinak neumí podat.*“ Tato vyjádření naznačují napětí, které existují v rámci vztahu mezi trenérem jakožto mužem a hráčkou jakožto ženou. Úzus*

západní společnosti pracuje s konceptem žen jako „slabšího pohlaví“, které by mělo být spíše muži ochraňováno. Křik, drsnost a někdy i vulgární výrazy ve vyjadřování trenéra konotují aspekty „negentlemanského“ přístupu až agrese a jako takové nejsou přijatelné. U Ivany a Markéty je zřejmý důraz na genderovou pozici a vnímání vztahu hráčka – trenér zejména v perspektivě genderového vztahu, který nezdvořilé či hrubé chování mužů vůči ženám definuje jako nepřipustné. Ve výroku Markéty je ovšem naznačen přelom do profesionalizovaného vztahu, v němž se dříve nepřijatelné chování v rámci genderových vztahů stává omluvitelným, jelikož je účinným způsobem komunikace pro podání výkonu. Komunikační partnerky, které vztah vnímají právě v perspektivě profesionalizovaného vztahu, rozvíjejí své pozice jako podřízené všech aspektů týmové dynamiky ve prospěch výkonu týmu. Jednou z nich je Pavlína, která tuto komunikační techniku trenéra vnímá jako vyjádření kritiky, ke kterému je trenér z hlediska týmové hierarchie oprávněn: „Většinou to neberu tak, že na mě řve jako na ženskou – chlap. Já to беру prostě tak, že na mě řve jako na hráče, kterej h--- hraje.“ (Pavlína) Podobně také Barbora a Zuzana inklinují k perspektivě profesionálního vztahu, v němž je potlačen genderový aspekt a naopak zdůrazněno hledisko výkonu. Z této perspektivy hráčky křičení vnímají jako strategii pro zlepšování výkonu, a proto tuto formu komunikace akceptují: „Von neříká zbytečnosti. Jo, von sice řve, ale prostě ti říká fakta.“ (Barbora) Zuzana říká, že tento způsob komunikace z tohoto důvodu přímo preferuje: „Mně to takhle víc vyhovuje. Protože já jsem třeba na ledě udělala nějakou chybu a neuvědomím si to v tu chvíli, protože. A on stojí na střídačce a seřve mě třeba. Ale vím, že třeba příště už se ty chyby snažím vyvarovat. Kdežto když mi nikdo nic neřekne, no tak pak tu chybu tam můžu opakovat pořád.“ (Zuzana) Dle Zuzany k hokeji křik pokynů ze střídačky patří a vnímá ho jako nezbytnou součást tréninkového a zápasového drilu. Tuto tendenci můžeme interpretovat jako součást přijetí týmové identity, při níž hráčky přijímají strategii konstrukce své identity podřízené zájmům týmu a tedy zlepšování svého výkonu. O tom svědčí také malá míra vyjednávání způsobu komunikace s trenérem. Hráčky se spíše přiklánějí k tomu, že se s tímto způsobem komunikace musí vyrovnat a přijmout akceptovat ji. Dokonce i Veronika, která s tímto způsobem komunikace nesouhlasí a svou genderovou pozici konstruuje z perspektivy genderovaného vztahu trenéra a hráčky, jej respektuje a odsuzuje hráčky, které jsou kvůli tomu s trenérem v konfliktu: „Jedna holčina se zabeďní, vodejde, a třeba 4, 5 měsíců nepřijde.“ (Veronika) Tento konflikt může mít vliv na atmosféru v týmu, jeho výkon i celkové fungování, proto hráčky spory svých

spoluhráček s trenéry odsuzují, jelikož představují riziko pro celou týmovou dynamiku: „*Musí se jí volat prostě kdy přijde, co se děje, hele von už se takhle chovat nebude.(...) Jo, nechci prostě na zápas chodit s tím, že budou všichni zakaboněný jenom proto, že támhle se pohádala s trenérem a čeká od něj omluvu. Tohle čekat vod dospělýho chlapa, kór vod trenéra, nemůže.*“ (Veronika) Zde narážíme na další aspekt vztahu k trenér – hráčka, jímž je autorita a způsob jejího nabytí a vyjednávání v rámci týmové struktury. Hráčky, které byly mými komunikačními partnerkami v rozhovorech, spíše svým trenérům projevovaly loajalitu a kritizovaly opačný přístup jiných hráček. Jak nastiňuje Pavlína, oba trenéři se této činnosti věnují bez nároku na honorář: „*Oni to taky oba dva dělali vlastně za dobrý slovo.*“ Je tedy možné, že loajalita hokejistek vůči trenérovi je také dána tím, že trenéři tohoto týmu nedostávají za svoji činnost žádnou finanční odměnu a věnují se jí na způsob dobrovolnictví, což souvisí s neprofesionálním statutem tohoto týmu. Hráčky jsou vděčné, že je František – který dříve trénoval mužský tým na stejném stadionu jako tým mých komunikačních partnerek a začal je trénovat díky kontaktům se Zuzanou – trénuje. Některé hráčky dokonce vyjadřují postoj, že trenér by měl být respektován již na základě jeho samotného statusu trenéra: „*I kdyby neměl pravdu, tak je v tu chvíli trenér a má pravdu. Já nemam právo – on je můj trenér, já jsem si ho vybrala jako trenéra spolu s ostatníma holkama, já nemam právo mu vyčítat, že tohle dělá špatně.*“ (Veronika)

Přístup hráček k hrubému či vulgárnímu projevu trenéra je možné také zasadit do kontextu ledního hokeje jako maskulinního sportu. Některé mé komunikační partnerky příkrý projev trenéra vysvětlují tím, že je na tento způsob komunikace zvyklý z mužského ledního hokeje, jako například Ivana: „*Von když hrál hokej, že jo, tak prostě na něj všichni řvali po chlapsku.*“ Akceptování křiku od trenéra jako nutné součásti přijetí profesionálního přístupu orientujícího se na výkon týmu tak současně znamená orientaci na modely z mužského hokeje, který tuto profesionalitu reprezentuje. Díky převládající absenci vyjednávání této komunikace s trenérem a snaze nastolit jinou dochází k potvrzování mužského hokeje a jeho modelů jako ideálu či normy pro ženský hokej.

Autoritu trenérů-mužů a modelů jejich jednání s hráčkami a celkového způsobu vedení týmu můžeme také interpretovat v souvislosti s genderovaností tohoto sportu a mocenských struktur v rámci něj. Theberge hovoří o modelu mužské kontroly v ženském sportu, která je představována tím, že muži drží všechny zásadní mocenské pozice v ženském sportu, což hráčky přijímají bez zpochybňování a výhrad – hráčky Blades uvedly, že o této skutečnosti nikdy nepřemýšlely. Genderové vztahy jimi nebyly vnímány

v kontextu privilegování mužů, kteří drželi mocenské pozice v rámci týmu, ale vzhledem k osobnostním charakteristikám trenérů. Hráčky Blades zdůrazňovaly kvality mužského vedení, zdůrazňovaly individuální nadání a oddanost trenérů a jen malou pozornost věnovaly výhodám, které požívají jakožto muži. Určité poznání mužského privilegia jednoho z trenérů nabídlo několik hráček, které poznamenaly, že jeho zázemí v mužském hokeji ho činí obzvláště kvalifikovaným trénovat ženský hokej. Toto tvrzení však bylo nabídnuto jako vysvětlení jeho odbornosti, nikoli jako kritika výhod, které užívá jakožto muž (Theberge, 2000, s. 81). Podobně také mé komunikační partnerky přijímají zcela automaticky, že ačkoli jsou ženský tým, oběma jejich trenéry jsou muži. Své komunikační partnerky jsem konfrontovala s možností, že by měly trenérku. Uvedly, že trenérky se v české lize ženského ledního hokeje vyskytují, osobně však žádná z hráček nemá zkušenost s trénováním ženou. Tuto skutečnost však podobně jako hokejistky týmu Blades u Theberge (2000) mé komunikační partnerky odvozují od schopností trenérů mužů vzhledem zkušenostem s vedením mužského týmu, což je činí kompetentní k vedení týmu žen: „*Vyloženě když tohleto si někdo vzal, že bude trénovat ženskou ligu, tak to byli většinou chlapi.*“ (Ivana) Nevnímají tuto situaci jako důsledek strukturálního znevýhodnění a marginalizace žen ve sportu. Důvodem preferováním mužů jako trenérů oproti ženám jsou dle hráček osobnostní charakteristiky mužů, které je činí vhodnější pro post trenéra. Barbora je z tohoto důvodu nedůvěřivá vůči trenérkám, které dle jejího názoru nemají autoritu jako muži: „*By to opravdu musela bejt taková osobnost, která by zvládla ten ženskej kolektiv. Což si myslím, že ženská nezvládne.*“ Barbora dále rozvádí důvody nevhodnosti žen jako trenérek, které přičítá jejich charakteristikám jako je pomlouvačnost, vztahovačnost a mstivost: „*Je to mentalitou ženskejch. Víš co, na toho chlapa, my se prostě dokážeme naštvat, jo, říct vo něm, že je k---, že je d---, že je prostě všechno možný a von to vezme. Von to vezme, že prostě je trenér a my si o něm myslíme. Ta ženská si to vezme osobně. Jo a v tu chvíli, ona si prostě může na někoho zasednout a jako půjde po něm.*“ Tím ovšem dále reprodukuje naturalizující argumentace, které přičítají ženám „přirozené“ charakteristiky, které je činí nevhodnými pro určité funkce a neidentifikuje v tomto tlak mocenských schémat.

Navzdory akceptování hrubých modelů komunikace se v rámci týmové dynamiky vztahů prosazují některé aspekty související s normativní femininitou. Ukazuje se, že hráčky rozvíjejí některé strategie sebe-konstrukce genderového vztahu trenér – hráčka. Konstruují sami sebe v opozici vůči mužskému týmu, přejímají a reprodukují názory o

specifičnosti, jež je jim přičítána jakožto ženskému týmu. Příklad takového postoje, který přičítá ženskému týmu negativní atributy v opozici oproti mužskému týmu popisuje Veronika: „trenér [-], od něj jsem slyšela poprvé názor, že trenér u ženského týmu, jakýhokoliv – volejbalovýho, florbalovýho, opravdu jakýhokoli – musí být ze 70 % psycholog a zbylých 30 % trenér. Protože: holka má menstruaci, tým je přecitlivělá, ty na ni začneš rvát, když něco pokazí na tom ledě – jako trenér, ta holka se ti automaticky sesype a vobrní a už k tobě jakoby nebude mít ten prostor tolik otevřenej.“ V tomto přístupu se reprodukuje stereotypy normativní femininity, které chápou ženy jako „nehodné“ pro sportování, a to jak z důvodu připisovaných vlastností – jelikož jsou přehnaně emocionální (Connell, 2002, s. 40), ale také jejich omezení dané „ženskou fyziologií“ (tento model reprodukuje např. Matějů, 1978, s. 57). Trenér František dokonce pro způsob „nestandardního“ chování na ledě svých hráček vymyslel termín „otočení mozku“. Barbora mi tento termín vysvětlila: „Otočení mozku spočívá v tom, že my třeba vstoupíme do první třetiny a hrajeme fantasticky. Dojdeme do té kabiny, vrátíme se zpátky a přijde úplně jinej tým, jo. Přišly ty slepice, který vůbec neví, co maj dělat, přestaly bruslit a František tam řve (pousmání).“ Hráčky se oproti těmto přístupům příliš nevymezují a přijímají je spíše jako součást konstrukce týmové dynamiky. Pomocí těchto stereotypů je také konstruována týmová identita, a v to v napětí ve vztahu hráčka – trenér mezi genderovou a profesionalizovanou perspektivou na tento vztah.

7. Zdatné tělo v kontextu vzorců maskulinity a femininity

V této části analýzy se budu věnovat pojetí těla v ledním hokeji v kontextu vzorců maskulinity a femininity. Chtěla bych odpovědět na otázky, jak hráčky vnímají a konstruují své tělo vzhledem k těmto vzorcům a jaké genderové pozice rozvíjejí. Zaměřím se na to, jakým způsobem se normativní femininita konstruuje v jejich tělesných performancích, jaký vztah je utvářen mezi ní a pojetím tělesné zdatnosti pro hokej a genderové konformity vzhledu.

7.1. Somatizace genderového řádu

Nejprve se budu zabývat tím, jak hokejistky obecně vnímají tělesnou zdatnost vzhledem k femininitě a co pro ně znamená hokejová zdatnost. Poukážu zejména na to, jak se genderový řád vписuje do těl a fyzického výkonu hráček a jakým způsobem hráčky směřuje do tradičních femininních identifikací, které působí na performování jejich těla a jeho zdatnosti.

Ve sportu je tělo chápáno jako biologický stroj, který je vytrénován a využit k tomu, aby splnil svůj úkol (Messner, 2002, s. 58 a 61 a Sekot, 2008, s. 202). Tělo jako stroj nebo „zbraň“ se proti protivníkům v agresivních, týmových sportech učí používat zejména chlapaní (Messner, 2002, s. 55). Jak poukazuje mnoho autorů a autorek, těla dívek a žen jsou oproti chlapcům a mužům ve sportu produkována odlišnými způsoby (Messner, 2002, s. 171 a Connell in Seymour, 1998, s. 33 a 87). Lední hokej je podobně jako jiné sporty přizpůsoben tak, aby odpovídal odlišným konstrukcím sportu pro ženy a muže. (Theberge, 2000, s. 145 a 151). Tělo kompetentní pro lední hokej je dle Theberge konstruováno skrze posilování a kondiční programy. Jejich prostřednictvím hráčky usilují o dosažení těla určité velikosti a tvaru v zájmu toho, aby bylo co nejlépe přizpůsobené pro hru a připravené odevzdat při ní maximální výkon (Theberge, 2000, s. 151). Mé komunikační partnerky uvádějí, že využívají techniky jako jsou posilovací a kondiční praktiky ke zvyšování rychlosti a dynamiky pohybu, a celkově k maximalizování výkonu jejich těla při ledním hokeji. Konstruují tedy určitý normativ těla kompetentního pro lední hokej, který můžeme identifikovat z jejich odpovědí na otázku, jaká by dle nich měla být „ideální hokejistka“. Mezi nejdůležitějšími prvky bylo zdůrazňováno bruslení („*Nejdůležitější je bruslení. To je opravdu, od čeho se to odvíjí.*“ (Zuzana)), dále inteligence a rychlá reakce („*Určitě by měla mít rychlou hlavu.*“ (Barbora)), a rychlost a dynamika („*Svižný, rychlý holky.*“ (Markéta)). Formování muskulatury těla nebylo hráčkami samostatně akcentováno jako předpoklad zdatného těla, ale bylo zmíněno jako prostředek ke zlepšení dovedností jako je

rychlost či dynamika. Hráčky prostřednictvím kondičních a posilovacích praktik formují své tělo vzhledem k tomuto normativu, nicméně v jejich přístupech ke schopnostem těla se ukazují a mísí naturalistické argumentace, které ženské tělo vnímají vzhledem k fyziologickým „danostem“, které byly tělu „dány“ přírodou a které nejsou ovlivnitelné, s argumentacemi, které tělo a jeho schopnosti považují za uzpůsobitelné a formovatelné. Níže se detailně zaměřím na obě tyto tendence, na kontexty, v nichž se vyskytují a důsledky, které mají na genderovou performanci hráček.

Naturalizující přístupy k tělu se objevují zejména v důrazu, který hráčky přikládají diferencii tělesných konstrukcí. Zdůrazňují odlišnou fyziologickou stavbu mužského a ženského těla a zejména rozdíl v produkci a struktuře svalové hmoty, kterou chápou jako předpoklad pro rozvinutí dalších schopností těla kompetentního pro hokej: „*Kluk má jinou strukturu těla a ta holčina taky. (...) Každýmu se utváří jinak svaly. Když si vezmeš strukturu chlapeckého těla nebo klučičího, a ženského, tak chlapům začnou hrozně nabývat svaly.*“ (Ivana) Toto pojetí rozdílnosti těl označuje Theberge jako „svalovou diferencii“, která se projevuje poukazováním na rozdíl mezi muskulaturou mužů a žen (Theberge, 2000, s. 151). Tato diference dle hráček zakládá jiný způsob pohybu a menší sílu ženského těla: „*Nevystřelím tak prudce jako chlap.*“ (Barbora) V těchto argumentacích je vyzdvihován význam tzv. přirozených odlišností, které bývají popisovány jako jedna z hlavních příčin odlišného způsobu mužské a ženské hry. Vysvětlování rozdílů mezi praxí mužského a ženského hokeje fyzickými odlišnostmi mezi muži a ženami je tudíž aspektem naturalizujícího přístupu k tělesnosti (Theberge, 2000, s. 142). Podobně jako mé komunikační partnerky, i hráčky mimo český kontext zmiňují ve svých výpovědích tendence naturalizovat mužskou fyzickou převahu. Například Kittredge ve své zkušenosti s touto hrou poukázala na fyzický rozdíl ve hře mezi muži a ženami (Kittredge, 2002) a také hráčky kanadské hokejové ligy se přikláněly k tomu, že stupeň fyzické síly zakládá různé úrovně a způsoby hry. Jelikož – jak tyto hráčky uváděly – nejsou fyzicky silné jako muži, je hra zcela odlišná, a to právě kvůli podstatě jejich tělesných konstrukcí: „*Nemáme a nikdy nebudeme mít rozměry a sílu, abychom mohly bojovat na takové úrovni.*“ Toto zdůrazňování větší mužské síly jako charakteristického rysu mužské hry dle Theberge poukazuje na spojení genderu, sportu a fyzičnosti (Theberge, 2000, s. 141). Dochází k opětovnému potvrzování spojování maskulinity jako ztělesnění síly a schopností, jež se prostřednictvím sportu vrývají do těl, jak v představách o těle, tak i v jeho stavbě, držení a zevnějšku (Connell in Seymour, 1998, s. 33).

Naturalistické pojetí mužského a ženského těla a jeho schopností ovšem hráčky opouštějí v případě dětského ledního hokeje. Zmiňují, že v dětském věku neexistuje tak markantní rozdíl mezi hrou dívek a chlapců jako v dospělém věku, což zdůvodňují tím, že ve fyziologické struktuře těla mezi malými chlapci a dívkami není tak velký rozdíl jako u dospělých mužů a žen. Jelikož svalová diference zde tedy nehraje roli, výkon dívek a chlapců může být tedy nejen na stejné úrovni, ale dokonce výkony dívek mohou výkony chlapců předčít: „*Byly jsme se i podívat na zápasech, kdy vlastně ona ti ta holčina toho kluka předběhne a je v tom týmu lepší.*“ (Ivana) Tento přístup můžeme interpretovat jako dekonstrukci ideje, že primárním schopným tělem pro lední hokej je mužské tělo. Zároveň se ovšem ukazuje, že hráčky „femininní prvky“ svého těla vnímají jako omezení jeho zdatnosti. Pavlína chápe vývoj ženského těla jako „oslabování“ oproti mužskému: „*V určitým věku se to zákonitě projeví tam ta fyziologie. Ta holka na tom může být technicky líp, ale prostě – já nevím kdy to je – třeba v pubertě, 12, 13 let, jakože ten kluk začne mít navrch fyzicky.*“ (Pavlína). Tyto vývojové charakteristiky hráčky spojují zejména s reprodukčními funkcemi ženského těla („*Začínaj se vyvíjet, že jo, menstruace, rostou prsa.*“ (Veronika)) a vnímají je jako omezení jejich potenciálu podávat maximální sportovní výkon. Reprodukční funkce jakožto limitující aspekt fyziologie ženského těla pro jeho výkon se nejrazantněji projevuje v průběhu těhotenství. Pro hráčky představuje těhotenství skutečné omezení zdatnosti jejich těla, které ústí v přerušení (a v některých případech i ukončení) jejich hokejové kariéry. Veronika mi popsala svou zkušenost s tím, jaký mělo těhotenství vliv na její tělo: „*Ta fyzička je úplně někde jinde. Já mám taky pocit, že jsem jí nechala na tom porodním sále, že jsem se prostě vyčerpala natolik, že víc už fakt jako ze mě nikdo nevytříská.*“ Hráčky se ovšem dopad, který těhotenství má na jejich tělo a jejich zapojení do sportu, snaží minimalizovat, což se praxi projevuje snahou o zkrácení absence v ligové sezóně, tedy co nejdelší účastí na zápasech a trénincích v době těhotenství a co nejdřívejším opětovným zapojením do týmu¹⁵: „*Jsou holky, který prostě hrajou až já nevím, do čtvrtýho měsíce, že jo. A pak po šestineděli jdou zase na led.*“ (Pavlína) V tomto ohledu se některé teoretické práce až příliš zaměřují na omezení těla ženskou fyziologií a jejími reprodukčními funkcemi, ačkoli sportovkyně v praxi toto omezení neprožívají jako tolik limitující a sestavují osobní strategie, jak těhotenství se svojí sportovní kariérou

¹⁵ Více o těhotenství jakožto faktoru zabraňujícímu účasti v ledním hokeji v kapitole Bariéry bránící působení žen v ledním hokeji.

zharmonizovat. Tyto tendence zdůrazňování limitování ženského těla reprodukční funkcí můžeme shledat u Sekota, který poukazuje na to, že ženy se musí při sportování přizpůsobovat fyziologickým změnám souvisejícím s menstruací, pregnancy, porodem a menopauzou (Sekot, 2006, s. 347). Podobné tendence k naturalizaci u tohoto autora nacházíme nejen vzhledem k reprodukci, ale také v souvislosti s „přirozenými“ tělesnými dispozicemi mužů a žen. Uvádí totiž, že na rozdíl od mužů „ženy mají naopak srovnatelně menší objem svalové hmoty, větší objem tuku, menší objem plic, drobnější kostru, jsou v průměru živější a flexibilnější, ale i pomalejší a slabší než muž.“ (Sekot, 2006, s. 347). Takovéto přístupy, které ženám vštěpují, že jejich tělo není pro sport uzpůsobeno a „přirozeně“ pro něj nemá vhodné předpoklady a dispozice, sportovkyně vedou k tomu, aby svá těla chápaly jako omezená či ne tolik schopná jako jsou mužská. Směřují je k tomu, aby se k mužskému sportu a mužskému tělu vztahovaly jako k normě, která je adekvátní působení ve sportu a promítá se do smýšlení hráček o schopnostech jejich těla: „*Ty kluci se svým způsobem jinak vyvíjejí, oni pak dostávají, že jo, tu chlapeckou muskulaturu. Ta ženská, nevím, sice asi jsme mrštný nebo jsme pohyblivý, to je určitě fajn, ale nikdy se z tebe chlap nestane.*“ (Ivana) Tím, že je ženám vštěpováno, že kompetentní pro lední hokej je tělo mužské, opět genderový řád potvrzuje oblast sportu jako mužskou doménu.

Ivana ovšem také v dalším průběhu rozhovoru naznačila potenciál pro rozrušení naturalizujících přístupů. Poukazuje sice na limitování ženského těla, které na sport není „přizpůsobené“, ale zároveň ukazuje jeho kapacitu, kterou je možné rozvinout do plně kompetentního, zdatného těla: „*My na to nejsme svým způsobem jakoby přizpůsobení. Ale dokážem to vypilovat nějakým způsobem. Ale trvá nám to mnohem dýl. (...) Ta holčina musí prostě postupně do toho tvrdou dřinou, prostě tréninkama, věcma, do toho musí přijít.*“ (Ivana) V tomto výroku můžeme vidět silné potlačení konceptu „svalové difference“, rozrušení naturalizujících přístupů k tělesnosti a příklon k pojetí těla jako performance. Jak poukazuje například Nagl-Docekal, tělo nelze pojímat čistě jako přírodní danost, ale jako podléhající sociálnímu výkladu a utváření (Nagl-Docekal, 2007, s. 71), jehož způsob růstu a fungování je ovlivněn například úrovní zdraví či sportem, přičemž všechny tyto vlivy jsou strukturovány genderem (Connell, 2002, s. 32). Dle hráček má ženské tělo potenciál být zdatným, pokud je takto rozvíjeno od dětství: „*Holka se nikdy nenaučí tak přirozeně bruslit jako ta holka, která bruslí odmalička s klukama.*“ (Veronika). Hraní hokeje od dětského věku je hráčkami chápáno jako nezbytné k rozvíjení ženského těla kompetentního pro lední hokej, což je však v konfliktu se strukturami genderového

řádu. Jak poukazuje Young, dívky nejsou v dětském věku nabádány k rozvíjení svých tělesných schopností jako je tomu u chlapců. Nejsou povzbuzovány k zapojení do sportu a k provádění úkolů vyžadující fyzické úsilí a sílu, což ovlivňuje způsob jak používají své tělo (Young, 2005, s. 43) a jak vyzdvihuje Connell, rozdílné cvičební režimy pro muže a ženy a disciplinární praktiky soutěživých sportů jsou původci produkování genderovaných těl (Connell, 2002, s. 31 – 32 a 38). Skutečnost, že se hokeji nezačaly věnovat v dětském věku, mé komunikační partnerky vnímaly jako zásadní faktor, který snižuje kvalitu jejich výkonu a tedy omezuje zdatnost jejich těla.

7.2. Femininita jako omezení zdatného těla

Z výpovědí mých komunikačních partnerek vyplývá, že ženské tělo dle nich nese potenciál být kompetentním pro lední hokej, avšak jeho vývoj k femininnímu tělu vnímají jako omezování jeho zdatnosti. Detailněji se budu níže věnovat tomu, jakým způsobem se kódy normativní femininity projevují v tomto omezování.

Jak definuje Sekot, jednou z podstatných charakteristik sportu je orientace na maximalizování schopností a dosažení dokonalých výkonů (Sekot, 2008, s. 133), ovšem dle Young ženy nevyžívají schopností svého těla a svůj pohyb omezují, což je ně v kontextu sportu, který je zaměřen právě na neustálé překonávání hranic, značně znevýhodňující (Young in Crossley, 2001, s. 157). Konkrétně se toto sebeomezování projevuje v „uzavírání“ těla v každodenních pohybech. Ženy mají tendenci nedosahovat, nenatahovat se, neohýbat či nenaklánět se až do úplných limitů svých fyzických schopností (Young, 2005, s. 40). V ledním hokeji se tyto tendence „zavírání“ vlastního těla projevují omezeným pohybem a menším využíváním prostoru herní plochy. Jedna z hráček zmiňuje toto uzavření prostoru v souvislosti s nejčastějšími chybami hokejistek: *„Spousta z nás zůstává za bránou a snaží se ten puk vyhodit vlastně přes celej ten mantinel místo toho, aby si vo kousíček popojely a pak to vyhazovaly kratší cestou.“* (Barbora) Dle Young femininní existence zřejmě předpokládá určité existenciální ohrazení mezi sebou a prostorem, který ji obklopuje. Prostor za touto hranicí chápe jako nedostupný (Young, 2005, s. 40). Další nedostatek, který Barbora shledává ve svém výkonu, je také úzce spojen s pohybovou pasivitou: *„Čekám na puk, než mi dojde, že mu nejedu naproti. Jo? A já v tu chvíli vlastně přestanu bruslit, nehejbu se a je to zase špatný.“* (Barbora) Dle Young mají ženy tendence nepřemísťovat se a čekat na střet s míčem (v případě hokeje tedy s pukem), zůstávat na jednom místě a reagovat na pohyb míče (puku), jen když se objeví v prostoru,

kde je ona. Nesmělost, nepohyblivost a nejistota, která často charakterizuje femininní pohyb, naznačuje limitovaný prostor pro femininní „já mohu“. Formy tzv. femininního tělesného vystupování, pohyblivosti a prostorovosti nemají původ v anatomii, ale pramení v situaci žen podmíněné útlakem v současné společnosti (Young, 2005, s. 40 a 42). Bourdieu upozorňuje na somatizaci mužského řádu právě skrze odlišné způsoby chování a držení těla. Tento řád se prostřednictvím nevyslovených příkazů provázejících navyklou dělbu práce nebo kolektivní či soukromé rituály vpisuje i do těl (Bourdieu, 2000, s. 25).

Z rozhovorů vyplynulo, že mé komunikační partnerky mají zkušenosti s různými typy zranění, která rozlišují mezi „běžnými“ zraněními (např. pohmožděniny, ale i vyražený dech), a závažnějšími, kterými jsou ty, jež mají či mohou mít dlouhodobé následky (zlomeniny, ochrnutí, otřes mozku). S podobným přístupem ke zranění se setkala ve svém případové studii také Nancy Theberge - pohmožděniny, bolesti kloubů, natažené svaly a řezné rány, které hráčky Blades pravidelně zažívaly, pro ně nepředstavovaly vážnější zranění. Dokonce ani při vážnějším zranění však hráčky neobviňovaly konkrétní hráčku, ale chápaly ho „prostě jako něco, co se stává při hokeji stává“ (Theberge, 2000, s. 129). Obecně se dá říci, že u hráček převažuje spíše netečnost či nevšímavost vůči možnosti zranění: „*Jako to by člověk asi nemohl hrát, kdyby to řešil.*“ (Markéta). Zranění a možnost tělesné újmy jsou ignorovány či vytěšňovány, Veronika toto ignorování přičítá množství zranění, která už zakusila při hokeji: „*Zranění – téma jsem si prošla hodně, no. A možná proto, že je nevnímám. Jakože jdu do toho naplno.*“ Možnost zranění se jeví jako všudypřítomná součást hokeje a dochází tedy k její „rutinizaci“ – nebezpečné situace se stávají běžné a každodenní praxí a hráčky postupem času svůj strach ze zranění minimalizují. Lední hokej se stává sférou, v níž dochází k „znormalizování“ zranění. Dle Sekota jsou agrese a násilí chápány jako neoddělitelná součást kontaktních sportů, čímž se sport stává akceptovanou praktikovanou formou násilí. V mužském hokeji jsou někteří hráči dokonce přímo určeni k tomu, aby chránili své spoluhráče a zastrášovali či vyřazovali ze hry určené protihráče (Sekot, 2008, s. 124 a s. 144). Hughes a Coakley charakterizovali akceptování bolesti ve sportu jako „pozitivní devianci“, která je dle nich způsobena bezvýhradným přijetím hodnotového systému, který byl zformován etikou tohoto sportu. Ta zahrnuje kritéria, jimiž sportovci definují „skutečného sportovce“. Hrát navzdory bolesti je známkou hráčské dovednosti a potvrzení odevzdání se svému týmu a sportu. Na tyto principy kontaktního sportu přistupují také hokejistky, pro něž zranění nebo bolest nejsou omluvou pro výkon, který by byl menší než maximální. Zapojení do hry navzdory

obavám ze zranění je vnímáno jako jedna z dovedností hráček (Theberge, 2000, s. 130 - 131). Hráčky v případové studii Nancy Theberge prokazovaly nízkou úroveň kritického uvědomování si fyzických nebezpečí hokeje – většina popírala, že by byl riskantní a podporovaly tento názor odůvodněním o přítomnosti nebezpečí v každodenním životě. Ironií zlepšení materiálních podmínek je to, že ženy mají nyní větší možnosti včlenit se do systému, který normalizuje zranění a bolest (Theberge, 2000, s. 134). Hráčky se podřizují modelu ledního hokeje jakožto kontaktního sportu a nekriticky přijímají zranění jako součást „svého“ sportu, jako rutinu: „*Ani nepřemejšlim, jestli něco bolí nebo nebolí. Bud' to zleduješ a jdeš hrát dál, to tě přestane v tu chvíli bolet.*“ (Zuzana). Tyto situace nastiňují rozrušení tradičního vnímání femininity jakožto křehké, bezbranné bytosti – jak upozorňuje Young: Čím více dívka považuje svůj status za femininní, tím více se považuje za křehkou a nepohyblivou a tím více aktivně ustanovuje zábrany svého vlastního těla. (Young, 2005, s. 44). Dle Messnera zapojování se do nebezpečných her a akceptování strategie „hrát s bolestí“ souvisí s tradiční maskulinitou – je zobrazováno jako hrdinství (120) a naopak u těch, kdo ze hry odstoupí kvůli zranění, je zpochybňováno jeho „mužství“ (Messner, 2002, s. 120 – 121).

7.3. Formování hokejového těla

Navzdory úsilí hráček uzpůsobit své tělo pro výkon při hře prostřednictvím posilování, silně vyvinutou muskulaturu nepreferují a své tělo takto neformují. Ačkoli je tedy objemné, muskulturní tělo chápáno jako předpoklad výkonného těla, působí zde určité omezení. Jak ukázala také Theberge, hráčky projevují snahu nabýt sílu a svaly, ale pouze „přiměřenou“ měrou. Nechtějí získat mohutnou postavu (Theberge, 2000, s. 145 a 151). Proč hráčky odmítají formovat svou postavu jako muskulturní? Co je tedy důvodem omezení či odmítání formování mohutné postavy? Existuje zde konflikt performance sportu s konstrukcí tradiční femininity?

Kromě rezignace na zvyšování výkonu kvůli neprofesionální úrovni ženského hokeje („*Určitě jako neřeším nějakou zdravou výživu prostě nebo něco, že bych se hlídala, aby byla ve formě. Tady na té úrovni to jako nemá smysl*“ (Pavčina)), hráčky zmiňovaly jako další z důvodů nezájmu či odmítání formovat své tělo posilováním hráčky argumenty, v nichž je možné nalézt prvky reprodukce normativního femininního vzhledu. Hokejistky také uvedly, že objem svalů není prioritním kritériem výkonu: „*Vopravdu mi nepřijde, že v tom hokeji musí bejt ženská opravdu svalnatá.*“ (Barbora). Tento názor se projevuje také

v odpovědích mých komunikačních partnerek na otázku jaká by měla být „ideální hokejistka“, v nichž svaly a síla nebyly nijak vyzdvihovány, explicitně je zmínila pouze Markéta, a to při výčtu dalších faktorů jako je bruslení a rychlost: „*Aby měla trošku naposilováno asi, protože opravdu je to tam potřeba, vono stačí třeba jenom držet tu hokejku pevně je docela problém.*“ (Markéta) Veronika dala do kontrastu ideál hráče a hráčky. Zatímco pro hokejistu je důležité, aby jejich tělo svaly disponovalo („*Ty svaly tam jsou potřeba u těch kluků.*“), u hokejistek tento aspekt nevyzdvihla („*Prostě by to měla být určitě normální, obyčejná holka, krev a mlíko.*“). Konstruování takové kontrapozice mezi mužským a tělem kompetentním pro lední hokej svědčí o reprodukci převládajících koncepcí normativní maskulinity a femininity. Mužské tělo je spojováno se silou (např. Halberstam, 1998, s. 272, Roubal, 2005, s. 11, McDonald a Pappano, 2008, s. 2 – 3, Seymour, 1998, s. 33), zatímco „použití síly, agrese či dominance žen ve sportu nekoresponduje s vžitými představami o ženskosti.“ (Sekot, 2006, s. 317). „Norma“ ženského sportovního těla, jak ho pojímá Veronika, je naopak konstruována jako absence síly, a prostřednictvím metafory, odkazující tradičních femininní zjev. Odmítání mohutného či svalnatého těla se odehrává v rámci působení dominantních kódů vzešení ženského těla. Dle Kittredge je determinování žen tradičními definicemi ženské krásy rozrušeno hokejem, protože mohutnost – která nezapadá do tradičních estetických měřítek ženského těla – je v ledním hokeji spíše vítána (Kittredge, 2002). Jak jsem však ukázala výše, mé komunikační partnerky mohutnost neupřednostňují, a pokud ano, tak v „přiměřené míře“. Jedná se opět o působení binárních schémat v rámci genderovanosti sportu: ačkoli je mohutné tělo v mužském hokeji chápáno jako výhoda a přednost, v ženském hokeji jako explicitní či vyhledávaná výhoda není vnímáno. Markantní dopad má tento postoj na transsexuální hráčku Zuzanu, která reflektuje, že její tělo je porovnáváno s měřítky vzhledu femininního těla: „*Oni taky nevěděly, jak se maj ke mně chovat, no třeba já když jsem se postavila nebo tohento, a voni do mě nabouraly, no tak jsem si šla sednout na trestnou já, že jo. (...) Oni [[protihráčky]] viděj, jak já vypadám.*“ (Zuzana). Z tohoto důvodu tedy můžeme také hovořit o tlaku na genderovou konformitu hráček. Halberstam upozornila na to, že ženy, které se zapojují do nejvíce maskulinních aktivit se snaží odvrátit pohledy od své vlastní potenciální maskulinity a snaží se okolí mnohdy ujistit o tom, že jejich fyzická tvrdost není doprovázena „zmenšením“ femininity (Halberstam, 1998, s. 270). Jak popisují Barber a Krane, stále funguje rovnice, která

spojuje svalnatou ženu s lesbickým stigmatem. Z toho důvodu některé dívky omezují posilování svého těla (Barber, Krane, 2007).

Co se týče působení tradičních definicí ženské krásy, jak se ukázalo také v přístupu k životosprávě, hráčky obecně zmiňují, že „své tělo neřeší“. V souvislosti s tlakem na kulturní měřítko tzv. ideálu krásy Barbora poznamenala: *„Já svoje tělo nějak extrémně neřeším, nápady jako stoupnout si před zrcadlo a říct si: ‚Já mám velkou prdel‘, tak ty jsem zavrhla už hodně dávno.“* V rozhovorech tělo vystupovalo zejména jako prostředek k vykonávání oblíbené činnosti, nikoli jako objekt pozornosti hráček samo o sobě, například v souvislosti s bodybuildingem. Hráčky své tělo bez explicitního dotazu netematizovaly a tedy nekonstruují jeho význam jako samostatné kategorie, kterou by vnímaly v kontextu zdatnosti a schopnosti.

7.4. Tlak na genderovou konformitu vzhledu

V této kapitole navážu na předchozí tematizaci pojetí těla vzhledem k mohutnosti. Poukážu na to, jakým způsobem v rámci ledního hokeje působí společenský tlak na genderovou konformitu vzhledu a jakým způsobem na něj hráčky reagují. Dle Judith Butler je gender opakovanou performancí se strategickým cílem udržení genderu v jeho binárním rámci a představ o „skutečné“ a závazné maskulinitě a femininitě, které se konstituují jako součást hegemonické genderové strategie. Jelikož gender působí v rámci povinných systémů, je performancí s kárnými důsledky. Společnost trestá ty, kteří/které nevykonávají svůj gender správně (Butler, 2003, s. 191 – 193). Výskyt nejednoznačně genderovaných osob a jejich těl není společensky přijatelný a je na něj vytvářen tlak na zařazení do jedné ze dvou kategorií – maskulinity a femininity. Ženská maskulinita je vymezena jako odlišná od obecné kategorie maskulinity, která je stále artikulována podle vyjádření mužskosti (Halberstam, 1998, s. 49). Halberstam v této souvislosti zdůrazňuje, že navzdory mnoha zobrazením silných, svalnatých sportovkyň jako jsou kulturistka Bev Francis, tenistka Martina Navrátilová nebo Jackie Joyner-Kersey, stále neexistuje všeobecné přijímání nebo dokonce uznání maskulinních žen a dívek (Halberstam, 1998, s. 15). Tento tlak na eliminování ženské maskulinity a výrazné pozitivní hodnocení příklonu k tradiční femininitě se prakticky projevil, když se právě výše jmenovaná Martina Navrátilová v březnu 2012 účastnila taneční soutěže Dancing with the Stars. Navrátilová, která se tradičním genderovým schématům vymykala jak bojovností a muskulaturním vzhledem svého těla, tak i překročením heteronormativity, se v této televizní soutěži ukázala

se změněnou vizáží, v níž byly zdůrazněny tradiční femininní prvky, jako je výrazný make-up, účes, společenské šaty, podpatky i přijetí tradiční submisivní role při tanci. Tyto prvky vyvolaly mohutné společenské a mediální pozitivní ohodnocení. Příkladem společenské problematizace genderové nevyhraněnosti ze sportovní praxe je také případ jihoafrické atletky Caster Semenya, která při mistrovství světa v Berlíně v roce 2009 zvítězila v běhu na 800 metrů. Na základě jejího vynikajícího výkonu, suverénního vítězství nad ostatními atletkami a vzezření jejího těla bylo zpochybněno, že je žena a na základě požadavku Mezinárodní atletické federace (IAAF) bylo její „pohlaví“ odborně přezkoumáno. Její kariéra byla přerušena, nakonec bylo rozhodnuto, že medaile jí bude ponechána. Přesné výsledky však nebyly nikdy zveřejněny.¹⁶

Ráda bych v této části ukázala, jak se tyto tendence vnějškově označit a identifikovat tělo jako femininní nebo maskulinní, projevují v hokeji. Tyto tendence se týkají konstrukce nejen samotného těla a jeho fyzičnosti, ale také konstrukce na jeho vzdálenějším povrchu – oblečení a také hokejové výstroje, kterou hráčky při hře nosí. Hokejová výstroj pro ženský hokej je závazně kodifikována v jeho pravidlech a v mnoha aspektech je obdobná výstroji, kterou nosí muži (helma, hokejové kalhoty, chrániče ramen a loktů, rukavice, brusle, štlupny). Pravidla ženského hokeje určují některá specifika, která hráčkám určují jak výstroj přizpůsobit. Bod č. 1 „vlasý hráčky nesmí zakrývat číslo, resp. jméno hráčky na dresu“ a bod č. 3 „hráčky nastupují bez nebezpečných ozdob v uších, na krku a rukou“ – tyto dvě instrukce pracují s určitými „typickými“ znaky vzezření žen. Tím, že tato pravidla předpokládají nutnost ženy na tato omezení upozornit, pracují s představou vzhledu žen s dlouhými vlasy a zkrášených množstvím šperků. Bod č. 2, který vyzývá k tomu, že „Hráčky nastupují v kompletní hokejové výstroji s hráčskou přilbou a bez ohledu na věk s ochranným celoobličejovým krytem a s krytem krku“, je možné interpretovat několika různými způsoby. Hlavním předpokladem tohoto pravidla je zvýšený zájem o ochranu zdraví hráček, konkrétně jejich obličeje (pro muže je povinný celoobličejový kryt jen do 18 let). Důvodů tohoto zájmu může být několik – předpokládaný větší důraz na vzhled u žen a především jejich obličeje, vnímání žen jako „slabšího pohlaví“, které musí být ve zvýšené míře chráněno před zraněním, či předpoklad menší technické vyspělosti – tzn. šikovnosti

¹⁶ Ilustrační materiály a zdrojové články jsou obsaženy v příloze č. 8 - Martina Navrátilová a Caster Semenya.

při hře, nižší schopnosti „sebeobranu“ před zákrokem nebo vyšší úrovně citlivosti na zranění. Hráčky ovšem obvykle k tomu zakotvení přistupují jako v spíše k pozitivnímu opatření: „*Opravdu ten obličej mít chráněnej pro tu ženskou asi důležitý je. Aby přišla ženská s vysklenejma zubama, přeraženým nosem a podobně, tak to je.*“ (Barbora) Toto tvrzení vypovídá o předpokládání zvýšené ochrany hráček čistě z toho důvodu, že účastnicemi hry jsou ženy, na jejichž vzhled je kladen větší důraz než na vzhled mužů. Tato pravidla můžeme vnímat ve dvou perspektivách: zaprvé, že se zde opět vynořuje mužské jako norma (jak jsem ukázala v kapitole Mužské jako norma), a zadruhé, že ovšem v praxi tato pravidla stírají genderové rozdíly ve vzhledu hráčů a hráček a jejich gender se tak stává hůře identifikovatelným.

Ačkoli vybavení vykazuje některé genderované prvky (zejména celoobličejový kryt, nákrčník či brusle), hokejová výstroj má také určitý potenciál připisování genderu eliminovat: „*Popřeš ve výstroji prostě že jsi ženská....*“ (Ivana) Na rozrušení determinování žen tradičními definicemi ženské krásy v rámci hokeje poukazuje Kittredge – hokejové vybavení nemá estetické parametry k tomu, aby zachovávalo „ženské rysy“, protože takto pojímaný fyzický vzhled není v rámci hokeje preferovaný. To je osvobozující od tradičního femininního tělesného typu (Kittredge, 2002). Hokejistky poukazují na to, že v hokejovém vybavení nejde rozpoznat hokejistku od hokejisty: „*Když bys viděla třeba 15 lidí namíchaných, nepoznáš v tom, kdo je kluk a kdo je holka.*“ (Ivana) Hokejové vybavení zahrnuje množství silných chráničů, které zakrývají většinu těla a zvětšují jeho objem. Chrániče ramen tak například zvětšují šíři ramen, rukavice vytvářejí dojem mohutných rukou a vybavení celkově zastírá tělesné proporce hráčů a hráček.¹⁷ Tyto aspekty „zakrytí genderu“ díky hokejové výstroji jsou podpořeny také potenciálem vyrovnání způsobu pohybu při hokeji. Hráčky poukazují na to, že pokud hráčka správně ovládá techniku, nejsou její pohyby a bruslení rozeznatelné od mužských (opět se zde ovšem setkáváme se vztahováním se mužské hře jako ke vzoru, kterému je „žádoucí“ se přiblížit a vyrovnat): „*Třeba Kanadanky, Američanky, ty by vod chlapů nepoznali. Jo, kdyby jim nekoukaly ty dlouhý vlasy zpod helmy, tak prostě nevěděj, jestli je to holka nebo kluk. Jo, to je ten rozdíl, že my jsme prostě začaly až jako dospělí a oni můžou jako děti, no* (Barbora).

¹⁷ Vyobrazení hokejové výstroje ledních hokejistek viz příloha č. 9 – Hokejová výstroj

Výše jsem nastínila, jakými způsoby na hráčky a jejich genderové identifikace působí genderový řád skrze pravidla týkajících se hokejové výstroje. Jak upozorňuje Connell, ženství a mužství ovšem nejsou pouze vnucené zvnějšku, sociálními normami či tlakem autorit, ale sami jedinci sebe konstruují jako maskulinní či femininní. Každodenně se lokalizují v rámci genderového řádu, anebo reagují na lokalizaci, která jim byla určena (Connell, 2002, s. 4). Výstroj je do velké míry zformována těmito vnějšími vlivy, ale je také dokonstruována samotnými hráčkami. Některé hokejistky používají určité atributy pro zdůraznění femininity, což můžeme chápat jako kompenzaci maskulinizace této domény. Tyto aktivní projevy genderování vzhledu hráčky praktikují prostřednictvím tradičních schémat oblékání a zdobení. Jedním z takových projevů jsou růžové tkaničky na bruslích: *„Měla růžový tkaničky, protože málokterej kluk má růžový tkaničky.“ (Pavčina)* Pavčina naznačila, že prostřednictvím zdůraznění těchto atributů, tradičně přisuzovaných ženám, hráčky vyjednávají legitimitu svého působení v maskulinním sportu, v němž je jako právoplatná či skutečná verze chápána pouze ta mužská: *„Myslím si, že chtěou ukázat, jak jsou dobrý no. Že prostě já jsem holka a jsem stejně dobrá jako ty, protože prostě hraju ve stejným týmu nebo hraju stejnou soutěž jako ty.“ (Pavčina)* Růžová barva bývá spojována s tradiční femininitou, a jí přisuzovanými vlastnostmi jako je něžnost či jemnost. To jsou charakteristiky, které stojí v opozici vůči tradiční maskulinitě, která je naopak prezentována a reprodukována v maskulinních sportech (Bryson in Theberge, 1995, s. 37).

Růžové tkaničky se jako „femininní“ prvek hokejového vybavení vyskytují na povrchu „maskulinního“ prvku vybavení – hokejových bruslí „kanad“, které – jak bylo popsáno výše – jsou v podstatě synonymem pro mužské brusle. Některé hráčky se tedy tímto způsobem snaží upozornit na to, že jako ženy jsou schopné participovat v tomto mužském sportu a navzdory občasnému zlehčování či znevažování vlastních výkonů, ke kterým v některých případech hráčky inklinují, tak projevují hrdost na své výkony. *„Já jsem se snažila na tom ledě bejt holka. To znamená, že když si sundáš rukavici, aby ses napila, takže tady ty prstýnky, když si sundáš druhou rukavici, aby ses ještě vysmrkala, tady ty prstýnky, ještě ty nagelovaný nehty. Byly holky, který chodily na trénink namalovaný, jo.“ (Veronika)* Veronika nabízí další praktiky, jak je performována normativní femininita v ledním hokeji. Jak zmiňuje Connell, genderová polarita je mnohdy produkována jedinci zcela dobrovolně. Nošením kožené bundy a těžkých bot tělo prohlašuje, že chce být maskulinní a rozvíjet tvrdost, a naopak nošením krajků a sukni s volánky prohlašuje, že chce být femininní a rozvíjet jemnost. Genderové dvojznačnosti,

maskulinní ženy a femininní muži, odporují preferované genderové polaritě a jsou zdrojem zhnusení nebo posměchu (Connell, 2002, s. 5). Dle Halberstam je gender, který není určitý a nedá se zařadit na jednu ze stran této polaritě, nevyhnutelně přetvořen do deviance, ale svou existencí minoritní maskulinity a femininity tento systém destabilizují (Halberstam, 1998, s. 20 a 29). Halberstam dále poukazuje na to, že ženy, které se zapojují do maskulinních aktivit, se snaží odvrátit pohledy od své vlastní potenciální maskulinity a snaží se své okolí ujistit, že jejich fyzická tvrdost není doprovázena „snížením“ femininity (Halberstam, 1998, s. 270).

8. Závěr

Jak jsem poukázala ve své studii, sport je sociokulturním fenoménem, který je propojen s myšlenkovými konstrukty společnosti, v níž se formuje a existuje. Není pouze pasivním odrazem společenských schémat, ale podílí se na jejich ustanovování, a je tak aktivním činitelem v produkování a reprodukování vzorců maskulinity a femininity. Sport stále zůstává převážně mužskou doménou, v níž jsou oceňovány především atributy přisuzované tradiční maskulinitě jako je síla, schopnosti či sebeprosazení. V ledním hokeji jako maskulinním sportu je orientace na tyto „maskulinní“ charakteristiky ještě zesílena, a je tedy silným prostředkem reprodukce vzorce tradiční maskulinity. Ženský lední hokej je vzhledem k maskulinizaci tohoto sportu chápán jako odvozená, podřadná forma tohoto sportu.

Tento status ženského hokeje je zakotven v jeho formálním ustanovení a samy hráčky ho reprodukují tím, že se k mužskému hokeji v mnoha aspektech vztahují jako k normě. Tím je ovšem posilována představa, že mužský hokej je jedinou legitimní formou, což upevňuje dominanci mužů (a jim přisuzovaných atributů) ve sportu. Jak jsem zmínila, dominance maskulinity se projevuje také ve formálním ustanovení ledního hokeje: vysoká místa v hierarchických strukturách ženského ledního hokeje (trenérské a manažerské pozice), jsou obsazeny převážně muži, a jeho pravidla zamezují jeden ze zásadních a oceňovaných v mužském hokeji – tělesný kontakt. Tím, že jsou ženském hokeji souboje a tělesný kontakt zakázány, ustanovuje ho to jako omezenou verze „skutečného“ hokeje. Tato skutečnost také reprodukuje dichotomizované spojování maskulinity s aktivitou a bojem a naopak femininity s pasivitou a nutností ochrany žen. V této souvislosti hokejistky rozrušují tyto tradiční konstrukty femininity, jelikož i přes zápas v praxi tělesný kontakt využívají a aktivně se do soubojů zapojují.

Genderovanost ledního hokeje je také reprodukována médii. Důraz na výkon, sílu a útočnost jsou mediálně oceňovanými aspekty sportu a zároveň jsou chápány jako mužské charakteristiky a „ideály maskulinity“. U žen je více než jejich výkony mediálně oceňováno spíše jejich vzezření korespondující s tradičními vzorci femininního vzhledu. Sportovkyně, které tento femininní vzhled nerozvíjejí nebo svým zjevem, tělesnou konstitucí či jednáním asociují maskulinitu, nejsou pro média zajímavé. Souhra těchto faktorů dle mých komunikačních partnerek ústí v nízký mediální zájem o ženský lední hokej obecně i konkrétně o jejich tým. Dle hráček také prohlubuje také finanční zátěž pro lední hokejistky, jelikož současně znamená nedostatek sponzorů. Kromě finanční

náročnosti hráčky čelí další bariérám, které jim brání věnovat se lednímu hokeji. Tyto bariéry se do velké míry odvíjejí od pojetí tradiční femininity a statusu či „role“, které jsou ženě společností přisouzeny. Tyto vzorce ji lokalizují do domácí sféry a připisují primární odpovědnost za péči o děti a domácnost. Hráčky se vůči těmto vzorcům vymezují a vytvářejí strategie, jak minimalizovat bariéry jako jsou negativní reakce reprodukcí normativy maskulinity a femininity, sladování hokejové kariéry s profesí i s nároky rodiny/domácnosti/partnera. Objevuje motiv ženy emancipující se od schémat, které ji směřují do pasivní „role“ a tradičně přisouzené domácí sféry, a naopak vyjednávací a prosazující genderové sebe-konstrukce odlišující se od tradičních vzorců.

Vůči tradiční femininitě hokejistky také aktivně vyjednávají genderové performance svého těla. Konstrukce těla se odehrává v tenzi mezi zdatností pro lední hokej a působením normativní femininity. „Femininní prvky“ svého těla hokejistky vnímají jako omezení jeho zdatnosti a možnosti podávat maximální sportovní výkon. Hráčky vnímají potenciál ženského těla být kompetentním pro lední hokej, avšak jeho vývoj k femininnímu tělu – vpisování femininity do těla (které vnímají částečně jako „přirozené – dané biologií, ale i odlišnými tělesnými aktivitami mužů a žen) – vnímají jako omezování jeho zdatnosti. Takto rozvinuté tělo jako femininní chápou pro hokej jako méně „vybavené“ oproti mužskému. Ačkoli hráčky ve svých výpovědích částečně reprodukcí naturalizované představy o „přirozeném“ rozdílu v množství svalů a fyziologické struktuře, který se dle nich projevuje v tomto vývoji těl, v mnoha ohledech zároveň přístup k tělu jako neměnnému dekonstruuji. Dle hokejistek mohou mladé hráčky při zapojení do hraní hokeje v dětském věku získat schopnosti, techniku ale i fyzické parametry vyžadované pro vrcholovou úroveň tohoto sportu. Nutno dodat, že tuto vrcholovou úroveň do velké míry představuje hokej praktikovaný muži, k němuž se hráčky vztahují jako k normě a vůči němuž své výkony porovnávají. Navzdory tomuto působení mužského jako normy je zde evidentní potenciál pro rozrušení naturalizovaných schopností mužů a žen jakožto „zakódovaných“ v tělesné konstituci a odlišné struktuře svalů. Otevírá se tak prostor pro alternativní pojetí těla jako tvárného, utvářeného a tvořícího a tedy opakovaně performovaného.

V rámci týmové dynamiky hráčky své genderové pozice utvářejí na základě dvou strategií sebe-konstrukce. První se odehrává jako genderová performance s aspekty normativní femininity a atributů tradičně přisuzovaných ženám. Je rozvíjena zejména v kontextu „mimo led“ – tedy kabině a mimohokejových aktivitách, které hráčky spolu

absolvují. Konstrukce vztahů „mimo led“ je strukturována jako „rodina“. Tato metafora implikuje dynamiku rozvíjení vztahů na osobní rovině, zahrnující další metafory jako je sesterství či „mateřství“ (vůči mladším hráčkám) a také konstrukci prostoru šatny jako „chráněného“ prostoru, do něhož muži – kteří nejsou součástí „rodiny“ – mají omezený přístup. Druhá strategie, jež je s první mnohdy v konfliktu, je konstruována vzhledem k zaměření na výkon, jemuž podřizuje ostatní aspekty performance hráčky. Je profesionalizovaným vztahem, který se odehrává zejména v performancích při hře a celkově „na ledě“. Tyto dvě strategie se odrážejí také ve vztahu trenérů a hráček – genderovaném (žena – muž) a profesionalizovaném (hráčka – trenér). Přijetí profesionalizovaného přístupu je hráčkami výše hodnocené, pro ně znamená přijetí týmové identity hokejistky, která se zaměřuje na výkon týmu a opouští genderové hledisko, že „na ženu se nesmí křičet“. Mé komunikační partnerky oceňují zaměření ve prospěch týmu – kolektivní identitu – nikoli individuální femininní identitu, která je překročena zaměřením na týmovou identitu. Rizikové je ovšem při tomto přijímání profesionálního statusu bezvýhradná akceptace modelů mužského ledního hokeje a také neuvědomované akceptování mužské hegemonie v hierarchických strukturách ledního hokeje.

Závěrem bych shrnula, že konstrukce genderových pozic mých komunikačních partnerek osciluje mezi reprodukováním vzorců normativní femininity a genderovou identifikací, která tyto vzorce dekonstruuje, a která je spojená s performancí těla zdatného pro hokej. Na genderové identifikace hokejistek působí vzorce femininity, zahrnuté ve formálním zakotvení ženského ledního hokeje (například v genderovanosti pravidel, které zamezují tělesný kontakt a souboje, čímž reprodukují pasivitu žen a představu o ochraně žen), tak i v mediálním obraze sportovkyň, který preferuje „femininní“ vzhled, a společenských strukturách, které směřují genderovou identifikaci hokejistek do normativů femininity (například výběr sportu, bariéry a myšlenkové konstrukty působící vůči participaci žen v ledním hokeji). Hráčky femininitu ve svých genderových performancích rozvíjejí například nošením růžových tkaniček na hokejových bruslích, strategiemi sebekonstrukce v týmové dynamice jako „matek“, preferování bezkontaktnosti hokeje a akceptace ženského těla jako „přirozeně“ méně zdatného pro hokej. Do velké míry ovšem své genderové identifikace konstruují také směrem k ženské maskulinitě. Hokejistky rozrušují tradiční konstrukce femininity již samotným svým působením v ledním hokeji jako maskulinním sportu a orientací na úspěch, výkon a schopnosti těla, což jsou atributy přisuzované tradičně maskulinitě. Jejich genderová performance zaměřená na schopnosti,

výkon, rozvoj a zdatnost těla, je směřuje k prosazování genderové identifikace, která normativní femininitu dekonstruuje.

9. Literatura

Asociace rozhodčích ledního hokeje. S.d. *Pravidla ledního hokeje*. [online]. [cit-2012-06-02]. Dostupné z: <<http://www.arlh.cz/pravidla/Pravidla2006-2010cast5.pdf>>

Barber, Heather, Vikki Krane. 2007. „Creating Inclusive and Positive Climates in Girls' and Women's Sport: Position Statement on Homophobia, Homonegativism, and Heterosexism.“ In *Women in Sport & Physical Activity Journal*. Las Vegas: Spring 2007. [online]. [cit. 2009-03-16] Dostupné z: <<http://proquest.umi.com/pqdlink?index=0&did=1257183841&SrchMode=1&sid=1&Fmt=3&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1237219284&clientId=4514>>.

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Butler, Judith. 2003. *Trampoty s rodou: feminismus a podryv identity*. Bratislava: Aspekt.

Coffey, A., Atkinson, P. 1996. „Concepts and Coding“. In *Making sense of qualitative data*. London. SAGE Publications. S. 26-51.

College Sports Scholarships. S. d. *All about Ice Hockey: Rules and History of Ice Hockey*. [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <<http://www.collegesportsscholarships.com/history-ice-hockey.htm>>

Connell, R.W. 2002. *Gender*. Cambridge: Polity Press.

Crossley, Nick. 2001. *The Social Body. Habit, Identity and Desire*. London: Sage Publications.

Český svaz ledního hokeje. S. d. *Organizace soutěže – Technické normy*. [online]. [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: <<http://www.cslh.cz/souteze/2012/10-liga-zen.html?tab=technicke-normy#tab>>

Denzin, N. K., Y. S. Lincoln. S.d. *Handbook of qualitative research*. London: SAGE Publications.

Fitzpatrick, Jamie. s.d. *Ice Hockey Rules at a Glance: A look at ice hockey rules and how the game works.* [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <<http://procehockey.about.com/od/learnthegame/a/ice-hockey-rule.htm>>

Flick, Uwe. 1999. *An Introduction to Qualitative Research.* Thousand Oaks: Sage.

Guillemin, Marilys, Lynn Gillam. 2004. *Etika, reflexivita a „eticky důležité okamžiky“ ve výzkumu.* Biograf 35: s. 11-31.

Halberstam, Judith. 1998. *Female masculinity.* Durham and London: Duke University Press.

Herní systém hokejové ligy žen. S.d. [online]. [cit. 2011-10-02]. Dostupné z: <<http://www.hokejovaliga.cz/obsah/herni-system-hokejove-ligy-zen>>

Heywood, Leslie, Shari L. Dworkin. 2003. *Built to win: the female athlete as cultural icon.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Jáchim, Václav. 2007. *Pořádný bodyček už se dneska nevidí, lituje mistr tvrdé hry Oldřich Machač.* [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <<http://www.hokej.cz/index.php?view=clanek&id=37349>>

Kittredge, Katharine. 2002. „Twenty-one Guys, Forty-four Skates, and Me: Female Adventures in Masculine Sport“. In *Women in Sport & Physical Activity Journal.* Las Vegas: Spring 2002. [cit. 2009-03-16] Dostupné z: <<http://proquest.umi.com/pqdlink?index=11&did=592586551&SrchMode=3&sid=13&Fmt=3&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1237220442&clientId=45145&aid=7>>.

Matějů, Jitka (ed.). 1978. *Encyklopedie mladé ženy.* Praha: Avicenum. 2. vydání.

McCullough, Kim. 2008. *Will Body Checking Make Women's Hockey Better?* [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <<http://www.totalfemalehockey.com/articles/body-checking.shtml>>

McDonald, Eileen a Laura Pappano. 2008. *Playing with the Boys. Why Separate Is Not Equal in Sports.* New York: Oxford University Press.

- Messner, Michael A. 2002. *Taking the field: women, men, and sports*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nagl-Docekal, Hertha. 2007. *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy. K antropologii pohlaví*. Praha: Slon.
- Newbery, Liz. 2004. „Hegemonic Gender Identity and Outward Bound: Resistance and Reinscription?“. In *Women in Sports and Physical Activity Journal* 13:1. Spring 2004. S. 36 – 48.
- Oates-Indruchová, Libora. 2003. „The Ideology of the Genderless Sporting Body: Reflections on the Czech State-Socialist Concept of Physical Culture.“ In *Indeterminate Bodies*, ed. by Naomi Segal, Roger Cook and Lib Taylor. Palgrave Macmillan. s. 48 – 66.
- Pellarová, Marie. 2009a. *Jak to všechno začalo*. [online] [cit. 2011-03-03]. Dostupné z: <<http://www.zenskyhokej.cz/cz/spodni-menu/historie/historie-zh/jak-to-vsechno-zacalo.aspx>>
- Pellarová, Marie. 2009b. *Počátky ženského hokeje v naší zemi*. [online]. [cit. 2011-03-03]. Dostupné z: <<http://www.zenskyhokej.cz/cz/spodni-menu/historie/historie-zh/pocatky-zenskeho-hokeje-v-nasi-zemi.aspx>>
- Rašticová, Martina. 2004. „Výzkum profese ženy a rodinné soužití: mateřská/otcovská výchova dcery a syna z pohledu dvou generací“. In *Gender, rovné příležitost, výzkum*. 01/2004. S. 13-16).
- Reinharz, S. 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Roubal, Petr. 2005. „Krása a síla – genderový aspekt československých spartakiád“. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 6, číslo 2/2005. S. 10-14.
- Rychetský, Jan. Bukač, Luděk. S. d. *I hokejistky mají mužské trenéry / Luděk Bukač ; Zaps. Jan Rychetský (rozhovor), Blesk magazín*. Roč. 4, č. 14 (19950407), s. 46.
- Sekot, Aleš. 2006. *Sociologie sportu*. Brno: Masarykova Univerzita.

- Sekot, Aleš. 2008. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada.
- Seymour, Wendy. 1998. *Remaking the Body: Rehabilitation and Change*. London: Routledge.
- Šichová, Romana. 2009a. *Hry a úkoly pro správné holky*. Praha: Fragment.
- Šichová, Romana. 2009b. *Hry a úkoly pro správné kluky*. Praha: Fragment.
- Šmausová, Gerlinda. 2002. „Proti tvrdošíjně předstávě o ontické povaze gender a pohlaví“. In *Sociální studia 7: Politika rodu a sexuální identity*. Brno: FSS MU. S: 15-28.
- Theberge, Nancy. 1995. „Playing with the Boys: Manon Rheaume, Women's Hockey and the Struggle for Legitimacy“. In *Canadian Woman Studies*, (1995) 15(1):37-41.
- Theberge, Nancy. 1999. „Being physical. Sources of pleasure and satisfaction in women's ice hockey“. In *Inside Sports*. Coakley, Jay, Peter Donnelly (eds.) London: Routledge.
- Theberge, Nancy. 2000. *Higher goals: women's ice hockey and the politics of gender*. Albany: State University of New York Press.
- Theberge, Nancy. 2002. „Challenging the gendered space of sport: Women's ice hockey and the struggle for legitimacy“. In *Gender and Sport: A Reader*. Scraton, Sheila, Flintoff Anne (eds.). London: Routledge.
- Uhde, Zuzana. 2004. „Feministické teorie: spor o pojetí genderu.“ In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. [online]. Číslo 4, s. 1-4. [cit. 2012-06-12]. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/uploads/70bbc34719e5b8667dd7ae0557a7f187156bc6f4_rocknik05-4-2004.pdf>
- Young, Iris Marion. 2005. „Throwing Like a Girl: A Phenomenology of Feminine Body Comportment, Motility, and Spatiality.“ In *On Female Body Experience: "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. S. 27 – 45.

10. Přílohy

Seznam příloh:

1. Obrázek: zobrazení hokejistky předložené respondentům a respondentkám skupinové diskuse Heywood a Dworkin (Obr. 1)
2. Scénář rozhovoru
3. Seznam použitých transkripčních symbolů
4. Historie a vývoj ženského ledního hokeje ve světě a v České republice
5. Přehled organizační struktury týmů v ženské lize ledního hokeje v sezóně 2010/2011
6. Zobrazení hráček Lingerie Football League (Obr. 2), hráček ligy českého ženského hokeje (Obr. 3) a hráček Bikini Hockey League (Obr. 4)
7. Hokejové brusle: „Dámské brusle“ (Obr. 5), „Pánské hokejové brusle“ – kanady (Obr. 6)
8. Martina Navrátilová (Obr. 7, Obr. 8), Caster Semenya (Obr. 9)
9. Hokejová výstroj: Hokejové chrániče ramen (Obr. 10), Hokejové kalhoty (Obr. 11)

Příloha č. 1 - Obr.1: Obrázek předložený respondentům a respondentkám skupinové diskuse Heywood a Dworkin (s. 144). In: Heywood, Leslie, Shari L. Dworkin. 2003. *Built to win: the female athlete as cultural icon*. Minneapolis: University of Minnesota Press. (s.144)

Obr.1

Příloha č. 2 – Scénář rozhovoru

<p>ÚVOD:</p> <p>Představení projektu</p> <p>Ujištění o anonymizaci</p> <p>Předpokládaná délka rozhovoru</p> <p>Informace o použití výstupů z rozhovoru</p> <p>Informovaný souhlas</p> <p>Možnost přerušení/ukončení rozhovoru</p>	
<p>LEDNÍ HOKEJ</p>	
<p>Kdo je dobrá hokejistka/kdo je dobrý hokejista?</p>	<p>Co pro Vás znamená když se řekne „dobrá hokejistka“? (otevřené – fyzické atributy, povahové rysy, další charakteristiky...)</p> <p>Co znamená „dobrý hokejista“? (otevřené – fyzické atributy, povahové rysy, další charakteristiky...)</p> <p>... je zde rozdíl?</p> <p>Považujete sama sebe za dobrou hráčku? Proč ano/proč ne?</p> <p>Je nějaká konkrétní osoba, kterou za dobrou hráčkou/dobrého hráče považujete? Kdo je to a proč?</p>
<p>Motivace v počátcích – důvody k hraní ledního hokeje, zázemí a jeho dopady (podpora x odrazování)</p>	<p>Co Vás k tomuto sportu přivedlo?</p> <p>Jak jste se k hokeji dostala?</p> <p>Kdy jste začala hrát hokej?</p> <p>Podporoval Vás někdo v hraní hokeje?</p> <p>Odrazoval Vás někdo od hraní hokeje? Proč? Jaké byly argumenty proti</p>

	<p>tomu, abyste začala hrát hokej? Jak jste na ně reagovala?</p> <p>Setkala jste se s nějakými překážkami nebo obtížemi při začátku Vaší hokejové kariéry?</p>
<p>Pozitivní/negativní odezvy. Bariéry a předsudky (materiální a kulturní bariéry, stereotypy).</p>	<p>S jakými reakcemi jste se setkala na to, že hrajete hokej? (od koho, kdy,... jak jste na ně reagovala...?)</p> <p>Pocítila jste nějaké bariéry nebo předsudky vůči tomu, abyste hrála hokej? (Co se stalo? Jaká byla vaše reakce? Jak jste se cítila?)</p> <p>Je dle Vašeho názoru rozdíl ve společenském vnímání hokejisty/hokejistky?</p>
TĚLO	
<p>Zakoušení/prožívání/uvědomování si/“imaginace“ těla (vnímání těla při sportu), schopné tělo.</p>	<p>Na jaké pozici hrajete? (brankářka, obránkyně, útočnice) Co je vaší úlohou ve hře?</p> <p>Jak se při hře cítíte? Jaké pocity vám tělo při hře přináší? (radost z pohybu, fyzické aktivity, síly, bolest, námaha, strach ze zranění...?)</p> <p>Jak jste spokojená se svými sportovními schopnostmi/výkony? (Jaké jsou vaše silné/slabe stránky?)</p> <p>Bojíte se o své tělo? (např. co se týče zranění)</p> <p>Jak vnímáte fyzickou zátěž na tělo</p>

	(rozdíl ženské x mužské? Např. snášení zátěže, nároky od trenéra)
Vztah k tělu, stylizování těla (spokojenost, hodnocení, péče o tělo – posilování/hubnutí/nabírání váhy, stylizování těla do „femininních“ či „maskulinních“ atributů, disciplinace těla)	<p>Jak by mělo vypadat „ideální“ tělo hokejistky? (jaké fyzické atributy, co musí splňovat, limity?)</p> <p>Jste se svým tělem spokojená? (jak vypadá/co všechno zvládá a umí)</p> <p>Změnila byste něco na svém těle?</p> <p>Jak se staráte/pečujete o své tělo?</p> <p>Přizpůsobujete své tělo hraní hokeje? (posilování, hubnutí, strava...)</p>
VZTAH K HOKEJI	
Praxe hokeje - hokej jako fyzická aktivita (zakoušení hry, fyzická aktivita a schopnost, kompetence)	<p>Co je pro vás během hry to nejdůležitější?</p> <p>Myslíte, že hokej dává průchod vlastnostem, které by se u Vás jinak neprojevíly? (jaké, popište konkrétní situaci)</p> <p>Existuje něco, co Vás v hokeji limituje? Co je pro Vás nejtěžší při hraní hokeje?</p>
Význam hokeje, vztah k hokeji	<p>Co pro Vás znamená hraní hokeje? (relaxace, zábava, vybití energie, soupeřivost, setkávání s lidmi, úspěch...?)</p> <p>Co Vás na hokeji baví? (Co Vám dává? Co vám bere?)</p>

	<p>Jaký je váš nejsilnější hokejový zážitek? (mužském týmu/ženském týmu)</p> <p>Limituje Vás hokej v něčem? (Existuje něco, co Vám na hokeji vadí?)</p> <p>Uvažovala jste někdy o konci aktivní hokejové kariéry? (pokud ano, kdy a proč?)</p>
DYNAMIKA TÝMOVÝCH VZTAHŮ	
<p>Hokej jako společenská/společná událost (kolektivní aktivita, struktura a dynamika vztahů – vztahy k týmu jako celku, spoluhráčkám/protihráčkám, trenérům/kám..., kódy chování, konstrukce subkultury, „komunita kabiny“)</p>	<p>Jak byste popsala vztahy ve vašem týmu? (ke spoluhráčkám, protihráčkám, trenérům/trenérkám...) ... (přátelství, soutěživost, soupeření?)</p> <p>Existuje ve vašem týmu hierarchie nebo strukturace? Pokud ano, jaká? Můžete ji popsat? Jak vznikla? Jak se projevuje? Kdo je hlavní autoritou?</p> <p>Pokud se vyskytnou v týmu nějaké konflikty, jak se řeší? Kdo má hlavní slovo? Vybavíte si nějaký konkrétní případ – můžete mi popsat o co šlo?</p> <p>O čem hovoříte v kabině? („hokejová témata“ – strategie hry, vybavení, atd.... osobní záležitosti) ...používáte nějaký svůj zvláštní způsob vyjadřování? (slang, nespisovná slova...)</p> <p>Děláte spolu i jiné aktivity? (jiné sporty, navštěvování klubů/restaurací, volný čas...) – jak vypadají vaše vztahy mimo led? Vstupují týmové vazby i do vašeho života mimo led?</p>

KULTURNÍ ZOBRAZOVÁNÍ/MÉDIA/PRESTIŽ	
<p>Kulturní zobrazování, vliv médií (mediální/kulturní obraz ledních hokejistek a ženského ledního hokeje), vztah k mužskému lednímu hokeji (odlišnosti a spojitosti, legitimita a prestiž ženského ledního hokeje, konstrukce binarity? Pojímání mužského hokeje jako normy?) , hodnotící stanoviska</p>	<p>Sledujete informace o ženském hokeji? (např. přenosy z olympiády)</p> <p>Co si myslíte o prostoru věnovaném ženskému hokeji v médiích?</p> <p>Co si myslíte o prestiži ženského hokeje?</p> <p>Byla byste pro profesionalizaci ženského hokeje? (proč ano/ne?)</p> <p>Co si myslíte o fyzickém kontaktu v ženském hokeji? Oceňujete ho nebo odsuzujete? (body-checking, užití síly...)</p> <p>Hrála jste někdy s muži/chlapci? (Chtěla byste? Proč ano, proč ne?)</p> <p>Vnímáte nějaké rozdíly mezi ženským a mužským hokejem? (pokud ano, v čem vidíte rozdíly, klady, zápory/je to poměřitelné/měl by být hokej rozlišen na mužský a ženský?)</p>
DOPORUČENÍ HRÁČKÁM	
<p>Doporučení hokejistkám</p>	<p>.... Co byste doporučila hokejistkám, co je pro ně nejdůležitější, na co by se měly zaměřit? (co nejvíce otevřená otázka: tělesné atributy, zdokonalování (herní, začínat v mladším věku), profesionalizace...?)</p>

iskuse témat a situací, vyplývajících z pozorování (konkrétní situace)

ZÁVĚR:

Je něco podstatného, co nezaznělo? Co je třeba doplnit?

Demografické údaje

Poděkování

Příloha č. 3 – Seznam použitých transkripčních symbolů:

...	krátká pauza
<u>xxx</u>	zdůraznění
-	přerušení, nedořčení
(...)	vynechání pasáže textu, nevztahující se k tématu
[--]	vynechání pasáže textu z důvodu anonymizace údajů
---	vynechání části slova - vulgarismy
(pousmání)	výrok řečen s pousmáním
[[xxx]]	doplnění kontextualizujících informací

Příloha č. 4 - Historie a vývoj ženského ledního hokeje ve světě a v České republice

Kolébku ženského hokeje, stejně jako mužského, je Kanada. Za první lední hokejistku je považována Kanadanka Isobel Preson (dcera Stanleyho Prestona, jehož jméno nese trofej pro vítěze kanadskoamerické prvoligové soutěže NHL – Stanley Cup), která byla v roce 1890 vyfotografována při hraní hokeje. V roce 1894 byl v Kanadě založen první ženský hokejový klub na Queens University. Postupně byly zakládány další ženské týmy, v roce 1916 se uskutečnil první mezinárodní turnaj (s účastí Kanady a USA). Do historie ženského ledního hokeje se také promítaly širší světové události. Během hospodářské krize ve 30. letech 20. století byla ženská kanadská liga zrušena a ženské soutěže byly obnoveny až po druhé světové válce. Ženský hokej byl v následujících letech nadále v útlumu a další rozvoj začal až po roce 1960. V roce 1967 se v Ontariu uskutečnil první ženský hokejový turnaj, v roce 1980 se konalo první národní mistrovství USA a v roce 1982 první národní mistrovství Kanady. V roce 1990 se uskutečnilo první mistrovství světa, v němž zvítězila Kanada, a v roce 1998 byl ženský hokej poprvé zařazen jako olympijská disciplína na Olympiádě v Naganu (zvítězily USA, druhá skončila Kanada a třetí Finsko). Mezi lety 1990 až 1994 zaznamenal počet ženských týmů v USA rapidní nárůst ze 149 týmů na 417. Od roku 1999 se mistrovství světa v ženském ledním hokeji koná každoročně, vyjma roků, kde se konají zimní olympijské hry (Pellarová, 2009a).

V České republice má ženský lední hokej kratší historii než v USA a Kanadě, nicméně první týmy vznikaly už před rokem 1989. V počátcích se hrálo mistrovství republiky formou turnaje, kam se sjely všechny týmy a vzájemně odehrály zápasy (v letech 1984 – 1985, prvním vítězem byl tým TJ KOVO Praha). Posléze se již začalo hrát formou průběžných zápasů v rámci sezóny, jak je tomu doposud. Název poháru českého národního mistrovství se několikrát změnil, až v sezoně 1989 – 1990 se ustálil na označení 1. liga žen a v tu dobu se ho účastnilo již 10 týmů. Liga se následně rozdělila do 2 úrovní – na 1. a 2. ligu. Od roku 1996 se hraje systémem jedné ligy, rozdělené na českou a moravskou část, kdy po základní skupině hrají nejlepší týmy z obou částí mezi sebou o celkové vítězství (Pellarová, 2009b). Herní systém v české lize ženského ledního hokeje v sezónách 2010/2011 a 2011/2012, kdy můj výzkum probíhal, zahrnoval jednu ligu, rozdělenou na 3 části – dvě české a moravskou část a závěrečná část sezóny se hrála systémem play off, do kterého postupovaly tři nejlepší týmy z Čech a vítěz moravské části soutěže.

Příloha č. 5 – Přehled organizační struktury týmů v ženské lize ledního hokeje
v sezóně 2010/2011

HC Plzeň 1929 – muž hlavní trenér

HC Litvínov – muž hlavní trenér, asistent trenéra i vedoucí týmu

HC Berounské Lvice – muž hlavní trenér i asistent trenéra

HC 2001 Kladno - muž hlavní trenér i asistent trenéra , sekretář i jednatel klubu

HC Slavia Praha - muž hlavní trenér i asistent trenéra, kustod a předseda klubu

HC Energie Karlovy Vary - muž hlavní trenér i asistent trenéra, manažer týmu

HC Esa Praha – trenér muž, žena – vedoucí týmu

HC Kobra Praha – muž trenér, vedoucí oddílu a sekretář

HC Neratovice – 3 muži trenéři, žena – vedoucí týmu

HC Roudnice nad Labem – muži trenér a asistent trenéra, žena – vedoucí týmu

HC Cherokees Brno – muž hlavní trenér, asistent trenéra, žena – technická vedoucí

HLC Bulldogs Brno – muži trenér, asistent trenéra, technický vedoucí

Zdroj: webové stránky týmů [cit. 2010-03-25]:

<http://www.hcplzen.cz/zeny.asp>

<http://www.hokej-litvinov.cz/zeny>

<http://www.berounskelvice.info>

<http://www.hckladnozeny.info>

<http://www.hc-slavia.cz/zeny.asp>

<http://www.hokejky.cz>

<http://esa.wz.cz>

<http://www.hckobra.kvalitne.cz>

<http://hcneratovicezeny.sblog.cz>

<http://jdem.cz/buxu3>

<http://www.hokejistkybrno.cz>

<http://www.zenskyhokejbrno.cz>

Příloha č. 6 – Zobrazení hráček Lingerie Football League (Obr. 2), hráček ligy českého ženského hokeje (Obr. 3) a Bikini Hockey League (Obr. 4).

Lingerie Football League

Obr. 2

<http://www.caughtoffside.com/2009/09/04/genius-lingerie-football-league-kicks-off/>
[cit. 2012-06-08]

Hokejistky české ženské hokejové ligy

Obr. 3

Zdroj: http://hokej.idnes.cz/hokejistky-slavie-ceka-o-vikendu-finale-ligy-mistryn-p0c-/hokej-liga-mistru.asp?c=A100311_111001_hokej-liga-mistru_cig [cit. 2012-03-28]

Bikini Hockey League

Obr. 4

<http://www.superspy.cz/sport/14016-dalsi-sport-v-bikinach-prijizdeji-sexy-hokejistky> [cit. 2012-06-08]

Příloha č. 7 – Hokejové brusle
„Dámské brusle“

Obr. 5

Zdroj: <http://shop.sportisimo.cz/hokej/brusle/damske/graf/davos-gold/15472/> [cit. 2012-03-28]

„Pánské hokejové brusle“ - kanady

Obr. 6

Zdroj: <http://shop.sportisimo.cz/hokej/brusle/panske/bauer/vapor-x:01-sr/22405/>
[cit. 2012-03-28]

Příloha č. 8

Martina Navrátilová

Obr. 7

Zdroj: http://www.magazintenis.cz/11_2011.html [cit. 2012-03-28]

Zdroj: <http://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-2118000/Dancing-With-The-Stars-2012-Martina-Navratilova-sports-flowing-blonde-locks-sequins.html> [cit. 2012-03-28]

Články:

http://revue.idnes.cz/martina-navratilova-se-predvedla-v-tanecni-soutezi-fxu-lidicky.aspx?c=A120320_101234_lidicky_zar [cit. 2012-03-28]

<http://www.super.cz/9959-martina-navratilova-prvnim-tancem-v-soutezi-neohromila-svym-famoznim-vzhledem-ale-ano.html> [cit. 2012-03-28]

Zdroj: http://sport.idnes.cz/jihoafricka-bezkyne-semenyaova-zustane-sampionkou-na-800-metru-pbn-/atletika.aspx?c=A091119_122008_atletika_rou [cit. 2012-03-28]

Články:

http://sport.idnes.cz/jihoafricka-bezkyne-semenyaova-zustane-sampionkou-na-800-metru-pbn-/atletika.aspx?c=A091119_122008_atletika_rou [cit. 2012-03-28]

http://sport.idnes.cz/pokud-testy-prokazi-ze-semenyaova-neni-zena-o-zlato-neprijde-p58-/atletika.aspx?c=A090909_095635_atletika_mah [cit. 2012-03-28]

Příloha č. 9 – Hokejová výstroj

Hokejové chrániče ramen

Obr. 10

Hráčské hokejové chrániče ramen bauer supreme 35 sr. Dámské

Zdroj: <http://www.pragotrading.cz/hracske-hokejove-chronice-ramen-bauer-supreme-35-sr-damske> [cit. 2012-03-28]

Bauer Supreme One80 Womens Hockey Pants

Zdroj: http://www.11-shopping.com/hockeymonkey/Bauer_Supreme_One80_Womens_Hockey_Pants,bauer-hp-1036958.php [cit. 2012-03-28]